

BETEKINTŐ

2008/3. szám

TARTALOMJEGYZÉK

Varga Krisztián: Kirchknopf-dosszié II.
Egy másik budapesti történet

Müller Rolf: „Mindenkiről mindent tudni”
A besúgó hálózat megszervezése Magyarországon a II. világháborút követően

Takács Tibor: Az államvédelem a maga (szöveg)valóságában

Lupkovics György: Az 56-os deportáltak iratai a KGB irattárában

Cseh Gergő Bendegúz: Magyarországról – Dániából
Konferencia az 1945 utáni magyar történelemről a dél-dániai Odense egyetemén

Ungváry Krisztián: Megjegyzések Nagy-Csere Áron recenziójához

Nagy-Csere Áron: A teregetett szenny és az elhallgatott folt

Kirchknopf-dosszié II. Egy másik budapesti történet

Amikor 2005 végén rábukkantam az Állambiztonsági Szolgálatok Történi Levéltárában (ÁBTL) található Kirchknopf-dossziéra (V-103752), úgy tűnt, hogy kompakt, egész történet kerekedik ki a dokumentumokból. Az ÁBTL internetes folyóiratában, a *Betekintő* 2007/3. számában közölt forrásanyagban¹ azonban sok kérdés maradt megválaszolatlanul. Az „elvarratlan” szálak egyikét a jelen forrásközlés főszereplőjének Kirchknopf Annának,² Kirchknopf Etel nővérenek a története jelenti, aki – hasonlóan húgához – jelentékeny szerepet töltött be az események alakulásában, ha ez a korábban közölt dokumentumokból nem is derült ki egyértelműen. Ahhoz, hogy megértsük a Kirchknopf testvérek történeteinek kapcsolódásait, röviden vissza kell térnünk az alaptörténethez.

Kirchknopf Etel 1944 nyarától munkatársa, majd szeretője lett Polányi Béla fogorvosnak, aki a formálódó antifasiszta ellenállással tartott kapcsolatot. Polányi doktor és társai segítségével valószínűleg több tucat ember menekült meg a biztos haláltól a német megszállást követő időben. Kirchknopf Etel azonban az 1944. októberi puccs után hatalomra került nyilasoknak elárulta a fogorvost, és szeretője, Dikán Lajos SS őrmester segítségével elhurcoltatta a német biztonsági szervek Svábhegyen lévő épületébe. Eközben Kirchknopf Etel és Dikán Lajos, valamint nővére Kirchknopf Anna önkényesen beköltöztek a doktor lakásába. Polányi Béla 1944. december elején az ellenállás segítségével kiszabadult a fogságból, de egykori szeretője még aznap „intézkedett”, hogy a fogorvos ne vehesse birtokába újra a lakását: Dikán Lajos és emberei segítségével meggyilkoltatta Polányit, akinek a holttestét a Dunába dobták. A féltékenységből és anyagi haszonszerzésből elkövetett emberölést a háború után a Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitányságának Politikai Rendészeti Osztálya (PRO) vizsgálta ki. A rövid időre őrizetbe vett Kirchknopf Etel azonban megszökött és eltűnt a politikai rendőrség látóköréből. 1945 szeptemberében a lány részese lett egy újabb szerelemfáltésból elkövetett emberölésnek, amit akkori „vőlegénye” követett el a szovjet Vörös Hadsereg egyik őrnagya ellen. Ennek kapcsán tartóztatták le ezúttal a szovjet állambiztonság beosztottjai. A szovjet katonai törvényszék ítélete értelmében 1946 elején Kirchknopf Etelt ismeretlen helyre a Szovjetunióba deportálták. Korábbi szeretője, Dikán Lajos ezalatt álnéven bujkált az ország különböző területein, miközben a nyomozás ellene is folytatódott. 1947 elején sikerült a Magyar Államrendőrség Államvédelmi Osztálynak az egykori SS őrmester nyomára bukkanni, ami után Dikánt kihallgatták és 1947. május 14-én kivégezték. A hiányos dokumentumok alapján is részletességig rekonstruálható történetben kifejezetten a Polányi-gyilkosság kapta a fő szerepet, és a politikai rendőrség is ennek tárgyában folytatta le a vizsgálatot. Mivel ez a nyomozás kizárólag Kirchknopf Etel és Dikán Lajos ellen irányult,³ Kirchknopf Anna személye mellékesnek tűnt az ügy szempontjából. A saját vizsgálati dossziéjában lévő iratok azonban nemcsak saját szerepét, hanem az egész történetet is más megvilágításba helyezik.

A most bemutatott történet tehát a szereplőket, a helyszínt és az időt tekintve szorosan kapcsolódik Kirchknopf Etelka történetéhez, annak kiegészítéseként, folytatásaként vagy elágazásaként is felfogható. A Történeti Levéltárban 3.1.9. V-104124 jelzet alatt nyilvánított dosszié Keiner Györgyné Kirchknopf Anna népellenes büntetellel gyanúsított személy vizsgálati anyagát tartalmazza. A nyomozást – testvére és Dikán Lajos ügyéhez hasonlóan – a Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitányságának Politikai Rendészeti Osztálya folytatta le. A rendkívül hiányos, másolati és másodlati példányokat tartalmazó dossziében csak a tanú-, illetve gyanúsított kihallgatási jegyzőkönyveket, valamint Dikán Lajosra vonatkozó megkereséseket és Dikán népbírói ítéletét olvashatjuk. Arra vonatkozóan semmiféle adattal nem rendelkezünk, hogy a népbíró elítélte volna Kirchknopf Annát. Története – a dossziéja alapján – ezért megszakad 1946. júliusi kihallgatásával.

Kirchknopf Anna ellen először a Debrecenben (majd 1945. január végétől Budapesten) székelő, Tömpe András vezette Magyar Államrendőrség Politikai Rendészeti Osztálya kezdeményezett nyomozást. (Ez a szerv hamarosan megszűnt, Tömpe később a Magyar Államrendőrség Vidéki Főkapitányságának Politikai Rendészeti Osztályát irányította.)⁴ Ennek az eljárásnak a vége Kirchknopf Anna internálása lett Debrecenben 1945. április 21. és augusztus 5. között. A vizsgálat valószínűleg nem terjedhetett ki sem a Kirchknopf Etel és Dikán Lajos által elkövetett Polányi-gyilkosságra, sem Kirchknopf Anna háború alatt játszott szerepére. Internálása a németekkel együttműködő szélsőjobboldali szimpatizánsokat sújtó szokásos rendőr-bíraskodási aktus volt.⁵

Annak, hogy végül is az idősebbik Kirchknopf lány által elkövetett háborús bűncselekmény vizsgálatát miért a Péter Gábor vezette budapesti PRO folytatta le, több oka lehetett. A legkézenfekvőbb ok Kirchknopf Anna sikeres szökése volt a debreceni internálótáborból Budapestre. Tömpének nem volt illetékessége a fővárosban, és az akkori viszonyok között a politikai rendészeti szervek hírszolgálatára sem működött zökkenőmentesen. Az alább közölt dokumentumokból (jelentések, megkeresések, utasítások stb.) is kiolvasható, hogy a névleg egységes, de valójában hatásköri, személyi és politikai ellentétekre szétszabdalt Magyar Államrendőrség 1946-os szervezeti felépítése nem mindig szolgálta a nyomozások eredményes lefolytatását. Ez különösen jellemző volt a két egymással rivalizáló politikai rendészeti osztály közötti – koránt sem csak a Tömpe és Péter személyes ellentétére visszavezethető – súrlódásoknak. A Budapesti Főkapitányság és a Vidéki Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztályai között az együttműködés azért sem lehetett felhőtlen, mivel mindkét vezető magának vindikálta a kizárólagos jogot az ügyek felderítésében.⁶ Mindez olykor nyíltan is a felszínre tört, máskor – mint ez a forrásközlés is mutatja – burkoltan volt jelen. Illetékességi szempontok alapján azonban a budapesti PRO lényegesen „jobb” helyzetben volt, hiszen ide koncentrált az 1944. októberi nyilas puccs után, majd a hosszú ostrom alatt elkövetett háborús és népellenes bűncselekményekkel kapcsolatos vizsgálatok nagy része. Ezek közé tartozott a Kirchknopf Anna ügye is.

Kirchknopf Anna történetének háttere nagyjából hasonló a húgának Kirchknopf Etelnek vizsgálati anyagában leírtakhoz. Lényeges pontokon azonban eltér, ezért rövid ismertetése elengedhetetlen. A dossziében foglaltak módosítják Kirchknopf Etel és Dikán Lajos, valamint Polányi Béla szerepét a szövevényes háborús történetben. Nagyon fontos kihangsúlyozni azonban, hogy az alábbi történet szinte kizárólag a sértettek vádjából és Kirchknopf Anna védekezéséből, azaz egyoldalú vallomásokból áll össze, amit az olvasáskor és az értelmezéskor mindenképpen figyelembe kell venni. Míg a forrásanyag egyfelől Kirchknopf Anna népellenes bűncselekményeinek vizsgálatáról szól, másfelől viszont a Gottlieb család viszontagságainak és üldöztetésének a krónikáját is magába foglalja.

A nagyobbik Kirchknopf lány 1941-ben házasságot kötött Keiner Györggyel, aki a fennálló törvények értelmében zsidó származású, tehát jogfosztott, másodrendű magyar állampolgárnak minősült.⁷ Férjét 1942-ben munkaszolgálatra rendelték az orosz frontra, ezért Kirchknopf Anna Debrecenből Budapestre ment édesanyjához. Mikor 1944 tavaszán elkezdődött a vidéki zsidók deportálása, sógornője, Keiner Márta segítséget kért tőle, hogy Budapestre jöhessen. Vele tartott vőlegénye, Gottlieb József is hamis igazolványokkal. Anna májusban asszisztensnői munkát szerzett Mártának Dr. Polányi Béla fogorvosnál. A fiatalok 1944 júliusában megesküdtek, majd kivették azt a zuglói lakást, ahol Kirchknopf Anna főbérlelőként lakott. Márta és Anna között szóbeli egyezség született arról, hogy kilétüket, származásukat Kirchknopf Anna nem árulja el senkinek és segítségükre lesz a további bujkálásukban. 1944. október 13-án egy razzia alkalmával a hatóságok elfogták Gottlieb Józsefet, akit ezután Pestszentlőrincre vittek munkaszolgálatra. Innen próbált meg üzeni feleségének, de a levelet, melyet Kőbányára, Kirchknopf Anna édesanyjának címzett, az asszony (Gottlieb szerint szándékosan) nem adta át. E helyett elvitte azt Polányinak és elárulta sógornőjét és annak férjét a fogorvosnak. Dr. Polányi Béla ezután állítólag megszarolta Keiner Mártát és 5000 pengőt, vagy arany ékszereket követelt a kétségbeesett asszonytól – Gottliebék szerint az egész mögött a Kirchknopf lányok álltak. Gottliebné átadta neki az értékeit, minek fejében Polányitól megkapta a levelet.

Október végén Gottlieb Józsefnek sikerült megszöknie a munkaszolgálatból, és feleségénél rejtőzött el a zuglói Rákospatak utcában. Az ellenállás segítségével új iratokhoz jutott az üldözött házaspár, többek közt egy kémelhárítói igazolványra is sikerült szert tenniük. Eközben már meglehetősen hűvössé vált a viszony Kirchknopf Anna és Gottliebék között, amit az is jelzett, hogy 1945. november 12-én Anna édesanyja, Kirchknopf Mátyásné jött el lánya személyes tárgyaiért a Rákospatak utcába. Gottliebék minden holmit kiadtak, kivéve egy festményt. Mindebből sejtették, hogy a helyzetük lassan tarthatatlanná vált.

A megérzésük nem csalt, mivel másnap 13-án délelőtt megjelent két halálfejes nemzeti színű karszalagot viselő katona, akik közül az egyiket Márta felületesen ismerte Polányi Béla és a Kirchknopf testvérek által. Dikán Lajos SS őrmester eleinte barátságos hangnemben igazoltatta Gottliebéket, de mikor a hamis igazolványok előkerültek kijelentette, hogy tudja, kik ők valójában. Ezután a házaspárt hosszas huzavona, valamint a nyilas és német hatóságok közötti káosz eredményeképpen előállították a svábhegyi német Biztonsági Szolgálat (SD – Sicherheitsdienst) központjába. Itt őrizetbe vették és kihallgatták őket, majd a Margit körúton lévő német rendőri fogdába kísérték át mindkettőjüket. 1944 decemberében Gottlieb Józsefet Dachaubá, míg feleségét Ravensbrückbe, majd a bergen-belseni koncentrációs táborba deportálták.

A háború után 1946 májusában érkeztek haza Gottliebék. Ekkor szereztek tudomást Gottlieb József bátyjától, Gottlieb Jenőtől – aki magánnyomozást végzett –, hogy kálváriájukat Kirchknopf Annának köszönhetik. Gottlieb Jenő 1946. május 27-én feljelentést tett a politikai rendőrségen a Kirchknopf testvérek ellen. A Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitányságának Politikai Rendészeti Osztálya kihallgatta az ügyben a sértetteket, Gottlieb Józsefet és Mártát. A rendelkezésre álló bizonyítékok alapján 1946. július 19-én megtörtént Kirchknopf Anna gyanúsított kihallgatása is. A kihallgatások során bizonyossá vált, hogy Anna „feljelentette” Dikán Lajosnál a bujkáló házaspárt és pontosan felfedte az SS őrmester előtt kilétüket. Dikán Lajos a kapott információk alapján ugyanúgy járt el Gottliebékkel szemben, mint néhány nappal azt megelőzően Polányi Béla és üzlettársa, Lazin Ferenc elhurcoltatásakor. A jegyzőkönyvek alapján Kirchknopf Anna a Gottlieb házaspárt azért hurcoltatta el, mivel kényelmetlenné vált bűjtatni őket. A feljelentést indokolhatta továbbá anyagi haszonszerzés és személyes ellenszenv is. A politikai nyomozók nemcsak a Gottlieb család viszontagságai iránt érdeklődtek, hanem hűgának és annak szeretőjének, Dikán Lajosnak a Polányi gyilkosságban játszott szerepére is kíváncsiak voltak.

A nyomozás kitért az 1945. szeptember 23-án Piskifürdőn elkövetett gyilkosságra is. A szovjet őrnagy meggyilkolásáról Kirchknopf Anna jóval részletesebben mesélt gyanúsítottként, mint tanúként testvére, Kirchknopf Etelka ügyében. Beszámolójában meglehetősen életszerű bizonyítékokat tárt a hatóság elé, amikor pontról-pontra beszámolt Kirchknopf Etel és a szovjet őrnagy megismerkedésének körülményeiről, viszonyáról, valamint húga „vőlegényének” bosszújáról, a féltékenységből elkövetett emberölésről. A részletes vallomástétel oka alighanem az lehetett, hogy Kirchknopf Etel nővére enyhítő körülményt próbált magának biztosítani az által, hogy az emberölést az ő „kiszivárogtatása” révén sikerült felderíteni. Védekezése azonban nagyrészt hiábavalónak bizonyult, mivel a PRO nem rendelkezett hatáskörrel a gyilkosság nyomozásában.

Más azonban a helyzet Polányi Béla meggyilkolása ügyében. Kirchknopf Annának – összevetve a különböző vallomások, valamint a két dossziében található dokumentumokat – részesnek kellett lennie, vagy legalább is tudomással kellett bírnia húga felbujtó szerepéről a gyilkosságban. Polányi Béla elhurcoltatása után a Kirchknopf lányok birtokukba vették a fogorvos lakását, ezért Annának Polányi 1944. decemberi visszatérése után szintén érdekében állott a fogorvos „elintézése”. Tudnia kellett arról is, hogy Dikán Lajost halálfejes SS őrmesterként milyen bűncselekmények elkövetése terheli. A dokumentumok alapján megállapítható, hogy Kirchknopf Anna – ugyanúgy, mint húga – felhasználta Dikán Lajost és SS légionárius társait arra, hogy személyes ügyeit a nyilas hatalom rendvédelmének közreműködésével intézze el, ami esetünkben sógornője és annak férje elleni népellenes bűntett elkövetését jelentette. Dikán Lajos „szolgálatain” keresztül a Kirchknopf lányok nemcsak, hogy a személyes érvényesülés és az anyagi haszonszerzés iránti ambíciójukat

élhették ki, de jelentősen hozzájárultak a nyilas rendszer embertelen intézkedéséhez is. Az anyagi motiváció és az emberi becstelenség önmagában nem tette volna a bűncselekményeket politikai színezetűvé, mindehhez a háború okozta pusztítás és a nyilas rémuralom adta meg a hátteret.

Keiner Györgyné Kirchknopf Anna további sorsának alakulásáról a dossziében nem találunk adatokat. Az ellene lefolytatott nyomozás eredményéről, esetleges népbíróági peréről nem tudunk. Kirchknopf Anna vizsgálati dossziéjának többi része kizárólag Dikán Lajosra vonatkozik,⁸ ezért a történet ezen a ponton is visszakanyarodik Kirchknopf Etel 1944-es budapesti „meséjéhez”.⁹

Dokumentumok:

1. A debreceni politikai rendőrség átirata Keiner Györgyné ügyében, 1946. február 6.

Magyar Államrendőrség Debreceni Főkapitánysága Politikai Osztály.

Telefon: 221.

1241/1945. P. o. sz.

Debrecen, 194.....

Tárgy: Keiner Györgyné ügye.

Rendőrfőkapitányság Politikai Rendészeti Osztálya
Budapest

Értesüléseim szerint *Keiner Györgyné sz. Kirchknopf Antónia* budapesti születésű, 22 éves, rk. vallású, htb. foglalkozású egyént a budapesti államrendőrség politikai gyilkosság gyanúja miatt még az *elmúlt esztendőben őrizetbe vette*.

Tekintettel arra, hogy nevezett Keiner Györgyné a fenti szám alatt 1945. április hó 20-án kelt a debreceni államrendőrség politikai osztálya által kiadott véghatározat alapján rendőrhatalósági őrizet alá lett helyezve különböző politikai bűncselekmények elkövetése miatt. Az ügyében a nyomozást nem folytathattuk, nevezett az internáló táborból megszökött.

Kérünk értesítést arra nézve, hogy Keiner Györgyné elleni eljárás lefolytatásához szükség van-e a birtokunkban lévő ügydarabjához az esetleges budapesti rendőrség által még ismeretlen büntetteinek kiderítése céljából.

Debrecen, 1945. évi február hó 6. napján.¹⁰

osztályvezető, r. ny. százados

[ÁBTL 3.1.9. V-104124 28. Géppel írt másodlat a Magyar Államrendőrség Debreceni Főkapitányságának körbélyegzőjével és olvashatatlan aláírással.]

2. A budapesti politikai rendőrség válaszátirata, 1946. március 1.

3658/1946 pr. sz.

Tárgy: Keiner Györgyné ügye

Magyar Államrendőrség Vidéki Főkapitányságának Politikai Rendészeti Osztálya
Budapest

A Debreceni Főkap. Pol. Oszt. 1241/45. sz. megkeresésére közlöm, hogy fent nevezett ellen osztályomnál eljárás nincs és nem is volt. Kérem utasítani a fenti kapitányságot, hogy a szolgálati utat tartsa be és T. Címen keresztül küldje megkereséseit.

Budapest, 1946. március 1.

Gönczöl Tamás r. fhdgy.
előadó

Dr. Tímár István r. ezredes¹¹
II. aloszt.¹² vez.

[ÁBTL 3.1.9. V-104124 29. Géppel írt másodlat a Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztályának körbélyegzőjével, Gönczöl Tamás és Tímár István aláírásával.]

3. Gottlieb József feljelentése Keiner Györgyné és Kirchknopf Etel ellen, 1946. május 27.

Budapest, 1946. május 27-én.

A Magyar Államrendőrség Politikai Osztályának
Budapest

Alulírott feljelentést teszek *Keiner Györgyné sz. Kirchknopf Antónia* Budapest, X. Nyitra u. 7. II. em. lakos ellen, valamint *Kirchknopf Etel* budapesti lakos ellen, akinek közelebbi lakhelye ismeretlen. Nevezettek 1944. évben a Hunyadi halálfejes légió¹³ tagjai voltak, valamint Gestapo besúgók.

Nevezettek feljelentésére a fent nevezett légió egyik törzsőrmestere, akivel nevezettek intim baráti viszonyt tartottak fenn, 1944. november 13-án elcipeltek engem és feleségemet a Rákospatak u. 60/d. sz. alatti lakásomról, ahol bujkáltunk s életveszélyes bántalmazások után kiszolgáltattak bennünket a svábhegyi német Gestapo vérebeinek, ahonnan rövid időre a Pestvidéki fogházba kerültünk s onnan deportáltak bennünket Németországba. Csak néhány héttel ezelőtt kerültünk vissza a deportálásból, mert egészségi állapotunk csak most jött némileg rendbe.

Szemtanuk állítása szerint Kirchknopf Antónia november 14-én (1944) megjelent fenti lakásunkban ugyanazzal a halálfejes őrmesterrel egyetemben, aki előző nap elhurcolt bennünket, s a lakásunkat teljesen kifosztotta.

Tudomásom szerint Kirchknopf Antónia néhány nappal előbb lépett a BSKRT¹⁴ szolgálatába a 28-as villamos vonalon.

Kérem a T. Államrendőrséget, hogy nevezetteket azonnal vegye őrizetbe s ellenük a szükséges lépéseket haladéktalanul tegye meg.

Tisztelettel:
Gottlieb József
Zoltán u. 8. IV. em.

[ÁBTL 3.1.9. V-104124 15. Géppel írt másolat Gottlieb József aláírásával.]

4. Gottlieb József tanúkihallgatási jegyzőkönyve, 1946. július 17.

3658/46.

Budapest, 1946. július 17.

Keiner Györgyné ügye.

[...] ¹⁵

A tanú előadja a következőket:

Keiner Györgynét 1944 májusa óta ismerem. Ekkor jöttünk fel Pestre menyasszonyommal Keiner Mártával Debrecenből Budapestre hamis papírokkal, hogy Pesten

bujkáljunk. Keiner Györgyné megígérte, hogy segítségünkre lesz. 1944. júniusában közösen kivettünk egy lakást – miután menyasszonyommal megesküdtünk egyházilag – a Rákospatak u. 60/d. sz. házban. A lakás főbérelője Keiner Györgyné volt.

1944. november 12-én este dacára az elsötétítésnek és a nagy távolságnak eljött a lakásunkra Keinerné anyja, Kirchknopf Mátyásné azzal, hogy a lánya azt üzente nem jön haza egy pár napig, és ami holmija ott van a lakásban azt adjuk ki neki. Volt a lakásban egy Kaszap István kép is, amire mindig azt mondta Keinerné, hogy amíg az ott lesz addig nem lesz semmi bajunk. Most külön megüzente anyjával, hogy a Kaszap képet is hozza el magával. A dolog úgy nézett ki, hogy Keinerné egyáltalán nem akar többet visszajönni a lakásba. A képet nem adtuk ki, a többi holmit Kirchknopfne elvitte.

Másnap november 13-án reggel – mialatt feleségem távol volt, mert egy rokonunkat kísérté ki a villamoshoz – becsengettek a lakásba és miután nem a megbeszélte jel szerint történt a csengetés nem nyitottunk ajtót. Erre távolodó lépteket hallottam. Rá kb. 5 percre megjelent a feleségem két Hunyadi SS karszalagos német egyenruhába öltözött fegyveres katonával. Bejöttek a lakásba és bementek a szobába. Én a konyhában tartózkodtam. Hallottam feleségem kétségbeesett hangját és erre benyitottam a szobába. Igazolásra szólítottak fel bennünket s miután a hamis iratainkat bemutattuk közölték velünk, hogy ne komédiázzunk, mi ezek és ezek vagyunk. Felolvasták a legpontosabb személyi adatainkat és körülményeinket. Itt akarok rámutatni arra, hogy Keinernén kívül senki sem tudta a mi pontos, eredeti személyi adatainkat. Itt említem meg, hogy feleségem, mikor feljöttünk Pestre Keinerné által Dr. Polányi Béla fogorvoshoz került asszisztensnőnek. Polányi nem tudta feleségem származását, neki is csak Keinerné árulta el. Tudok arról is, hogy mikor engem egy-két hétre elvittek munkatáborba – ahonnan később meg tudtam szökni – írtam egy levelet feleségemnek Keinerné anyja címére Kőbányára. Ez a levél nem került feleségem kezébe, hanem Keinerné vagy húga Etel révén Polányihoz került. Polányi ezzel a levéllel megszarolta feleségemet. Véleményem szerint a zsarolásnak értelmi szerzője Keinerné volt és Polányit eszköznek használta fel. A kizsartolt arany Omega órát és láncot, valamint a kezelógombokat Keinerné kapta meg. Elfogatásunk előtt 10-én a Gestapo elvitte Polányit. Nem felel meg a valóságnak Keinerné azon állítása, hogy bennünket Polányi árult el és ezt a tény az alábbiakkal támasztom alá.

Elfogatásunkkor a két SS katonának nem volt házkutatási és elfogató parancsa, sőt kijelentették, hogy barátságos szándékkal jöttek. Érdeklődésünkre, hogy hova visznek bennünket, azt felelték, hogy a Főkapitányságra igazolásra. Ennek pontosan az ellenkezője történt, mert bennünket először elvittek a KABSZ¹⁶ főhadiszállásra a Trombitás vagy Ezredes utcába, ahol nem vettek át bennünket, majd a Svábhegyi fogással szemben lévő Hunyadi székházba¹⁷ vittek, ahol szintén nem fogadtak el bennünket. Végül is azután elvittek bennünket a Svábhegyen lévő Gestapo főhadiszállásra a Majestic szállóba. Megjegyzem, hogy mikor a fogaskerekűre felszálltunk retúrjegyet váltattak velünk, azért mert mondták, hogy csak kihallgatásra visznek bennünket. Ott a Gestapónál az egyik SS, Dikán Lajos azzal adott át bennünket, hogy most jó fogást csinált, hozott két bujkáló zsidót és az egyik a kémelhárítónak tagja. Valóban volt nekem egy hamis kémelhárító igazolványom, amit igazolásomkor meg is mutattam Lajoskának.

Ezután kihallgattak bennünket és a kihallgatásunk kapcsán még csak azt sem kérdezték meg, hogy ismerünk-e egy Polányi nevezetű orvost. Ennél fogva nem kétséges, hogy elhurcoltatónk nem Polányi volt, hanem csakis Keinerné. Ezen feltételezésem a továbbiakban is beigazolódtott amennyiben a Pestvidéki Törvényszék fogházában,¹⁸ ahová kerültem később ott egy cellatársam volt egy elhurcolt, aki együtt járt Polányival az orvosi rendelőbe kötözésre. Ez a cellatársam mesélte, hogy Polányi nagyon csúnyán el van verve és dacára a sok összeverésnek, folyton szidta a németeket és a nyilasokat és olyan kijelentéseket tett, hogy őt üthetik ő nem fog elárulni senkit és, hogy ő majd még leszámol ezekkel a gazemberekkel.

Később 1944. december 6-án deportálva lettem Dachaubába.

Mást előadni nem kívánok vallomásomat az igazságnak megfelelően tettem és azt aláírással hitelesítem.

[ÁBTL 3.1.9. V-104124 10–11. Géppel írt másolat Gottlieb József aláírásával.]

5. Gottlieb Józsefné tanúkihallgatási jegyzőkönyve, 1946. július 17.

Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitányságának Politikai Rendészeti Osztálya.
.....ker. kapitányság.
3658/1 szám.
1946.

Tanúvallomási jegyzőkönyv

Készült Budapest, 1946. év július hónap 17. napján Keiner Györgyné gyanúsított elleni bűnügyben.

[...]

A tanú a vallomásában előadja a következőket:

Keiner Györgynét 1941-ben ismertem meg mikor a bátyám feleségül vette. 1944-ig semmi közelebbi kapcsolat nem volt közöttünk, mert ő Pesten élt, én pedig Debrecenben. 1944-ben mikor hamis iratokkal feljöttem Pestre vőlegényemmel Gottlieb Józseffel Keinerné vállalta, hogy a segítségünkre lesz nekünk a bujkálásban. 1944. májusban szerzett nekem egy ismerős fogorvosnál *Dr. Polányi Bélánál a Szt. István krt. 9. sz. alatt* állást. Megegyeztünk abban, hogy származásunkat nem fedi fel. A későbbi idők folyamán rájöttem, hogy egyezségünket megszegte, mert elárulta Polányinak, hogy zsidó származású vagyok. Polányinál asszisztensnő voltam. A zsidó összeköltöztetések előtt a zsidó házban lakó nagynénémnél a Csanádi u. 8. sz. alatt megtartottuk vőlegényemmel az esküvőnket, az egyházit. Ezután júliusban Keinernével együtt kiköltöztünk a Rákospatak u. 60/d. számú házba. A házban Keinerné volt a főbérő, mi pedig az albérlők.

1944. október 13-án elfogták férjemet egy házi razzia alkalmával és Pestszentlőrincre vitték munkaszolgálatra, ahonnan levelet írt részemre, de Keinerné anyjának Kőbányára címezte. A levélében kért bakancsot és virágnyelvben megkérdezte tőlem, hogy „tiszta-e a levegő” a Rákospatak utcában, hogy ő visszajöhet-e oda. Ezt a levelet én nem kaptam kézhez, hanem amikor a következő napon én Polányihoz felmentem, a levél az ő birtokában volt. A levél csak Keinerné vagy a húga útján kerülhetett Polányihoz. Polányi megmutatta nekem a levelet és közölte velem, hogy a levelet egy rendőr hozta fel neki, aki jó ismerőse, de akinek pénzt kell adni, ha nem akarom, hogy Keinerné anyja, vagy Keinerné bajba kerüljenek. Ekkor elkérte tőlem az Omega aranyórámat, egy hosszú férfi aranyláncot és két régimódi arany férfi inggombot. Meg kell jegyeznem, hogy Polányi már régebben szemet vetett az órámra és több ízben meg akarta azt tőlem vásárolni. Az értékek átadása után kezemhez adta ki a levelet.

Közbevetőleg meg kell jegyeznem, hogy 1944 júniusától nem jártam fel hozzá rendszeresen, amióta Kirchknopf Etel volt Polányi „titkárnője”. A gyanúm már akkor az volt, hogy az egész zsarolási manőver nem Polányi agyában született meg, mert igen zavarban volt a lebonyolítás alatt. Jómódú ember volt, sokat keresett, azonkívül gazdag zsidók bujkáltak nála állandóan, úgy, hogy nem volt értelme véleményem szerint, hogy engem ilyen úton megszaroljon. Sok zsidó ékszert is rejtegetett, amelyeket én láttam Etán, amikor a viszony már szorosabb volt közöttük. Zsarolás után szerzett a férjem részére egy vadonatúj pár bakancsot. Ez a körülmény csak megerősített engem abban a véleményemben, hogy ő kvázi mentegetőzésképp adta ezt és, hogy az egész ügy nem az ő iniciatívájára történt. Az ékszerek átadása előtt beszéltem Keinernével, akitől tanácsot kértem, és aki azt mondta nekem, hogy „csinálj, amit akarsz”. Feltűnő volt az is, hogy

Polányi állandóan azt hangoztatta, hogy zsidó létemre hogy vállalhatom a felelősséget azért, hogy keresztény embereket (Keinernét és anyját) bajba sodorjam egy ilyen levél miatt. Férjem kb. október végén megszökött és ismét a Rákospatak utcába jött.

Ekkor – miután a toloncban az összes iratait elvették tőle – szerzett újakat, amiről még Keinerné sem tudott. Többek között a VKF-2-től¹⁹ egy írást, amely szerint a kémelhárításnál dolgozik. Ettől az időponttól egészen elfogatásunkig Keinerné nem járt rendszeresen haza. Elfogatásunkat megelőző napokban pedig egyáltalán nem adott magáról semminemű életjelt. Férjem visszaszökése utáni időkben, én már egyáltalán nem jártam fel Polányihoz. Meg kell említenem, hogy még 1944. év nyarán, amikor Polányi a Kékesen nyaralt, egy alkalommal a lakásán találkoztam egy civil ruhás emberrel, akit Any [Anna] és Eta Lajoskának neveztek. Körülbelül két alkalommal láttam ezt az embert. Annál meglepőbb volt számomra, hogy november 12-én vasárnapi napon Any anyja megjelent nálunk és arra kért bennünket, hogy adjuk ki neki a lánya holmiját, mivel nem mer jelentkezni, mert „figyelik”. Ekkor mi a holmikot ki is adtuk. Az egész úgy úgy nézett ki, hogy Any nem akar többé visszajönni a lakásba. Ezen érzésünk megerősödött akkor, az anyja a falon függő Kaszap István szentképet is elkérte. Pusztán kabalából ezt a képet nem adtuk oda, de Any összes többi holmiját kiadtuk. Kirchknopfné távozása után még beszélgettünk erről férjemmel, és az egészet roppant furcsállottuk és igen kellemetlen érzéseink voltak. Kezdtük magunkat nem biztonságban érezni.

Valóban, másnap 1944. november 13-án kb. 10-¹/₂ 11 óra tájban megjelent a lakásunkban Lajoska német SS egyenruhában, őrmesteri ranggal egy magyar nemzeti színű karszalaggal és a szalagon egy halálfejjel. Ugyanilyen egyenruhában kísérte egy fiatal gyerek őrzetői rangban, aki kivont pisztollyal vigyázott ránk. Nem jöttek elfogatóparanccsal, és amikor beléptek Lajoska azt mondta, hogy „barátságos szándékkal” jönnek. Ezután leigazoltattak, majd azután kijelentette, hogy kár a komédiáért. Elővett a zsebéből egy papírlapot, amelyen mindkettőnk valódi nevét, születési évét és helyét felolvasta. Alig hagyott összecsomagolni valamit, mondván, hogy „estére úgyis itthon vagyunk”. Nem ismerem ki magam különösebben Budapesten és ezért nem tudom pontosan elmondani, hogy merre jártunk, de kb. három helyen is megfordult velünk Budán, ahol sehol sem fogadtak be. Végül is a Melinda úti Gestapo főhadiszállásra²⁰ vittek. Ott lecsuktak, majd a Pestvidéki fegyházba szállítottak. Ott kihallgattak mindkettőnket. Itt természetesen már külön voltam a férjemtől. Ki kell jelentenem, hogy a kihallgatások alatt Polányi nevét nem, különben is neveket egyáltalán nem említettek. A fegyházból 1944. november 23-án Ravensbrückbe, majd Bergen-Belsenbe deportáltak.

A felszabadulás után Svédországba kerültem betegen. Férjem oda utánam jött, majd 1946 májusában érkeztünk vissza. Ekkor tudtuk meg sógoromtól az elhurcoltatásunk utáni dolgokat. Sógorom Gottlieb Jenő Paulay Ede u. 18. sz. alatti lakos.

Egyebet előadni nem tudok, vallomásomat az igazságnak mindenben megfelelően, büntetőjogi felelősségem teljes tudatában tettem.

Kmft.

r. ny. alhdgy.

Gottlieb Józsefné tanú

[ÁBTL 3.1.9. V-104124 12–14. Géppel írt másolat Gottlieb Józsefné aláírásával.]

6. Gottlieb Jenő tanúkihallgatási jegyzőkönyve, 1946. július 17.

3658/1

46.

Budapest, 46. július 17.

Népellenes büntéssel gyanúsított Keiner Györgyné ügyében.

[...]

A tanú vallomásában előadja a következőket:

A felszabadulás után Debrecenbe kerültem és a családi körömben hallottam Keiner Györgynének a viselt dolgairól, öcsémnek és sógornőmnek az elhurcolásával kapcsolatban. 1945 májusában kerültem fel Pestre. Nyomozni kezdtem az ügyben, és beszélgetést folytattam a Rákospatak utca 60/d sz. alatti házmeisterrel, aki részletesen előadta az elvitellel kapcsolatos dolgokat, és amikor közölte velem, hogy másnap vagy harmadnap az elhurcolás után Keiner Györgyné megjelent ugyanazzal a katonával, aki elhurcolta öcsémeket a házból. Meg voltam győződve róla, hogy Keiner Györgyné hurcoltatta elé az öcsémeket.

A nyomozás során eljutottam a Horn Ede u. 18. sz. alatti házba Dr. Rákos István ügyvédhez, aki előadta, hogy *Kirchknopf Antónia (Keinerné) és Etel (húga) Hunyadi páncélgránátos hadosztálynál ápolónői szolgálatot* teljesítettek és ott laktak két Hunyadi páncélossal együtt, akikkel együtt dorbézoltak a felszabadulásig. Rákossal való beszélgetésem során Rákos említette, hogy megtalálta a két nőnek a Hunyadi tagság igazolványát.

Takáccsal (a Rákospatak u. 60/d ház mestere) és Rákossal való beszélgetéseim során arra a meggyőződésre jutottam, hogy Keinerné hurcoltatta el öcsémeket a két Hunyadi SS-ista barátjukkal.

Ebben az ügyben a Politikai Rendészeti Osztályon feljelentést tettem és ki is hallgattak. Úgyszintén kihallgatták Takács ház mestert is.

Mást előadni nem kívánok, vallomásomat az igazságnak megfelelően tettem.

rny. alhdgy

Gottlieb Jenő
tanú

[ÁBTL 3.1.9. V-104124 7–8. Géppel írt másolat Gottlieb Jenő aláírásával.]

7. Keiner Györgyné gyanúsított kihallgatási jegyzőkönyve, 1946. július 19.

M. állami rendőrség Politikai és Rendészeti Osztálya Budapest
3658/1946.

Jegyzőkönyv

Készült Budapesten, 1946. év július hónap 19. napján, délelőtt/délután....órákor...népellenes bűntettel gyanúsított Keiner Györgyné sz. Kirchknopf Anna kihallgatása alkalmával.

[...]

Arra a kérdésre, hogy kíván-e védelmére előadni, terhelt következőleg nyilatkozik:

1941. évben menetem férjhez Keiner Györgyhez és így kerültem rokonságba Keiner Mártával és annak vőlegényével Gottlieb Józseffel. 1944 májusában Márta és Gottlieb hamis okmányokkal felszerelve Budapestre jöttek azzal a céllal, hogy itt bujkáljanak. Ekkor megígértem nekik, hogy bujkálásukban segítségükre leszek. Együtt laktunk lakásunkban a Rákospatak u. 60/d. sz. alatt. Mártának állást szereztem dr. Polányi nevű régi jó ismerősömnél, aki a Szt. István körút 9. sz. alatt fogorvosi gyakorlatot folytatott. Márta asszisztensnői minőségbe került Polányinál alkalmazásba. Megegyeztem Mártával, hogy származását nem fedem fel Polányi előtt sem. Azt, hogy én ezt az egyezséget megszegtem volna, a leghatározottabban tagadom. Kb. 1944 októberében közölte velem Márta, hogy Polányi előtt felfedte zsidó származását. Én abban az időben már egyáltalán nem jártam fel Polányihoz, és Márta is csak nagyon ritkán járt fel Polányihoz. Ellenben húgom, Etel, mint Polányi titkárnője, együtt lakott Polányival. Emlékezetem szerint 1944. október 13-án egy zsidóházban rendezett razzia alkalmával elfogták Gottlieb Józsefet, Márta vőlegényét. Márta ekkor betegen feküdt otthon a Rákospatak utcai lakásunkon. Én akkoriban állandóan hazajártam egészen addig, amíg Gottlieb megszökött és vissza nem jött. Gottlieb távolléte alatt írt egy levelet Mártának, amelyet anyának Kőbányára címzett. Én erről a levélről nem

tudtam. Amikor a postás kikézbcsítette a levelet csak bátyám felesége tartózkodott otthon, és ő vette át. Később hazaérkezett húgom, Etel, és amikor meglátta a levelet, azt mondta, hogy majd ő elviszi, de kérte bátyám feleségét, hogy senkinek se szóljon a levél létezéséről. Húgom ekkor elvitte a levelet Polányinak. Polányi még aznap üzent nekem az üzletbe, ahol dolgoztam, hogy sürgős ügyben menjek fel hozzá. Amikor felmentem, azzal fogadott, hogy Gottlieb-től egy rendőr hozott fel egy levelet és ez a levél, olyan adatokat tartalmaz, hogy azok miatt Gottlieb igen könnyen „lebukhat” és az egyértelmű a halállal. Erre való tekintettel, továbbá azért, mivel a levél nekem volt címezve (anyám lakására) kifizetett a rendőrnek 1.000 pengőt, és ha Márta meg akarja kapni a levelet, akkor fizessen neki 5.000 pengőt, mert ellenkező esetben Gottliebet kivégezhetik. Erre hazamentem Mártához és közöltem vele a helyzetet és Polányi kívánságát. Összecsomagolta ékszereit, mivel nem volt 5.000 pengője, és együtt felmentünk Polányihoz. Útközben megkérdezte tőlem, hogy odaadja-e az ékszereket, mire én azt válaszoltam, hogy csináljon azt, amit akar. Márta megmutatta az ékszereket Polányinak, miután Polányi közölte vele ugyanazt, amit már előzőleg velem közölt. Polányi kiválasztott az ékszerek közül egy aranyórát, egy aranyláncot és több arany kezelőgombot és elvitte azokat az 5.000 pengő fejében. Az ékszerek átvétele után Polányi átadta a levelet Mártának. Tagadom, hogy az egész ékszer ügy az én intencióim szerint történt volna. Nem tudtam arról, hogy mit cselekszem, hogy az zsarolás, én csak annyit tudtam, amennyit nekem dr. Polányi elmondott.

Egy alkalommal még a nyár folyamán felmentünk Mártával Polányihoz, akinél ott volt [...] ²¹ Szalai Imre, Eta és egy Gábor nevű fiatalember, akitől Márta fát akart vásárolni. Tagadom, hogy Dikán Lajos ott lett volna. Dikán Lajost én csak a húgomnak a fogságból való kiszabadulása után ismertem meg. Azt, hogy Márta honnan ismerhette Lajost, nem tudom. Lehetséges, hogy volt valami összeköttetés Dikán és Polányi között. 1944. október végén már nem jártam haza rendszeresen a Rákospatak utcába, mert már október elején kivettem egy szobát a barátnőmnél Kőbányán [...] ²². Távozásom oka ezen kívül még az is volt, hogy [...] ²³ Márta még két embert akart odavenni a lakásba és így hely sem lett volna a számomra. Későbbiekben Márta nem vett oda senkit, mert lebukásuk megakadályozta ebben. 1944. november 10-e körül letartóztatták Polányit és húgomat, Etelt. Erről a tényről én másnap értesültem. Kb. november 20-a táján jött ki a fogságból húgom a fent említett Dikán Lajos SS őrmester segítségével. Ekkor ismertem meg a Dikánt, mivel húgommal együtt Polányi elhagyott lakásába költözött be, ahová húgom kérésére én is beköltöztem. Itt tudtam meg azt is, hogy Polányit és húgomat Dikán vitte el. Dikán húgom szeretője lett. [...] ²⁴

1944. november 12-én elküldtem anyámat Mártáékhoz azzal, hogy nem megyek ki, anyámat kibombázták és ezért adják ki anyának minden náluk lévő holmimat, többek közt a falon függő Kaszap István képet is, aminek én azt mondtam Mártáéknak mindig, hogy amíg Kaszap ott lesz, addig semmi bántódásuk nem lehet. Megüzentem Mártáéknak Polányi lebukását is. Mártáék ki is adták anyámnak holmijaimat, de a Kaszap István képet nem adták oda.

1944. november 14-én egy előttem ismeretlen férfi levelet hozott a húgomtól az Olasz fasorból, a Halálfejes Légión főhadiszállásáról, amelyben közölte velem, hogy Mártát és vőlegényét letartóztatták. Ekkor én is otthagytam az üzletet, ahol dolgoztam, mivel a húgom azt írta levelében, hogy engem is keresnek és én erre kiköltöztem Kőbányára a barátnőmnél bérelt lakásomba, ahol bejelentetlenül laktam. Tagadom, hogy Mártáék elfogatása utáni napon egy katona kíséretében kimentem volna Mártáék lakásába az otthagytott holmikért. Emlékezetem szerint csak a húgom kiszabadulása után – tehát [november] 20-a után – egyedül mentem ki oda azért, hogy Mártáék otthagytott holmiját elhozzam. Ekkor beszéltem a házban lakó Takácsékkal is, akinek odaadtam Márta 5 kiló lisztjét. Ez alkalommal egy lakk bőröndben elvittem Márta ruháit. Pár nap múlva ismét kimentem és akkor egy másik bőröndben Gottlieb otthagytott ruháit szállítottam el. Mindkét bőröndöt Polányi lakására vittem. A ruhákból és egyéb holmiból már akkor hiányoztak egyes darabok, amelyekre Takácsné azt mondta nekem, hogy valaki már elvitte. Takácsné mondta nekem azt is, hogy két Hunyadi gránátos katona vitte el Mártáékat.

1944. december hó közepén kiszabadult Polányi. A lakásban ekkor a húgom Etel meg én laktunk. [...] ²⁵ Ekkor bátyámhoz – jelenlegi címére – mentem, ahová este követett Etel is. Emlékezetem szerint kb. 2 nap múlva láttam újra Dikánt. Nem nagyon törődtem vele sohasem, mivel a húgomnak udvarolt. December 31-ig tartózkodtam otthon. Ekkor az ostrom kellős közepén, mint kibombázott kiigényeltem dr. Rákos István Horn Ede u. 18. sz. alatti lakását, azzal az elgondolással, hogy legyen egy rendes lakásunk akkor, ha a harcok elcsendesednek. Dikán járta ki nekünk a lakás kiutalását, és azt bútorokkal együtt, természetesen leltár nélkül, birtokba vettük. Odavittem Mártáék holmiját tartalmazó bőröndöket is. Itt azzal a céllal, hogy az utcán, szabadon tudjunk mozogni, Eta Ideál típusú írógépével gyártottunk magunknak két igazolványt a következő szöveggel: „Igazolvány – Igazolom, hogy Kirchknopf Antónia, aki született Budapesten, 1922-ben, mint ápolónő a magyar Halálfejeseknél teljesít szolgálatot.” Az igazolványon keltezés volt, de sem aláírás, sem pedig bélyegző nem. Az igazolvány felhasználására nem került sor. Kis kockás papírra volt írva, amelyet a húgom egy kockás füzetből tépett ki. Vörös keresztet fityulát készítettünk magunknak és abban jártunk.

A felszabadulás után azonnal kimentünk a húgommal együtt a vöröskeresztes karszalaggal ellátva anyámékhöz Kőbányára. Egy éjjelt töltöttünk ott és másnap visszamentünk a Horn Ede utcába. Mire odaértünk dr. Rákos már elfoglalta a lakást és a házfelügyelő figyelmeztetett bennünket arra, hogy Rákos át akar adni bennünket a GPU-nak. ²⁶ Mivel megtalálta hamis igazolványainkat. Erre mi felmentünk Szalaihoz és ott kértünk egy éjszakára menedéket. Szalai kijelentette, hogy nem adhat szállást, mert nagyon fél. Ekkor mi a Seemann kávéház pincéjébe mentünk és ott töltöttük az éjszakát. Másnap kimentünk a Rákospatak utcába azzal, hogy majd ott lakunk, de ott közölték velünk, hogy nagyon sok az orosz, mire mi visszamentünk a bátyámhoz és ott lakom a mai napig is.

1945. február végén két és fél éves munkaszolgálat után hazajött a férjem. Vele együtt Debrecenbe mentem, ahol engem a politikai rendőrség Gottlieb Gyula feljelentése alapján elfogott és internált. ²⁷ Még ezt megelőzően Gottlieb Gyula keresett bennünket és kérte Márta és Gottlieb Józsi ruháit. Én akkor közöltem vele, hogy Józsinak nincs ott ruhája, mert azok Márta egy pár holmijával együtt a Horn Ede utcában maradtak. Azt a pár ruhát, ami Mártától nálam volt, férjem nem engedte meg, hogy kiadjam. Ezután következett az eljárás ellenem. Az internálótáborból 1945. augusztus 5-én szabadultam rendes elbocsátólevéllel. Mivel férjemmel közben szakítottunk egymással, ekkor azonnal Budapestre jöttem anyámhoz.

1945 szeptemberében Etával együtt béreltünk Csillaghegyen egy weekend-házból szobákat, ahová aztán ki is költöztünk. Eleinte senki nem járt ki oda. Később kijárt oda valami Dömötör nevű fiatalember, aki Eta szeretője volt. Egyszer a Teleki térnél találkozott Eta egy Horváth Zoltán nevű fiatalemberrel, akit Csillaghegyre hozott. Horváth kivette a mellettünk lévő szobát és hevesen udvarolni kezdett Etának. Feleségül is megkérte. Kb. 3 héttel az esküvőjük előtt együtt voltunk benn Budapesten Etával. Eta, amint sétáltunk a Britannia Szálló előtt, rá akart gyújtani a cigarettára, de nem volt gyufája. Látott ott állni egy orosz őrnagyot és attól kért tüzet. Ezután megismerkedett az őrnaggal, akit ekkor én is megismertem. Az őrnagy még aznap kijött velünk Csillaghegyre és Etával együtt töltötte az éjszakát. Én a másik szobában aludtam. A következő vasárnapra szeptember 23-ára randevút beszéltek meg. Erről nekem nem volt tudomásom, de Horváth valamilyen úton-módon megtudta. Én ezen a kritikus napon kimentem [...] Szentendrére [...] ²⁸. Másnap mikor hazajöttem, Eta elmesélte nekem, hogy – mivel Eta szobájában láttam az orosz őrnagy véres ruháit – amikor este 7 óra tájban az őrnaggal sétálni ment, Horváth Zoltán két barátjával követte őket, majd Horváth közvetlen közelből fejbe lőtte az őrnagyot. Együtt levetkőztették és a meztelen hullát Horváth barátja, Major Iván bevitte a Dunába. A ruhákat Eta szobájába rejtették. Amikor Horváth megtudta azt, hogy Eta elmesélte nekem a gyilkosságot, megfenyegetett, hogy akkor engem is fejbe lő, mint az őrnagyot, ha elárulom őket. Ezután én a legelső alkalommal, mikor a bátyám hozzám kijött október elseje táján, elmondottam neki az esetet, továbbá arra is megkértem, hogy tegyen feljelentést. Bátyám úgy is tett, és mindnyájunkat 1945. október 4-én az NKVD ²⁹ letartóztatott.

A kihallgatások folyamán szóba került Polányi ügye is és ekkor tudtam meg, hogy Polányit másodszer Eta vitette el – kiutasításunk utáni napon – Dikán Lajossal és annak barátjával, Szvincsák Miklóssal. Polányit Szvincsák Miklós még aznap ki is végezte. Tagadom, hogy nekem előzőleg tudomásom lett volna Polányi másodszeri elhurcolásáról vagy kivégeztetéséről. Én csak az NKVD-nél történt kihallgatások alkalmával tudtam meg, hogy Polányit ki vitette el, ki vitte el és ki végezte ki. Az NKVD 1945. december 6-án szabadlábba helyezett.

Egyebet elmondani nem tudok, vallomásomat az igazságnak megfelelően, minden kényszer nélkül tettem meg.

kmft.

r. ny. alhdgy.

Keiner Györgyné
gyanúsított

[ÁBTL 3.1.9.V-104124 2–6. Géppel írt másolat Keiner Györgyné aláírásával. A jegyzőkönyv első oldalán „Felülvizsgálva 1958-ban” bélyegző látható XI. 11-i dátummal és olvashatatlan aláírással.]

8. A Magyar Államrendőrség Budapesti Főkapitánysága Politikai Rendészeti Osztályának átírata a Vidéki Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztályához, 1946. július 19.

3658/1/1946.

Tárgy: Dikán Lajos előállítás

Magyar Államrendőrség Vidéki Főkapitánysága
Politikai Rendészeti Osztálya

Budapest

Osztályom nyomozást folytatott Keiner Györgyné ügyében, melynek során adatok merültek fel arra vonatkozólag, hogy fent nevezett jelenleg nyergesújfalui lakos részese egy Budapesten elkövetett oroszok elleni merényletnek. Kérem, hogy Kékesi Egon és Tóth Sándor r. ny. alhadnagyok részére ez ügyben működési engedélyt kiadni szíveskedjenek.

Budapest, 1946. július 19.

Előadó: Bognár János r. fhdgy.

Dr. Tímár István r. ezds.
alosztályvezető

[ÁBTL 3. 1. 9. V-104124 31. Gépelt másodlat Bognár János és Tímár István helyettesének aláírásával.]

9. A Magyar Államrendőrség Vidéki Főkapitánysága Politikai Rendészeti Osztályának nyílt rendelete, 1946. július 20.

Magyar Államrendőrség
Vidéki Főkapitánysága
Politikai Rendészeti Osztály
Budapest, VI. Bajza utca 52.
6505/1946. V.F.P.

Budapest, 1946. július 20.

Nyílt rendelet

Kékesi Egon és Tóth Sándor rendőrnyomozó alhadnagyok *Dikán Lajos* ügyében Nyergesújfalun nyomozást folytatnak és a megfelelő intézkedést (tanúkihallgatás, előállítás, őrizetbe vétel) fogatosítják.

Utasítom az illetékes politikai osztályt, hogy fent nevezetteket a nyomozati eljárások fogatosításában támogassa.

Osztályvezetői rendeletből:
Dr. Gajzágó, György³⁰
rendőr őrnagy
II. alosztály³¹ vezetője

[ÁBTL 3.1.9. V-104124 30. Géppel írt másodlat Gajzágó György aláírásával. A dokumentumon tollal írt feljegyzés: „Veres János?”.]

- ¹ Varga Krisztián: A Kirchknopf-dosszié. Budapesti történet, 1944. Betekintő, 2007/3. www.betekinto.hu/Default.aspx?cikkId=65
- ² Több dokumentumban Kirchknopf Antóniaként szerepel; én a saját kihallgatási jegyzőkönyvében szereplő Anna formát használom.
- ³ A Kirchknopf-dossziében található dokumentumok között utalás történik Polányi Béla házvezetőnőjének Molnár Teréznek a bűnrészességére is, akit a Népbíróság 3 év szabadságvesztésre ítelt népellenes bűntett elkövetése miatt 1947-ben. Vö. Varga: i. m.
- ⁴ Az 1.690/1945. ME. sz. kormányrendelet alapján a magyar államrendőrséget Budapesti és Vidéki Főkapitányságokra tagolták A duális szerkezetű, kvázi országos hatáskörű államrendőrségi szervek irányítása alá tartoztak a különböző megyei és városi főkapitányságok (pl. Debreceni Főkapitányság) valamint a járási és városi kapitányságok. Az egyes szervezeti egységekben önálló politikai osztályok működtek.
- ⁵ Erdei Ferenc titkos belügyminiszteri rendelete (138.000/1945) az internálás preventív voltáról, mely bírói ítélet nélküli fogva tartásról rendelkezik. Lásd: Palasik Mária: Bizalmas belügyminiszteri rendelet az internálásokról (1945). *Társadalmi Szemle*, 1997/7. 87–94.
- ⁶ A korabeli politikai rendőrség működésével és tevékenységével, valamint Péter Gábor és Tömpe András vezette rendőri szervek ellentétével kapcsolatban lásd Bacsoni Gábor: Pár(t)viadal. A Magyar Államrendőrség Vidéki Főkapitányságának Politikai Rendészeti Osztálya, 1945-1946. In: *Trezor 2. A Történeti Hivatal Évkönyve 2000–2001*. Szerk. Gyarmati György. Budapest, Történeti Hivatal, 2002. 79–110.
- ⁷ A törvényhozás által 1941. augusztus 8-án elfogadott ún. harmadik zsidótörvény (1941. évi XV. tc.) megtiltotta a zsidók és nem zsidók közötti házasságkötést, és a házasságon kívül létesített nemi kapcsolatot „fajgyalázásnak” minősítette. Kirchknopf Anna és Keiner György házasságkötésének pontos dátumáról nem rendelkezünk információkkal, de feltehetőleg az említett törvény hatályba lépése előtt történt.
- ⁸ A V-104124 számú dosszié 20–41. oldalán található dokumentumokról van szó.
- ⁹ ÁBTL 3.1.9. V-103752.
- ¹⁰ A dátum – a jelentések tartalma alapján – nyilvánvaló elírás.
- ¹¹ Dr. Tímár István rendőr ezredes (1913–1991) a Budapesti Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztályának egyik megszervezője, később Péter Gábor helyettese.
- ¹² A defenzív alosztály feladatai közé többek közt a háborús bűnökkel vádolt személyek elleni (nyílt és operatív) nyomozások tartoztak.
- ¹³ A Halálfejes Légiót a Keleti Arcvonal Bajtársi Szövetség (KABSZ) alakulataiból hozták létre a nyilas puccs után. A diverziós felderítő tevékenységre specializálódott egység egy része csatlakozott – az akkor formálódó – német parancsnokság alatt működő Hunyadi SS hadosztályhoz, mivel a légiót a nyilasokkal történt megegyezés értelmében formálisan feloszlatták 1944. november 16-án.
- ¹⁴ Budapest Székesfőváros Közlekedési Részvénytársasága.
- ¹⁵ A kihallgatási jegyzőkönyveknél a személyes adatokat nem közlöm.
- ¹⁶ Az 1942 és 1945 között működő Keleti Arcvonal Bajtársi Szövetség (KABSZ) a nyilasokkal rivalizáló hazai szélsőjobboldali, németbarát körök (Imrédysták és kisebb nemzetiszocialista pártok) támogatását élvező országos szervezet volt, mely paramilitáris rohamosztagokkal is rendelkezett.
- ¹⁷ A Svábhegyen lévő fogaskerekűvel szemben nem volt a Hunyadi SS hadosztálynak épülte. A jegyzőkönyvben közöltek valószínűleg a Svábhegyi Nagyszállóra vonatkoznak (Karthausi u. 2.), melyben a magyar Gestapónak is nevezett Állambiztonsági Rendészet egyik csoportja tevékenykedett. Az őrizetbe vett személyek kálváriáját indirekt módon megerősíti Lázin Ferenc tanúvallomási jegyzőkönyve is, melyben a tanú hasonlóképpen nyilatkozik elhurcoltatásának és őrizetbe vételének körülményeiről. Vö. Varga: i. m.
- ¹⁸ A Gyorskocsi utcában lévő fogházban a Német Rendőri Fogda (Deutsches Polizeigefangnis) működött.
- ¹⁹ Honvéd Vezérkari Főnökség 2. (hírszerző és kémelhárító) osztálya.
- ²⁰ A Melinda u. 24–26. és a Melinda u. 30–32. szám alatt lévő társasudulókben a német Biztonsági Szolgálat (SD) irodái és fogdahelyiségei voltak. Ez a szervezet – és nem a Gestapo – volt hivatott eljárni a német érdekeket veszélyeztető állambiztonsági-államrendészeti feladatokban Magyarországon 1944. március 19-e után.
- ²¹ Anonimizálva.
- ²² Anonimizálva.
- ²³ Anonimizálva.
- ²⁴ Anonimizálva.
- ²⁵ Anonimizálva.
- ²⁶ GPU (Goszudarsztvennoje Polityicseszkoje Upravlenyje, Állami Politikai Parancsnokság): 1922-ben létrehozott szovjet-orosz állambiztonsági szolgálatok elnevezése, mely 1945-ben ezen a néven már nem létezett A GPU a két világháború közötti időszak – Magyarországon és szerte a világon egyaránt elterjedt – közkeletű elnevezése volt a Szovjetunió „titkosrendőrségének”.
- ²⁷ Kirchknopf Annát feltehetőleg Tömpéék osztálya – vagy annak debreceni kirendeltsége – internálta 1945. április 21-én.
- ²⁸ Anonimizálva.
- ²⁹ NKVD (Narodnij Komisszariat Vnutrennyih Gyel, Belügyi Népbiztosság.) 1934-ben létrehozott szovjet

állambiztonsági szerv.

³⁰ Dr. Gajzágó György rendőr őrnagy, örmény származású orvos. 1946 szeptemberéig a Magyar Államrendőrség Vidéki Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztály Felügyeleti és Területi (II.) Alosztályának vezetője.

³¹ A II. vagy Felügyeleti és Területi Alosztály feladatai közé az egyes alosztályok és a vidéki szervek közötti koordináció tartozott.

„Mindenkiről mindent tudni”

A besúgó hálózat megszervezése Magyarországon a II. világháborút követően

A politikai rendőrség II. világháború utáni megszervezése¹ – hasonlóan, mint az új közigazgatás kiépítése – hosszú időt vett igénybe, mondhatjuk, hogy az 1945-ös, és még az 1946-os év is egy permanens szervezési időszaknak tekinthető. 1944. december végén a debreceni Ideiglenes Nemzeti Kormány már foglalkozott a politikai rendészet létrehozásával, majd januárban Erdei Ferenc belügyminiszter kinevezte Tömpe Andrászt rendőrfőtanácsossá. A Rákosi Mátyás által Moszkvából elindított és a Nógrádi partizán egység komisszárjaként Debrecenben érkező Tömpére várt a feladat, hogy a politikai rendőrséget megszervezze. Időközben azonban a budapesti kommunisták is megbízták egyik elvtársukat, a hazai munkásmozgalom harcosát, Péter Gábort ugyanezzel a feladattal. Így aztán 1945. január végére a fővárosban két kommunista vezetésű politikai rendőrség létezett, s mindkét vezető magát legitim tisztviselőnek tartotta.

A helyzet feloldásaként végül Tömpe a vidéki, Péter a budapesti politikai rendészeti ügyekért lett felelős. Májusban pedig az államosított rendőrségről szóló rendeletek megerősítették ezt az illetékességi elkülönítést: előbbi a Magyar Államrendőrség Vidéki Főkapitányság, utóbbi a Budapesti Főkapitányság szervezetén belül lett a politikai rendészet vezetője.

Hasonlóan minden más titkosszolgálathoz az új szervezetek sem nélkülözhatték tevékenységük során az állampolgárok együttműködését, s már nagyon hamar kialakult a „munkakapcsolat” a társadalom egy részével. Kádár János már a kommunisták 1945. január 19-ei vezetőségi ülésén bejelentette, hogy történt jelentkezés „besúgó tisztségre”.² Ugyanakkor Tömpe 1969-es visszaemlékezésében említette, hogy detektív csoportjai már korán kiépítették a nyilasok között a hálózatot, sőt megjegyezte azt is, hogy ebben igénybe vették a Sombor-Schweinitzer József által vezetett horthysta politikai rendészet egyik vezető ügynökét.³ Péter egy februári tájékoztatójában közölte, hogy osztálya „a politikai rendészeti ügyek anyagának 60 %-át a társadalom közreműködése (feljelentések, besúgások) és 40%-át saját kezdeményezés (nyomozás) útján kapja meg.”⁴

A politikai rendőrség tevékenységének ezt a rejtett oldalát tartotta szem előtt a nyíregyházi rendőrség beosztottja (a nehezen olvasható aláírás Józsa Andrászként azonosítható), amikor február 10-én keltezett tervezetében egy „titkosan működő szerv” felállítását ajánlotta. Valójában az agilis rendőrfogalmazó az ügynök-hálózat kiépítésének jelentőségére hívta fel a Belügyminisztérium figyelmét, miközben – mint az irománya kezdő soraiban olvasható – a „mindenkiről mindent tudni” célképzet vezérelte. Ezzel akarta elkerülni, hogy a legszélesebben értelmezett közélet szereplői, úgymint a közhivatalok vezető beosztású tisztségviselői, bírák, ügyvédek, tanárok, orvosok, papok, pártvezérek, újságírók, esetleg a gazdasági elit tagjai és a művészet, illetve a tudományok képviselői közé nem demokratikus eszméket valló személyek kerüljenek (mint írta: „ne hogy kakukkfiók kerüljön a fészekbe”). Az adatgyűjtést a hivatásos rendőri gárdával titokban együttműködő civil lakosokra bízta volna, ezért a fedett munka konspirációs szabályait is lefektette. Eszerint a beszervezett egyének nem járnak be a rendőrség épületében, hanem magánlakásokon, megbeszéltek helyeken találkoznak rendőrségi irányítójukkal, jelentéseiket géppel írják, nevüket fedőszámmal helyettesítik, miként a megfigyelt személyét is, a leadott információkat a rendőrségen a vizsgált személy „borítékjában” gyűjtik, ezek ismeretében az irányító instruálja, s kéri újabb feladatok elvégzésére bizalmas kapcsolatát. Javasolta azt is, hogy az együttműködők mozgását sajtóigazolványokkal segítsék. Végül a kockázatos munkavégzés során kialakuló életveszélyes helyzetek miatt a Belügyminisztériumtól a beszervezetteknek védelmet és támogatást kért, éppen ezért hangsúlyozta a beosztás és illetmény megállapításának fontosságát, sőt a vasúti szabadjegy megadását sem tartotta elképzelhetetlennek.⁵

Azt nem tudni, hogy miként fogadták a tervezetet a kormányzati körökben, de a politikai osztályvezetők összejövetelén több alkalommal is nagy hangsúlyt kapott, hogy a

háborús bűnösök őrizetbe vétele mellett a megelőzés, a megfigyelés és a felderítés azok a munkaterületek, amelyek a reakció és a népellenes tevékenység elleni harc fő irányát képezik – Tömpe pedig a preventív intézkedések között kiemelt szerepet tulajdonított az ún. bizalmi hálózatnak.⁶ A politikai rendőrség munkáját megkönnyítő „civil-segédcsapat” létrehozására vonatkozóan helyettese, Balázs József az 1945. októberi ülésen részletes útmutatóval szolgált a megjelenteknek. Figyelmeztette a helyi vezetőket, hogy nagy figyelemmel járjanak el: vizsgálják meg a helyiség „geográfiai és szociográfiai” helyzetét, azaz a földrajzi, természeti, gazdasági és társadalmi viszonyokat. Tudatosította hallgatóságában, hogy ezt a hálózatot „minden szükséges helyen ki kell építeni”: főként az egyetemi városokban, mivel ott a fiatalság két évtizedes „fasiszta nevelése” érezte hatását (pl. Szeged), az ipari centrumokban a termelés folyamatosságának, zavartalanságának biztosítása miatt, a dunántúli megyékben a svábok kitelepítése nyomán keletkezett problémák okán. A beszerzés menetével kapcsolatban megjegyezte, hogy fontos a kiszemelt ún. „b. ember” rátermettségének vizsgálata, illetve a beszerzés realizálása után a pontos karakterisztika készítése, a nyilvántartásba vétel, „fedőnévvel” való ellátás (ebben az időszakban ezt egy szám és egy betű jelentette, minden főkapitánysági szinten szervezett politikai rendészeti osztály egy betűt választott magának, hogy a központba beérkező fedett jelentéseket meg tudják különböztetni). Az együttműködésre, mivel a stratégiai célpont az illegális jobboldali szervezetek megfigyelése volt, Balázs a régi jobboldali embereket tartotta a legalkalmasabbnak. Őket múltbéli magatartásukkal lehetett kézben tartani, de ez nem jelentette a baloldaliak beszerzésének mellőzését. Jelezte azt is, hogy ellenőrzött információkra van szükség, ezért lehetőleg két, egymásról nem tudó bizalmi embert kell rá állítani ugyanarra a feladatra. A lehetséges adatszolgáltatók között már ekkor kiemelt helyen szerepeltek azok, akiknek a munkájából adódott „jól értesültségük”, így a vendégkör viselt dolgaiba rendszeresen bepillantást nyerő fodrászok, illetve egy adott lakóközösség életvitelével, szokásaival napi szinten szembesülő házmesterek, utcabizalmiak. Előadásából tudjuk meg azt is, hogy a beszerzett egyének fizetésben nem részesültek, csak esetenkénti (pénz)jutalmat kaptak, azt is csak értékes jelentés szolgáltatása, eredményes munka után. A kapcsolattartás pedig nem történhetett a rendőrség épületében.⁷

Pár hónappal később, 1946. február 28-án egy újabb vezetői értekezleten Balázs újra kitért a témára, mikor is elmagyarázta az értekezleten résztvevőknek, hogy mivel a reakciós egyének sok esetben gazdasági szervezetek, kulturális és sportegyesületek cégére alatt fejtenek ki káros tevékenységet, szükséges minden ilyen egyesületben két, de legalább egy „b. ember” beszerzése.⁸

A testületben voltak olyanok is, akik a társadalmi kapcsolatok kiépítését már az iskolákban elkezdték volna. 1945 végén a pesterzsébeti politikai csoport két nyomozója megjelent a helyi reálgimnáziumban, hogy a történelem órákat „világnézeti szempontból ellenőrizzék”. A sajátos „iskolalátogatás” során informálódtak az igazgatók, a tanárok politikai felfogásáról, egyúttal feladatuk volt a diákok között beszerzések végrehajtása.⁹

De hiába voltak ilyen és ehhez hasonló törekvések, a hálózat a tárgyalt időszakban nem igen volt képes hatékony működésre és az együttműködők kiválasztása sem felelt meg a Balázs által hangoztatott körültekintő eljárásnak. Egy, a Magyar Kommunista Párt Titkársága számára készült dokumentum 1946 júliusában elég lehangoló képet festett a politikai rendészeti osztályok elvégzett munkájáról. Eszerint ezek tevékenysége „a káder-hiány következtében kezdetlegesen mondható. Működésük általában passzív, csak konkrét ügyek kivizsgálására szorítkozik, megszervezett bizalmi hálózatuk nincs Budapestet kivéve, de itt is egyirányú, szűk keretek között mozog.” A hálózati tagok kiválasztásának elégtelenségét jelezte az is, hogy például az egyik főkapitányság kommunista frakciója olyan személyt akart B-listáztatni,¹⁰ akit egy hónappal korábban még alkalmasnak tartottak bizalmas együttműködésre és a Belügyminisztérium a vélemény alapján be is állította erre a munkára.¹¹

Az itt közölt dokumentumok közvetlenül a II. világháborút követő évekről, a bizalmi (vagy besúgó-, vagy ügynök) hálózat megszervezésének korai időszakáról informálnak. Részint annak kiépítése körüli nehézségekről, részben pedig azokról a (cél)csoportokról, amelyek köreiből a beszerzett egyéneknek működni kellett.

Dokumentumok

1. Nyíregyházi rendőrfogalmazó tervezete egy titkosan működő szervezet felállítására, 1945. február 10.

Tervezet

Titkosan működő szerv felállításáról, melynek feladata, a közélet vezetésében, irányításában résztvevő egyének életéről adatokat gyűjteni, amelynek alapján elérnénk a kitűzött célt: *mindenkiről mindent tudni*.

Emberek tűntek fel, ismeretlen, még ki nem próbált egyének, akik irányító szerepükönél fogva a demokratikus eszméket hirdetik. Meg kell ismerni azoknak az életét, akik *hivatást* kell hogy betöltsenek, nehogy kakukkfiók kerüljön a fészekbe. Ellenőrizni kell a vezető állást betöltőket, nehogy olyan elemek jussanak vezető szerephez, akik a demokratikus eszméket csak álcázásra használják fel és nem méltók a bizalomra, amelyet nekik előlegeztek. Mások viszont, akik eddig bármilyen oknál fogva nem szerepeltek, szintén górcső alá kerüljenek, hogy amikor a szükség úgy kívánja, választhassunk olyan egyének közül, akiknek előéletéről már tájékozottak lennénk.

Az új demokratikus állam felépítésénél elgondolásom szerint feltétlen szükséges, hogy tiszta és objektív curriculum vitae-t kell készíteni minden, felsorolt állásban lévőről:

Közhivatalok vezetői, helyettesei és olyan személyek, akik a vezetésre, vagy vezetőre hatást gyakorolnak.

Bírók, ügyvédek, tanárok, orvosok, papok, pártok vezetői, sajtó stb.

Esetleg kiterjeszkedni, nagykereskedőkre, nagyiparosokra, bankárookra és a művészet és tudomány képviselőire, tehát olyan vezető egyéniségekre, akik a közéletben irányító szerepet tölthetnek, vagy töltenek be.

A feladat nehéz, mert csakis teljesen megbízható, értelmes, lehetőleg intellektuel egyénekre van szükség, akik elég bátrak, hogy demokratikus világszemléletükért vállalják a kényes és veszélyes feladatot. Ezek az adatgyűjtők nem nyomozók, vagy detektívek, hanem a társadalom minden rétegével kontaktust találó, legtöbbször különféle állást, vagy hivatalos betöltő egyének, akik bejáratosak, a társadalom minden rétegéhez. Nevezettek önállóan, saját intelligenciájukra támaszkodva gyűjtik az adatokat, társadalmi érintkezés közben, irányítás mellett, egymásról nem tudva, titokban. A rendőrséggel a kapcsolatot közvetve tartják fenn, nem járnak be az épületbe, csak kivételes esetekben mint magánemberek, barátok, egyébként mindig magánlakásokban, vagy más esetekként megbeszélte helyeken jönnek össze az irányítóval és erről a találkozásról csak ketten tudnak. Jelentéseiket gépen írva adják át és nevük helyett számokat használnak. A kivizsgálásra kerülő személyek szintén nem a nevükön, hanem a számukra kijelölt számokon szerepelnek. A számok iktatója az irányítónál van, külön, alkalmas helyen. Minden kivizsgálás alá kerülő egyén borítékot kap, a megfelelő számmal ellátva, melybe minden rávonatkozó jelentés belekerül. Ezek alapján a kialakuló curriculum vitae-t, irányító szerkeszti meg és a hiányos részeket ismét kiadja adatbeszerzés céljából. Az adatok pontosságára, alaposságára nagy súly fektetendő és szóbeszédre nem lehet figyelemmel lenni. Csak konkrétumok, vagy olyan adatok jöhetnek számításba, amelyeket élő tanúk megbízhatóan igazolni tudnak. Az egyes adatszerzők a teljes anyagba nem tekinthetnek bele. Támpontokat csak az irányítótól kaphatnak, nehogy egymás munkájáról tudomást szerezhessenek és arról informálódjanak.

Nevezettek rendőrigazolvány helyett, ugyanolyan erejű „sajtóigazolvány” elnevezésű igazoló dokumentumot kapnának, hogy szabad mozgásukban ne legyenek gátolva, viszont beosztásukat ne legyenek kénytelenek felfedni.

Tekintve, hogy nevezettek különleges és veszélyes megbízásokat teljesítenek, minősítésüket és illetményüket nem állapítottam meg és kérem, hogy a Belügyminisztérium, mint legmagasabb közbiztonsági szerv, amelyhez közvetlenül lennének beosztva, a megfelelő beosztást és illetményt, esetleg vasúti szabadjegyet

állapítson meg. Egyben a Belügyminisztérium védelmét és támogatását, a jövő miatt, nehogy munkájuk miatt esetleg adott esetben életlehetőségüktől legyenek megfosztva.

Közvetlen felettesemnek, Sajben András kapitánynak, a nyíregyházi rendőrség vezetőjének tervezetéről jelentést tettem, az ő megbízásából a kezdeti adatgyűjtést és a beszerzés első lépéseit Nyíregyháza városra meg is tettem, hogy elképzelésemet a gyakorlatban felülvizsgálhassam és tapasztalatokat szerezzek, hogy amennyiben a Belügyminisztérium tervezetemet helyesnek és elfogadhatónak találja és megbízást kapok a szervezet felállítására, a helyes úton induljak el.
Nyíregyháza, 1945. február hó 10-én.

rendőrfogalmazó

látta a rendőrség vezetője

[MOL XIX-B-1-r Géppel írt tisztázat, olvashatatlan aláírással, fejlécén kézzel írt feljegyzés: „Bizalmas”.]

2. Részlet Balázs Józsefnek a vidéki politikai rendőrség konferenciáján elhangzott előadásából, illetve válaszaiból és a hozzászólásokból, 1945. október 1–3.

Bizalmi hálózat

Minden politikai osztályvezető tisztában van azzal, hogy egy-két nagyvárost kivéve a politikai osztályon dolgozókat ismerik. Most, hogy a politikai osztályra háruló feladat mind nehezebb és komplikáltabb lesz és a reakciós és népellenes elemek kártevékenysége mindig más és más formában nyilvánul meg, az ügyek kivizsgálása is bonyolultabbá vált. Ezért szükséges a nyílt eszközök használata mellett a bizalmi hálózat kiépítése. Eddig fasiszta háborús és népellenes bűnösök őrizetbe vétele és ügyük kivizsgálása volt a politikai rendészet legfőbb feladata, most ezek mellett a megelőzés, megfigyelés és felderítés szolgálata is előtérbe lép, mint a politikai osztály másik feladata. A bizalmi hálózat kiépítése a helyi politikai osztályok munkájának megkönnyítését célozza. A politikai osztályok vezetői a b.¹² hálózatban megtalálják azt az új szervezetet, amely rugalmassága folytán a felderítő és megfigyelő szolgálatot az új helyzet követelményeinek megfelelően magasabb nivóra emeli. Mielőtt azonban a b. hálózat szervezéséhez hozzáfognánk, meg kell vizsgálni a helység geográfiai és szociográfiai helyzetét. Tehát a földrajzi, természeti, gazdasági és társadalmi viszonyokat. Tisztában kell lenni a politikai osztályvezetőknek a szociális rétegződéssel és a politikai tagozódással. Erre a választások most igen jó alkalmat fognak nyújtani. Az általános választások után pontos képet kapunk arról, hogy a városokban és megyékben milyen a politikai tagozódás. Figyelemmel kell kísérni azt is, hogy a városokban milyen üzemek vannak. Pontosan tudnunk kell, hogy az üzemek mit termelnek, és fontosabb üzemeknél, amelyeknek jelentőségük is nagyobb, jobban ki kell szélesíteni a b. hálózatot. Tisztában kell lennünk egy helységnek, vagy megyének kereskedelmi helyzetével és közlekedésével. Nem mindegy, hogy a bányából kitermelt szenet mikor és hogyan szállítják el az ipari üzemekbe, mert lehet szabotálni úgy is, hogy felrobbantanak, felgyújtanak, vagy megrongálnak valamit, de szabotázs az is, ha elhallgatnak dolgokat és nem intézkednek, vagy tudatosan helytelenül intézkednek. De mindenütt óvatosnak kell lennünk, és csak politikai vonatkozású ügyekkel kell foglalkoznunk.

A jó politikai osztályvezetőnek tisztában kell lennie a helyi közigazgatással és nagy vonalakban az egész ország közigazgatásával is. Sok közellátási hivatalban és egyéb fontos irányító állásokban olyan egyének vannak, akik az ország felépítését akadályozzák. Éppen ezért a b. hálózatot minden szükséges helyen ki kell építeni. Ismerni kell a kultúrintézményeket is. Ez különösen vonatkozik az egyetemi városokra, ahol a két évtizedes fasiszta nevelés következményeivel a politikai osztályvezetőknek számolniuk kell. Pl. Szegeden a szélső jobboldali magatartású egyetemisták sok esetben

népellenes cselekedeteket hajtanak végre. Az elmondottak figyelembevételével mellett kell megállapítani a politikai osztályvezetőknek, hogy a b. hálózatot hol és hogyan építsék ki. De természetesen legelőször a legfontosabb helyeken. Minden városnak, vidéknek meg van a maga sajátossága. Szegeden pl. nem tudtak felszínre jutni azok a reakciós elemek, akik ma akadályozzák az ország felépítését, mert Szeged már felszabadult, amikor Szálasiék uralomra jutottak. Így, amíg az ország többi részén a reakciósok egy része már internálva van, addig Szegeden ezek szabadon mozognak. Különös probléma ezeknek a reakciós elemeknek megfigyelése és ártalmatlanná tétele. Egészen más a helyzet Miskolcon, amely tipikusan ipari vidék, ipari centrum. Itt a munkások problémái kerülnek előtérbe és igen fontos a termelés menetének biztosítása és zavartalaná tétele. Itt tehát más természetű problémákkal kell foglalkozni a politikai osztályvezetőnek, aki akkor áll hivatásának magaslatán, ha mindenről tud és a szükséges intézkedéseket mindig időben tudja megtenni. Megint más a helyzet a dunántúli megyékben, ahol a sváb kérdés okoz komoly problémát.

Mielőtt a b. hálózatba beszervezünk valakit, mindig tartsuk szem előtt a rátermettségét, baráti körét, mozgási lehetőségét, valamint munkakörét. Fontos az is, hogy a b. ember tud-e arról, hogy ő tagja a b. hálózatnak és a kapott utasításokat köteleességszerűen hajtja-e végre, vagy nincs tisztában azzal, hogy ő adatokat szolgáltat (fodrász, házmester). A b. hálózatot olyan szempontból is kell figyelni, hogy az oda beszervezett emberek megválogatásánál a használhatóság is előtérbe kerüljön. Lehetnek ilyenek elsősorban a szélső jobboldali felfogású emberek, akik olyan társaságban mozognak, amelyek az ország felépítését akadályozzák (reakciós körök). Nagyon óvatosnak kell lennünk tehát az emberek megválogatásánál, mert nem b. hálózat többé az, ha már mások is tudnak róla.

Igen ideges és izgatott ma a légkör. Amint említettem, a politikai nyomozókat már ismerik, tehát éppen a b. hálózat az, ami híreket ad és a szükséges megfigyeléseket végzi. Mindenütt, de főleg közigazgatásban, kereskedelemben, ipari üzemekben, különböző intézményeknél, pártoknál kell ott lennünk, mindenről tudnunk, hogy a politikai osztályt meglepetés ne érje. Ha valakit beszervezünk a b. hálózatba, készítsünk róla pontos karakterisztikát és vegyük nyilvántartásba úgy, hogy a nyilvántartót mindig a politikai osztály vezetője kezelje. Minden bizalmi ember kapjon egy számot és egy betűt. Pl. Horváth József X3, tehát Horváth József által szolgáltatott adatokat mindig csak X3 írja alá. Minden Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztálya egy betűt választ magának, hogy itt a központban a jelentéseket meg tudjuk különböztetni. Így ha egy jelentés illetéktelen egyén kezébe kerül, a kulcs hiányában nem tudja, hogy ki adta a jelentést. B. emberekkel a kapcsolatot a politikai nyomozók közül a két legmegbízhatóbb tartja fenn. B. embereinket fel kell használni az illegális reakciós szervezkedéseknél is. Az ország több részéből jelentettek már illegális reakciós szervezkedést. Az ilyen szervezkedések mozgatói és szervezői az elmúlt rezsim fasiszta szervezetének tagjai (hungaristák), s a jelentésekből megállapítható, hogy ezek a földalatti mozgalmak, amelyek messzemenő célzatossággal vannak megszervezve, a körülmények figyelembevételével mellett komoly eredményeket nem tudtak elérni. Azonban az ilyen illegális reakciós szervezkedések alkalmasak arra, hogy külföldön olyan hatást keltsenek, ami a magyar demokrácia szempontjából hátrányos. Ezért az illegális mozgalmakat meg kell figyelni, meg kell ismernünk a szerkezetét, minden mozgását, ténykedését, hogy adott esetben a szükséges intézkedéseket időben foganatosítani tudjuk. Az illegális reakciós szervezetek megfigyelésénél legjobban a régi, jobboldali embereket tudjuk felhasználni, akiket az elmúlt éra alatt tanúsított viselkedésével tudunk kézben tartani. Az illegális szervezkedéseknek vannak észrevehető megnyilvánulásai is. Pl. közismert jobboldali egyének összejöveteleket tartanak, röpcédulákat terjesztenek, szabotálnak, fegyvereket gyűjtenek. Ha ilyen megnyilvánulásokat észlelünk, vagy tudomást szerzünk róla, akkor megfelelő b. embereket bízunk meg azzal, hogy kapcsolódjanak bele az illegális szervezetbe és rendszeres jelentés formájában tájékoztassák a politikai vezetőt a szervezkedésről. Felhívom azonban minden politikai vezető figyelmét arra, hogy a b. emberek ne provokáljanak, ne ők szervezzék meg az illegális csoportot, igyekezzenek mindig passzív magatartást tanúsítani, de passzivitásuk csak olyan mértékig terjedjen, hogy az gyanút ne keltsen.

Azok a jobboldali egyének, akik nem tudtak beilleszkedni a demokráciába sok esetben ha őket, mint b. embereket felhasználjuk valótlan jelentéseket küldenek. Jelentéktelennek tüntetik fel az illegális szervezkedést, de előfordulhat az is, hogy a b. emberek nagyobb jutalom reményében eltúlozva jelentik a dolgokat. Ezért lehetőleg két b. embert kell megbízni megfigyeléssel, de úgy, hogy egymásról ne tudjanak. Ezt tegyük mindig függővé az illegális szervezet nagyságától. Vigyázzunk nagyon arra, hogy b. emberünk kiléte titokban maradjon. Mert egy jó b. ember a politikai osztály nélkülözhetetlen tagjává válhat. A b. emberek fizetést nem kapnak, csak jutalmat, ha értékes jelentéseket szolgáltatnak és csak a végrehajtott eredményes munka után jutalmazzuk őket. Erre külön utasítást fognak kapni, a politikai osztályok vezetői. Igen fontos az is, hogy a b. egyének lehetőleg úgy legyenek irányítva, hogy az esetleges készülő eseményekről idejében tudomást szerezzünk és meg is tudjuk akadályozni. Természetesen az is eredmény, hogy ha már megakadályozni nem tudjuk az eseményeket, de a tetteket elfogjuk. Törekedjünk azonban arra, hogy még időben akadályozzuk meg minden olyan cselekményt, ami a romokban heverő ország felépítését akadályozza. A b. hálózatban mindig annyi embert használjunk fel, amennyi feltétlenül szükséges. Szükségtelenül tehát senkinek megbízást ne adjunk. Azt, hogy van b. hálózat, titkolni nem lehet, de hogy kik azok az egyének, akik a b. hálózatban működnek, feltétlenül titokban kell tartani. Tehát a b. hálózat tagjairól csak a vezető tudhat és az az egy-két feltétlenül megbízható nyomozó, aki közvetlen kapcsolatot tart fenn a b. emberekkel. Fontos az is, hogy a b. hálózat tagjaival ne a rendőrség épületében tárgyaljunk, mert ha a rendőrség tagjaival gyakran látnak embereket, a mi számunkra az ilyen emberek használhatatlanná válnak, mert mindenki tudni fogja, hogy hírszerzőt hoz a politikai osztálynak. Vidéken különösen fontos ez, mert ott az emberek mind ismerik egymást.

[...] ¹³

Balázs rendőrezredes válasza a feltett kérdésekre:

[...] ¹⁴

Szűcs Imre bajtárs (Makó) kérdi, hogy helyes-e, ha a bizalmi ember jelentését lezárt borítékban levelesládába dobja be. Egyáltalán nem jó, hogy a b. ember jelentését postán továbbítják. Közvetlen személyi kapcsolatot kell kiépíteni a b. emberekkel, de természetesen nem a rendőrség épületében tárgyalni velük, hanem magánszemélyek lakásán, vagy egyéb helyeken.

Lukács [Pál] bajtárs (Csanád-Arad-Torontál v[ár]m[egye].) a kiadott rövid terminus miatt panaszkodik. Ez a terminus nem a bizalmi hálózat kiépítésére szólt. Csanád megyében a politikai osztályt kellett szétválasztani a bűnügyitől, mert lehetetlen állapot, hogy egy vármegyében ne legyen politikai rendészeti osztály. Ennek a sürgős végrehajtására adtam utasítást. Rövidnek tartja a terminust azért is, mert baloldaliakat nem szervezhetünk a b. hálózatba. Baloldaliakat is be lehet szervezni a bizalmi hálózatba, s sokszor nagyon is jó. De ez nem jelenti azt, hogy jobboldali egyéneket nem alkalmazhatunk. Ezeket is szolgálatunkba kell állítanunk. Tudom, hogy ez nem könnyű dolog, de meg kell tennünk. Ennek sok módja lehet, ami egyénenként változik. Figyelembe kell vennünk azt is, hogy a jelentésért adott pénzösszeg is csábító. A b. emberek jelentésének ellenőrzését legjobban úgy tudjuk ellenőrizni, hogy lehetőleg két embert küldünk ki ugyanarra a helyre, de sokszor kényszerülve vagyunk egy véleményt elfogadni, természetesen jól megfontolva és ha lehetséges valamilyen formában leellenőrizzük, hogy mennyiben felel meg a valóságnak. A múltkori jelentést költözködés miatt nem küldték be. A jelentéseket minden körülmények között el kell juttatni a központba és nem lehet költözködés miatt elmulasztani. A politikai osztálynak rossz időben épp úgy kell működni, mint jó időben.

Kupper bajtárs (Somogy) a pénz jelentőségét hangsúlyozza. Kétségtelen, hogy pénz nélkül nem lehet dolgozni, de sajnos csak nagyon kis összeg felett rendelkezhetünk. Ahol feltétlenül kell, a hír olyan fontos és jó, hogy érdemes megjutalmazni, ott esetenként kiutalunk egy bizonyos összeget. Önök jelentik, a bizalmi emberek munkáját, s mi esetenként határozzuk meg a kiutalt összeg nagyságát.

[...]

Lenkei bajtárs (Szatmár vm.) kérdi, hogy igazolvánnyal elláthatják-e a b. hálózatban dolgozókat, hogy könnyebben dolgozhassanak, ha már fizetést nem is kapnak. A bizalmi embereket természetesen nem szabad ellátni igazolvánnyal. Fizetéssel pedig az a helyzet, hogy amint már mondtam a bizalmi emberek használható jelentésért pénzjutalomban részesülnek. A jutalom összegét esetenként kell meghatározni, ezzel kapcsolatosan pontos utasítást fognak kapni. Oktassuk ki a bizalmi hálózatba beszervezetteket, hogy mindig csak jelentsenek, ne pedig véleményezzenek. Csak pontos jelentéseket fogadjunk el, mert nem elég csak azt írni, hogy valahol szabotázst készítenek elő, mert jelentés nevek és adatok nélkül nem ér semmit.

[...]

Barna Endre rendőrőrnagy hozzászólása: Szeretnék hozzászólni két igen fontos dologhoz. A bizalmi rendszerhez és a tanfolyamhoz. A bizalmi rendszerhez kiegészítésül azt szeretném hozzáfűzni, hogy egy bizalmi emberrel csak annyit közöljünk és csak addig tájékoztassuk, hogy ebből kiindulva további adatokat tudjon szerezni. Sohasem szabad azonban egy besúgóval annyit közölni, hogy ő tudjon meg tőlünk adatokat. S minthogy egy ilyen ember nem megbízható, vagy ha megbízható is, szubjektív és a dolgokat a saját szemüvegén keresztül nézi, legtöbbször nem azokat a dolgokat adja vissza, amelyek valójában megtörténtek. Ezért, ha lehetséges, legalább két személyt bízunk meg. Nemcsak azért, mert így többet is megtudhatunk, hanem mert így már két szempontból is látjuk a dolgokat. Ügyeljünk arra, hogy ezek a bizalmi emberek *ne ismerjék egymást*. Ez egyrészt azért szükséges, hogy ne befolyásolhassák egymást, másrészt pedig ellenőrizhessék egymást.

Nagyon fontos a közönséghez való viszonyuk. Haa lakosság látni fogja, hogy a rendőrség munkája az ő békéjét, biztonságát jelenti, akkor mindenben segítségünkre lesz. Tehát a bizalmi hálózat egyik alappillére maga a közönség.

[...]

Tömpe András rendőrezredes: Szeretném még arra a szempontra felhívni figyelmüket, hogy a nyomozásnál a bizalmi hálózaton keresztül is terjeszkedjék ki a politikai osztály figyelme a múltban politikai pályán működött szélső jobboldali elemek anyagi helyzetváltozására.

Igen gyakori eset az, hogy meggazdagodtak azok az urak, akik az utolsó évtizedekben politikai téren működtek, holott ebből eredő törvényes jövedelmük olyan minimális volt, hogy az a meggazdagodásra semmiféle alapot nem szolgáltatott. A politikai karrier az egyéni meggazdagodás eszköze volt, és ezeknek az uraknak a kezében. Célunk akciót indítani a bíróságok és különösen a népbíróságok felé, hogy a vagyontól is fosszák meg ezeket a bűnösöket. Ez eddig ritkán fordult elő, éppen azért, mert eddig az volt a baj, hogy a vagyon eredetét nem tudták bebizonyítani.

Sokszor láthatjuk, hogy átkísért nyilas internáltak, őrizetesek, sokkal jobban ruházkodnak, mint Budapest általános népessége és nyugodtan élnek még a börtönben is, mert abból az összerabolt vagyonból, amit politikai tevékenységük során kerestek, telik. Kérem tehát erre is figyelmet fordítani.

Azt hiszem nincs félreértés abban, hogy pénz szükség szerint rendelkezésre áll a bizalmi hálózat számára és mindenekelőtt a dologi fedezet számára. Mert a személyi jutalmazásnál sokkal nagyobb összeget tesz ki az az összeg, amelyet a technikai költségek fedezésére kell fordítani. Nehogy félreértsék, hogy egyáltalán nincs pénz és nem lehet a bizalmi hálózatot eredményesen kiépíteni.

[PIL 274. f. 11/12. ő.e. Géppel írt tisztázat.]

3. Részlet Balázs Józsefnek a politikai rendészeti osztályok értekeztelen elhangzott előadásából, 1946. február 28.

Bizalmi hálózat

Az októberben megtartott konferencián már tartottam előadást a b. hálózattal kapcsolatban, tehát részletekben nem ismertetem. Inkább példákat hozok fel és a mai

helyzetet ismertetem nagy általánosságokban. Előadásom során ismétléseket követek el szándékosan azért, hogy egyes részleteket kiemeljek és jobban megmaradjon a bajtársak emlékezetében.

A reakció megerősödése folytán a politikai osztályokra háruló feladat mindinkább nehezebb lesz, és mivel a népellenes elemek káros tevékenysége mindig más és más formában nyilvánul meg, mind komplikáltabbá is válik.

A reakció elleni harc szükségessé tette a b. hálózat minél szélesebb kiépítését és tapasztalhattuk, hogy a b. hálózat az utóbbi időben a legjobban bevált harci eszközünk lett.

A bizalmi hálózat megszervezése és kiépítése a helyi politikai osztályvezetők feladata. A b. hálózatban az osztályvezetők megtalálják azt az eszközt, melynek segítségével eredményes megfigyelő és felderítő szolgálatot teljesíthetnek.

A b. hálózat kiépítésénél a földrajzi, természeti, gazdasági és társadalmi viszonyokkal is tisztában kell lennünk. Ismerni kell a szociális rétegződést, a pártok erejét, a politikai és közéleti vezető tényezőket és a különböző rétegek politikai felfogását, hangulatát, – de szükséges az is, hogy egy bizonyos fokú egyéni és tömeglélektani ismerettel is rendelkezünk.

A politikai osztályvezető csak a pontos helyzet ismeretének birtokában tudhat megfelelő következtetést levonni a b. hálózat jelentéseiből, s csak ennek alapján tudja a szükséges rendészeti intézkedést kívánó részt kiértékelni.

A reakció, ma már talajt érezve lábai alatt, mind jobban és erőszakosabban szembefordul a demokratikus erővel. A politikai osztály beosztottjainak pontosan kell tudniok, ami a politikai pártokban történik, mert a demokratikus politikai pártok tagjai közé sok esetben befurakodnak olyan elemek, akik legális keretek között, – tehát valamely demokratikus párt védőszárnya alatt – igyekeznek káros tevékenységet folytatni.

A birtokától megfosztott nagybirtokos réteg, a hatalmukat veszített arisztokraták, az állásuktól megfosztott katonatisztek tömege, a papi birtoktól megfosztott egyházak, a B. listára került köztisztviselők szervezetten támadnak.

A reakciós egyének sok esetben gazdasági szervezetek, valamint kulturális és sportegyesületek cégére alatt fejtenek ki káros tevékenységet. Egyes jelentések szerint vidéken a reakciós egyének a Baross Szövetséghez¹⁵ hasonló, különböző fedőnevek alatt érdekképviselő egyesületeket hívnak létre. Szükséges tehát, hogy minden ilyen egyesületben két, de legalább egy b. embert beszervezzünk.

A reakciós elemek azonban nem elégednek meg a legális keretek között kifejthető tevékenységgel, ezért igyekeznek illegális, földalatti szervezeteket alakítani, ahol káros tevékenységüket a nyilvánosság és a törvény korlátai nélkül tudják folytatni. Igyekeznek úgy működni, hogy szervezeteik ne legyenek felkutathatók. Az utóbbi időben mind jobban konspirálnak az illegális taktika az ilyen földalatti szervezeteknél igen fejlett.

A politikai osztályvezetők itt jutnak el hivatásuk legfontosabb feladatához. Itt már az egyes személyek, vagy csoportok konkrét célkitűzéseit kell megismerniük. Ennek megismerése újabb helyzet- és technikai ismeretet kíván.

A társadalmi és egyéb szükséges ismeretek birtokában meg kell tudnia állapítani, hogy az illegális földalatti szervezkedések itt felsorolt válfajai közül melyikkel kell számolnia. Ezek a szervezkedések lehetnek:

1. nyilas, volksbundista, fasiszta,
2. sovinszta, antiszemita,
3. a régi rendszert visszakövetelő legitimista, revizionista jellegű titkos szervezetek.
4. Az egyéb, reakciós, fasiszta jellegű szervezetek (Rongyos Gárda,¹⁶ Levente,¹⁷ Move,¹⁸ Ébredő Magyarok,¹⁹ stb.).

Az itt felsorolt elvi jellegű meghatározások után meg kell ismerni a szervezkedés technikai formáját is. Az illegális, reakciós szervezkedések felépítése rendszerint az alábbiakból áll:

- I. egy vezetőből, vagy vezetőkből,
- II. alárendelt, egymástól függetlenül működő sejtekből, vagy csoportokból,

III. összekötőkből. Ezek szerepét legtöbbször a vezetőség egy-egy tagja teljesíti. Az összekötők sok esetben felveszik a kapcsolatot a hasonló – más vidéken, vagy helyen működő reakciós szervezetekkel.

Az illegális szervezkedések elvi jellegének és technikai formájának meghatározása után következő lépés, annak megállapítása, hogy feltehetően milyen társadalmi körből indult ki a szervezkedés.

Eszerint általánosságban megkülönböztethetünk:

- a) a fennálló társadalmi renddel elégedetlen egyént bármelyik néprétegből,
- b) felső és középiskolás diákokból,
- c) papi körökből,
- d) állásukat veszített katonatisztek csoportjából,
- e) a nyugatosok, B-listára került állami, vagy köztisztviselők köréből alakult szervezkedést.

a) Az illegális szervezkedések a fennálló társadalmi renddel elégedetlen bármely néprétegből kiindulhatnak és sok esetben előfordult, hogy diákok, állásukat veszített katonatisztek, B-listára került köztisztviselők, esetleg munkások egy közös földalatti szervezkedésbe tömörültek.

b) Az ifjúság földalatti szervezkedései, nyilas, fasiszta, sovinszta és antiszemita jellegűek, de igen sok esetben legitimista irányzatúak.

A 25 éves Horthy reakció egy olyan ifjúságot nevelt, melynek közép és felsőiskolás rétege igen nagy hajlandóságot mutat arra, hogy illegálisan szervezkedjék és a demokrácia ellen támadjon. *Az illegális szervezkedések az ifjúság körében vannak a legjobban elterjedve.* Sovinszta ködös céllal, de romboló szándékkal szervezkednek. Az ifjúsági csoportok máris gomba módra szaporodtak el.

c) A birtokukat veszített reakciós egyházak képviselői körében ugyancsak megindult az illegális szervezkedés. Ők képviselik elsősorban a legitimista, revizionista irányzatot. Céljuk: visszaszerezni a papi birtokokat.

Az egyház reakciós vezetői mind gyakrabban fordulnak politikai eszközökhöz és felhasználják a vallásos tömeget céljaik elérésében. A demokrácia elleni támadás az egyházak részéről máris megindult.

Az ifjúsági szervezetek igen sokszor kapcsolatban állanak a papság egyes tagjaival. Kongregációkon és egyéb vallásos csoportosulásoknál igen gyakran olyan jelenségek észlelhetők, hogy előbb vagy utóbb nagyobb méretű illegális szervezkedés indul meg a papság vezetésével. A papság célja az, hogy az egész magyar jobboldali ifjúságot és a demokráciával elégedetlen elemeket maga mögé állítsa. A szervezkedések mozgatóit b. embereink állandóan figyeljék, s a készülő eseményekről azonnal tegyenek jelentést.

A vagyonát jórészt elvesztett egyház propagandája igen veszélyes, birtokának és más vagyonának elvesztése után most már a lelkek feletti uralmat is veszélyeztetve látja.

d) A hadsereg kötelékéből eltávolított reakciós tisztak illegális szervezkedése megindult. A magyar demokratikus hadsereg megtisztítása folytán sok jobboldali magatartású egyén lába alól húzták ki gazdaságilag a talajt. A reakciós katonatisztek fegyverrel rendelkeznek, amely jelentőségében erősíti az illegális reakciós szervezkedést. Már jó előre gondoskodnunk kell arról, hogy megfelelő b. embereket szervezzünk ezekbe a katonai körökbe.

e) A B-listára került reakciós köztisztviselők körében újabban ugyancsak nagyarányú földalatti szervezkedés indult meg.

Az illegális szervezkedések nyilvánvaló szándéka fiatal demokráciánkat lerombolni és ha kell, fegyverrel is megtámadni. Szabotázs cselekmények rendszerint ugyancsak azzal a nyilvánvaló szándékkal indulnak meg, hogy gazdasági károkat okozzanak az országnak, elégedetlenséget és bizonytalan helyzetet teremtsenek a lakosság körében.

A szabotálás nemcsak merényletek sorozatát jelenti az ipari üzemek ellen, mert szabotálási lehetőségre a gazdasági életben, közlekedésnél, közhivatalokban, stb. mindenütt különféle alkalom nyílik.

Szabotázs-akciók nemcsak illegális szervezetekből indulhatnak ki, hanem sok esetben egyes személyek tevékenysége folytán jönnek létre. A szabotázs-akció elleni

védekezés nem az kell, hogy legyen, hogy szabotázsakciókat végrehajtó egyének ellen a nyomozást megindítjuk és a tetteket, illetve a tetteseket leleplezzük, hanem minden erőnkkel azon kell lennünk, hogy a szabotázs-cselekményeket b. embereink segítségével időben fel tudjuk ismerni és meg tudjuk előzni.

Az illegális, reakciós egyesületek működésének külső megnyilvánulása: röpcédulaszórás, falfestés, rajzolás, stb. Ezek a jelenségek jobboldali egyének szemmel tartása során is tapasztalhatók. Ugyanis jobboldali reakciós egyének szoros kapcsolatot tartanak fenn egymással, – felkeresik egymást lakásaikban, sőt megbeszélésre alkalmas helyen találhatnak különböző egyesületekben, szórakozóhelyeken is, ahol ilyenkor egymás között tárgyalják a bel- és külpolitikai eseményeket, s egymás káros tevékenységét fokozatosan fejlesztik.

Az illegális szervezkedések külső megnyilvánulásának tekinthető az is, hogy a zugpiacon a fegyverek ára rohamosan emelkedik, olyannyira, hogy szinte hallatlan összegeket kell fizetni egy-egy fegyverért. Ez is azt mutatja, hogy bizonyos csoportok és rétegek a fegyverek felvásárlásával céltudatosan fegyveres felkelésre készülnek. Ez a jelenség arra enged következtetni, hogy a fegyvereket nem szegény diákok, szabadlábba helyezett kisnyilasok, hanem olyan körök igyekeznek beszerezni, akik ezt anyagilag is fedezni tudják.

Mindezeknek a szempontoknak figyelemmel tartásával az illegális szervezetek felgöngyölítése mindig csak központi utasítás alapján történhetik. A földalatti szervezetek minden legkisebb sejtjét ismernünk kell. Ezeknek a szervezeteknek idő előtti felszámolása felmérhetetlen károkat okozhat. Elhamarkodott beavatkozással éppen az illegális szervezkedés hátsó mozgatóit és irányítóit nem tudjuk felderíteni. Emellett mégis nagy gondot kell fordítanunk arra, hogy minden reakciós megmozdulást idejében ellenőrizni tudjunk és ha a szükség úgy kívánja, a jelentéseket külön futárral juttassuk el a vidéki főkapitányság politikai rendészeti osztályához. A befutott híryanagot az ország különböző részeiből befutott jelentések alapján értékeljük ki és mérjük fel annak országos jelentőségét.

Előforduló hibák: a bajtársak sokszor postán küldtek bizalmas jelentéseket. A B. jelentések elkallódhatnak, illetéktelenek kezébe kerülhetnek. Októberben leszögeztük már, hogy b. jelentéseket csak futárral, sürgős esetben külön futárral lehet továbbítani III. B. jelzéssel. A politikai osztály vezetői a b. emberek megválogatásánál általában előtérbe helyezték a baloldali, saját pártjukhoz tartozó egyéneket. Ezek természetesen nincsenek kapcsolatban jobboldali körökkel s nem tudnak beépülni a jobboldali egyesületekbe, így tehát hasznos munkát nem is tudnak végezni. Eredményes munkánk előfeltétele, hogy jobboldali egyénekkal végeztessünk b. munkát.

[PIL 274. f. 11/12. ő. e. Géppel írt tisztázat.]

- ¹ A témával behatóbban foglalkozott Palasik Mária: A politikai rendőrség háború utáni megszervezése. In: *Államvédelem a Rákosi-korszakban. Tanulmányok és dokumentumok a politikai rendőrség második világháború utáni tevékenységéről*. Szerk. Gyarmati György. Budapest, Történeti Hivatal, 2000. 33–55., illetve Bacsoni Gábor: Pár(t)viadal. A Magyar Államrendőrség Vidéki Főkapitányságának Politikai Rendészeti Osztálya, 1945–1946. In: *Trezor 2. A Történeti Hivatal Évkönyve 2000–2001*. Budapest, Történeti Hivatal, 2002. 79–110.
- ² Jegyzőkönyv a Központi Bizottság üléséről. 1945. január 19. Politikatörténeti Intézet Levéltára (továbbiakban PIL) 274. f. 2/11. ő. e.
- ³ Tömpe András visszaemlékezése. 1969. szeptember 16. PIL 867. f. t-101. ő. e.
- ⁴ Péter Gábor tájékoztatója a Budapesti Főkapitányság Politikai Rendészeti Osztályáról. 1945. február 20. PIL 274. f. 11/10. ő. e.
- ⁵ Bizalmas tervezet egy titkosan működő szerv felállítására. 1945. február 10. Magyar Országos Levéltár (továbbiakban MOL) XIX-B-1-r. A tervezet szövegét közölte: Bacsoni: i. m. 80–81.
- ⁶ Tömpe András előadása A politikai rendőrség Magyarországon címmel. Jegyzőkönyv a vidéki politikai rendőrség konferenciájáról. 1945. október 1–3. PIL 274. f. 11/12. ő. e. Tömpe András előadása a demokrácia fokozottabb védelméről. Jegyzőkönyv a politikai rendészeti osztályok értekezletéről. 1946. február 28. Uo.
- ⁷ Balázs József előadása és válasza a hozzá intézett kérdésekre. Jegyzőkönyv... 1945. október 1–3.
- ⁸ Balázs József előadása. Uo.
- ⁹ Az eset és az azt követő vizsgálat dokumentumait lásd MOL XIX-B-1-r-236. t.-224.297-1946. A dokumentumokat közölte Kurecskó Mihály: Vissza az iskolapadba? A politikai rendőrség megjelenése az iskolákban. *ArchivNet*, 2002/3. www.archivnet.hu/rovat/cikk.phtml?cikk_kod=118. Az ügyről lásd még Lőrinc László: Látogatás a történelemórákon. Az iskola és a politikai rendőrség, 1945. *Rubicon*, 2002. 6–7. 11.
- ¹⁰ Az 1946 márciusában elrendelt B-listázás elsődleges célja a közigazgatási apparátus „politikai megtisztítása” volt, de augusztusban már kiterjesztették ezt a magánvállalatokra is. A B-listára kerültek elvesztették állásukat.
- ¹¹ Javaslat az MKP Titkárság számára. 1946. július 15. PIL 274. f. 4/146. ő. e.
- ¹² Értsd minden előfordulásnál: bizalmi.
- ¹³ Balázs József előadásának nem a témánkba vágó részeit nem közöljük.
- ¹⁴ Balázs Józsefnek csak azokat a válaszait közöljük, amelyeket a bizalmi hálózatra vonatkozó kérdésekre adott.
- ¹⁵ Baross Szövetség: 1919-ben alakult, hogy a magyar kereskedő, iparos és rokonszakok országos egyesületeként. Több szakosztálya és vidéki fiókja volt.
- ¹⁶ Rongyos Gárda: 1919-ben alakult meg. Önszerveződő (irreguláris) fegyveres csoport, amelynek célja a Tanácsköztársaság ideje alatt a kommunistákkal szembeni ellenállás, területek magyar kézen tartása volt. 1938-ban az első bécsi döntést megelőzően újjászerveződött és Csehszlovákiában folytatott harcot az ottani katonai alakulatokkal.
- ¹⁷ Levente mozgalom: 1921-ben hívták életre, amely minden 12 és 21 év közötti olyan fiút, aki nem járt rendszeres testnevelést nyújtó iskolába, hétvégi test- és menetgyakorlatokra kötelezett. Célja a trianoni békeszerződés által megtiltott általános védkötelezettség pótlása volt.
- ¹⁸ MOVE: Magyar Országos Véderő Egylet. 1918-ban alakult. Kezdetben kizárólag katonatisztekkel álló paramilitáris civilszervezet, melynek célja a forradalmi eszmék elleni mozgósítás, az ellenség által elfoglalt terület védelme, majd később a trianoni békefeltételek értelmében kényszerűen lecsökkentett haderő támogatása volt. Létrehozásában Gömbös Gyula mellett vezető szerepet játszott még Bajcsy-Zsilinszky Endre és Eckhardt Tibor is. Programja és irányultsága vezetői révén a fajvédők felé húzott.
- ¹⁹ ÉME: Ébredő Magyarok Egyesülete. A Tanácsköztársaság bukását követően megjelent, szélsőjobboldali szervezet, amely céljával tűzte ki a magyarság védelmét a zsidósággal, mint fajjal szemben. Bár 1920-ban Teleki Pál miniszterelnöksége alatt betiltották, a húszas évek meghatározó mozgalma maradt.

Takács Tibor

Az államvédelem a maga (szöveg)valóságában

Írásomban arra teszek kísérletet, hogy egy, az államvédelmi szervek által lefolytatott vizsgálati ügyet a maga valóságában mutassak be. Ezzel arra a kérdésre próbálok választ találni, hogy mit tudhatunk meg az államvédelmi (állambiztonsági) iratokból. Természetesen tisztában vagyok azzal, hogy egy ötvenes évekbeli ügyet fél évszázad távlatából nem lehet vizsgálni a maga „fizikai” valóságában, ehhez minimum időutazásra lenne szükség. A jelenben csak a szövegek vannak, így munkám nem is irányulhat másra, mint az ügy iratai által konstruált világnak, szövegvalóságnak a vizsgálatára. Miután írásom középpontjában a szövegek állnak, a hagyományos forrásközlésektől eltérően a dokumentumokat nem egy bevezető után „ömlesztve” teszem közzé, hanem a saját szövegembe építve. Az olvashatóság következtében ezért nem közlöm a hivatalos iratok számos elmaradhatatlan kellékét, így a készítő szerv nevét, a dátumot, iktatószámot és az irat minősítését tartalmazó fejléctet, a kihallgatott személyek adatait, illetve a dokumentum végi aláírásokat sem. A szükséges információkat a főszöveg és a jegyzetek tartalmazzák. Elhagytam a kihallgatási jegyzőkönyvek előírásos záró passzusát („A jegyzőkönyvet átolvastam és a benne foglaltak megfelelnek a valóságnak”, vagy „Mást az ügygel kapcsolatban előadni nem tudok, vallomásomat az igazságnak megfelelően tettem, melyet elolvasása után helybenhagyólag aláírom”) is; minden egyéb kihagyást a szokásos módon jeleztem.

A Belügyminisztérium Szabolcs-Szatmár megyei Főosztály Államvédelmi Vizsgálat Osztálya 1955. március 23-án őrizetbe vette a népi demokrácia elleni izgatással gyanúsított Szerencsi Miklós gebei segéd munkást.¹ Még ugyanezen a napon házkutatást is végeztek nála, melynek során fényképeken, leveleken és más személyes jellegű tárgyakon kívül 1945 előtti vitézségi érméket, kitüntetéseként valamint katonazubbonygombokat foglaltak le.² (A vizsgálat befejeztével az érmek és a kitüntetések, valamint a 4 darab „horthysta katonagomb” megsemmisítését rendelték el, míg a többi lefoglalt tárgyat visszaszolgáltatták Szerencsinek.)³ A vizsgálati dossziéból persze kiderül, hogy a nyomozást már korábban megindították, hiszen három tanút március 22-én, egyet pedig az őrizetbe vétel napján már kihallgatott Németh József államvédelmi alhadnagy. Valamennyi tanú Szerencsi közvetlen munkatársa volt, akik hallották annak rendszerellenes kijelentéseit. Olvassuk el ezeket, először Horváth Endre jegyzőkönyvét.

Milyen kapcsolata van Szerencsi Miklós gebei lakossal?

Szerencsi Miklóst régebb idő óta ismerem, vele azonban közelebbi kapcsolatomban nincs. Gebe községben 25 kh földön dolgozott, mely tudomásom szerint vitézi telek volt. A föld betagosítása után nem volt megelégedve a jelenlegi rendszerrel és különböző rendszerellenes kijelentéseket tett előttem és munkatársai előtt. Emlékezetem szerint kb. 1 éve, hogy dolgozik a hodászi állami gazdaságban, velem egy brigádban.

Tegyen vallomást arról, hogy mikor és kinek a jelenlétében tett rendszerellenes kijelentéseket Szerencsi Miklós?

1955. március 10-én reggel kb. 6 óra és 7 óra között munkába indultam a hodászi állami gazdaságba, s majd találkoztam Lebujós István, Gere Gábor személyekkel. Útközben beszóltam Szerencsi Miklósnak, hogy jöjjön velünk dolgozni. Szerencsi hívásomra jött, s majd amikor a volt 25 kh vitézi földjéhez értünk, azt a kijelentést tette, hogy „ezek a piszkos kommunisták” elpocsékolták a fáját, s nem bír addig megnyugodni, míg a kölcsönt vissza nem adja. Ezen kijelentése után utalt az esetleges „rendszerváltozásra”, s majd azt a megjegyzést tette, hogy majd gondja lesz azokra a személyekre, akik a földjét betagosították. Elmondása szerint számít az esetleges rendszerváltozásra, hogy a volt vitézi földjét visszakapja, s majd felhívta a figyelmemet arra, hogy az általa elmondottokról ne beszéljek senkinek, mivel nem szeretne kellemetlen helyzetbe kerülni.

Kihez járt Szerencsi Miklós rádiót hallgatni?

Szerencsi Miklós gyakran el szokott menni Verner Ferenc gebei lakos rokonához rádiót hallgatni. Erről Szerencsi Miklós tett említést nekem arról, hogy hallgatta a

„Szabad Európa” hangját [sic!], mely az elkövetkező rendszerváltozással foglalkozott. Ez a beszélgetésünk 1955. március 10-én történt, ahol jelen volt Lebujós István, Gere Gábor gebei lakosok. A „Szabad Európa” rádió híreinek meghallgatása után terjesztette azt a hírt előttem és a fent leírt személyek előtt, hogy rövidesen megváltozik a rendszer és visszakapja a volt vitézi földjét. Ezen kijelentéseit többször is nyilvánította a brigádon belül.⁴

Lebujós István az alábbiakat adta elő:

Mióta ismeri Szerencsi Miklós gebei lakost?

Szerencsi Miklóst régebb idő óta ismerem, vele azonban közelebbi kapcsolatom nem volt. A felsz[abadulás] előtt gőgös magatartást tanúsított mint kulák s nála kisebb parasztokat lenézte. Különösen megmutatkozott ezen magatartása vitézzé avatása után. A csendőrséggel egyébként jó kapcsolata volt, mivel napokat szokott eltölteni csendőrőrsön. Jelenleg vele egy munkahelyen dolgozom az állami gazdaságban, ahol több esetben tett rendszerellenes kijelentéseket.

Mikor és milyen rendszerellenes kijelentéseket tett Szerencsi Miklós?

1954. március 16-tól dolgozom a hodászi állami gazdaságban segédmunkás beosztásban. Ezen munkahelyemen együtt dolgozom a mai napig Szerencsi Miklós kulákkal. Munkahelyemen gyakran tett olyan kijelentéseket, hogy ezek a „piszkos kommunisták” volt 25 kh földjét betagosították és a föld végén lévő fáit megritkították. De ő ebbe nem nyugszik bele, s majd eljön az idő, az általa várt rendszerváltozás, amikor majd „a piszkos kommunistákkal el fog bánni és fel fogja akasztani őket”.

1955. március elején több esetben együtt mentünk munkahelyünkre, ahol szintén a rendszer megváltozásával kapcsolatosan beszélt. Ilyen esetekben elmondta, hogy Malenkov lemondása, valamint Nagy Imre Minisztertanács Elnökének megbetegedése azért történt, mivel gyengül a kommunista rendszer s nemsokára meg fog változni.

Hol tette Szerencsi Miklós rendszerellenes kijelentéseit?

Szerencsi Miklós fenti kijelentéseit munkaidő alatt terjeszti a munkások között, a gazdasági vezető távollétében.

Kik hallották Szerencsi Miklós kijelentéseit?

Szerencsi Miklós kijelentéseit hallották: Lőrincz István, Horváth Endre, Kurucz József gebei lakosok, szegényparaszt származásúak. Papp Endre, Jászai Miklós gebei lakosok, kiknek apjuk kulák. Papp János, Pető Tibor, Gere László nyírmeggyesi lakosok, szegényparaszt származásúak.

Milyen alapon tette fenti kijelentéseit Szerencsi Miklós?

Szerencsi földjének betagosítása után nem volt megelégedve a jelenlegi rendszerrel. Állandóan tett olyan kijelentéseket munkahelyemen, hogy adott esetben el fog járni azokkal a személyekkel, akik földjét betagosították. Arról azonban nem tudok, hogy milyen alapon tette fenti kijelentéseit munkahelyemen.⁵

A harmadik tanú, Jászai Miklós kihallgatásán a következőket mondta:

Mióta ismeri Szerencsi Miklós gebei lakost?

Szerencsi Miklós gebei lakost gyermekkorom óta ismerem. Őt nagyra vágyó, gőgös természetű embernek ismerem, aki több esetben dicsekedett vitézségi érdemeivel. Mint vitész, a háza falára rajzolta a magyar koronát, hogy lássák, hogy ebben a házban vitész lakik. Vitézzé avatása alkalmával 28 kh földet kapott, amelyen a betagosításig, 1952-ig dolgozott. Lenézte a nála kisebb parasztokat, s azokat általában kikerülte. A csendőrséggel jó kapcsolatot tartott fent, mivel szabad idejét általában a csendőrségnél töltötte. A felsz[abadulás] után nem volt megelégedve a jelenlegi rendszerrel, mivel arra több esetben tett becsmérlő kijelentéseket.

Milyen izgató kijelentéseket tett a hodászi állami gazdaságban Szerencsi Miklós?

1954 márciusában Szerencsi Miklós kérte felvételét az állami gazdaságba, de az akkori személyzeti felelős – Kiss Menyhért – elutasította kérelmét azzal, hogy mint kulákot és mint volt vitézt nem tudják alkalmazni a gazdaságban. Kiss egyébként ismerte Szerencsi rendszerellenes beállítottságát, s azt, hogy a munkások között valótlan híreket

terjeszt. Kiss leváltása után a jelenlegi személyzeti felelős, Darabánt János Szerencsi Miklós kérelmének eleget téve felvette az állami gazdaságba dolgozni.

Szerencsi Miklós a jelenlegi munkahelyén 1954. márciustól folyamatosan a mai napig a „Szabad Európa” magyar nyelvű híreit terjeszti a munkások között. Így pl. elmondta a munkásoknak, hogy a „Szabad Európa” híreiből tudja, hogy rövidesen rendszerváltozás lesz Magyarországon, s a kommunistákat pedig fel fogják akasztani. 1955. januártól folyamatosan pl. azt a hírt terjesztette, hogy fel fogják fegyverezni Nyugat-Németországot, akik fegyveres beavatkozással megdöntik a rendszert és az oroszokat a Kárpátokon túl fogják hajtani a kommunistákkal együtt.

Földjének betagosítása után munkakörében azt a kijelentést tette, hogy az állami gazdaság nem tudja úgy megművelni a földet, mint ahogyan ő művelte a betagosítása előtt. Az állami gazdaság elpocsékolta a földje mellett húzódó fasort azzal, hogy azt kivágatta. Ő ebben nem nyugszik meg, s várja azt a pillanatot, hogy adott esetben vitéz telkét újra a birtokába vehesse.

Hol hallgatta Szerencsi Miklós a „Szabad Európa” magyar nyelvű adásait?

1955. február közepén az állami gazdaságban jelenlétemben elmondta, hogy Verner Ferenc rokonánál szokta hallgatni a „Szabad Európa” magyar nyelvű adásait.

Kik hallották Szerencsi Miklós rendszerellenes kijelentéseit?

Szerencsi Miklós kijelentéseit hallották az állami gazdaságban: Lebujós István, Lőrincz István, Papp János, Horváth Endre, Gere Gábor, Gere László segédmunkások.

Tegyen vallomást arról, hogy kik hallgatták a „Szabad Európa” magyar nyelvű adásait?

A „Szabad Európa” magyar nyelvű adásait hallgatta: Verner Ferenc, Major Miklós, Bégányi István kulák, Lengyel Sándor, Árvai János gebei lakosok. A fentiekre Szerencsi Miklós gebei lakostól szereztem tudomást 1954. októberben Árvai János jelenlétében, aki egyébként Szerencsi Miklósnak sógora.⁶

A negyedik tanút, Lőrincz Istvánt másnap hallgatta ki az ügyben eljáró államvédelmi tiszt:

Mióta ismeri Szerencsi Miklós gebei lakost?

Szerencsi Miklóst 1945-től ismerem, mivel előzőleg Vállaj-Sárgaház tanyán laktam. Szerencsit jobban csak a hodászi állami gazdaságban ismertem meg 1954-ben, amikor az építkezési brigádhoz lett beosztva, ahol én is dolgoztam. A beszélgetéseink során elmondta, hogy 1930-ban avatták vitézzé, amikor is 15 kh földet kapott. Ezen a földön gazdálkodott a betagosításig, 1952-ig.

Milyen ellenséges kijelentéseket tett földjének betagosítása után?

1952-ben, amikor Szerencsi földjét az állami gazdaság betagosította, nem beszéltem vele. 1954. tavaszán, amikor az állami gazdaságba került dolgozni, vele gyakran találkoztam útközben, s ilyen esetekben elmondta, hogy nincs megelégedve a jelenlegi rendszerrel és várja azt a pillanatot, hogy újból birtokba vehesse vitézi telkét. A földbetagosítással kapcsolatosan ugyanis 1954 októberében elmondta, hogy úgy sem lesz sokáig földje az állami gazdaság tulajdona, mert rövidesen rendszerváltozás lesz.

Hová járt rádiót hallgatni Szerencsi Miklós?

1954 októberében Szerencsi Miklós a hodászi állami gazdaság építkezési brigádban elmondta, hogy rendszeresen hallgatja a „Szabad Európa” hírek magyar nyelvű adásait, s annak híreiből tudja, hogy Magyarországon rövidesen „rendszerváltozás” lesz. Arról azonban nem tett említést, hogy hol szokta hallgatni a rádiót. Úgy gondolom, hogy Verner Ferenc jó barátjánál szokta hallgatni a rádiót, mivel vele gyakran szoktam látni.

Kik hallották Szerencsi Miklós fenti kijelentéseit?

Szerencsi Miklós fenti kijelentését hallották: Lebujós István, Horváth Endre, Papp János segédmunkások.⁷

Mint látható, a kihallgatások hasonló minta szerint épülnek fel. Először azt kérdezték a tanúktól, mióta ismerik, mit tudnak Szerencsi Miklósról, melyre válaszul egy gögös kulák képe rajzolódik ki, aki ráadásul vitéz is volt. (Lőrincz azt vallotta, hogy Szerencsit 1930-

ban avatták vitézzé: ő ekkor öt éves volt!) A kérdések ezután Szerencsi ellenséges kijelentéseire vonatkoztak: ezeket egyrészt a betagosított földjével kapcsolatban tette, másrészt nyugati rádióadókból elhangzott híreket terjesztett az állami gazdaságban. A tanúk a Szabad Európa Rádiót említették, de az egyiküknél szereplő „Szabad Európa hangja” azt jelzi, az illető vagy nem volt biztos abban, hogy a Szabad Európáról vagy az Amerika Hangjáról van szó, vagy egyáltalán nem volt tisztában a kettő közötti különbséggel. Mindenképpen érdemes még megjegyezni, hogy a tanúk elmondása szerint többen is hallhatták Szerencsi rendszerellenes kijelentéseit, ám a vizsgálat során az államvédelem elégségesnek tartotta ezt a négy tanút meghallgatni.

Az őrizetbe vett Szerencsi Miklóst először március 24-én hallgatta ki Németh József alhadnagy:

Mondja el részletes életrajzát!

Kulák családból származom, szüleim 31 kh földön gazdálkodtak. Apám, Szerencsi Ferenc az első világháborúban tanúsított magatartásáért nagyezüst kitüntetést kapott. 1920-ban vitézzé avatták és 25 kh földet kapott. Ezenkívül volt 6 kh örökölt földje, melyen Gebe községben gazdálkodott 1952-ig. 5-en vagyunk testvérek: [...]

6 elemi iskolát végeztem Gebén. Iskolám elvégzése után szüleim 31 kh földjén dolgoztam 1951-ig. A földek tagosítása után 1952 tavaszán a kenderesszigeti állami gazdaságba mentem dolgozni, a növénytermelési csapathoz. A gazdaságnál 1952-ig dolgoztam. 1952. november 22-én ismerőseim hozzájárulásával a Budapesti Alumíniumgyárban helyezkedtem el. Itt mint segédmunkás dolgoztam 1 hónapig. A vállalattól hozzájárulással jöttem el, mivel az erős fizikai munkát nem bírtam. 1952. január 1-től Budapesten dolgoztam a MÁV II-es számú gépesített mozgópálya-építő részlegnél, mint pályamunkás. A MÁV-tól 1953. december 18-án hozzájárulással hazajöttem szüleimhez Gebére.

1954. január első felében saját kérelmemre felvettek a hodászi állami gazdaságba dolgozni segédmunkás minősítésben, ahol őrizetbe vételemig dolgoztam.

Milyen alapon vették fel az állami gazdaságba dolgozni?

1952 tavaszán elmentem a hodászi állami gazdaság személyzeti felelőshöz [sic!] felvételemet kérni. Emlékezetem szerint Kiss Menyhért volt ez időben a személyzeti vezető, aki kérelmemet elutasította azzal, hogy mint kulákot nem alkalmazhatnak az állami gazdaságban. Kérelmem elutasítása után 1954. január 1-én kerestem az új személyzeti vezetőt, Tarabán Jánost, aki felvett a gazdaságba.

Kikkel szokott menni az állami gazdaságba dolgozni?

Felvételem után több esetben csoportosan mentünk, mint gebei lakosok az állami gazdaságba dolgozni. Ilyen esetekben együtt mentem: Horváth Endre, Lebujs István, Lőrincz István, Kurucz József, Gere Gábor jó ismerőseimmel.

Miről szoktak beszélgetni útközben?

Útközben általában az állami gazdaságban végzett munkáról beszélgettünk. Volt eset azonban, amikor vicceltünk egymással, de ez sohasem nyilvánult meg közöttünk politikai vonatkozásban.

Vallomását nem fogadom el! Bizonyítékaink vannak arra vonatkozólag, hogy Ön a felsorolt személyek előtt tett rendszerellenes kijelentéseket útközben! Tegyen vallomást arról, hogy az országút mellett lévő volt vitézi földje mellett milyen kijelentéseket tett a fenti személyek előtt!

Tagadom, hogy munkatársaim előtt rendszerellenes kijelentéseket tettem volna, volt vitézi földemmel kapcsolatban. A földet még a tagosítás előtt felajáltuk [sic!] az állami gazdaságnak, akik hosszabb ideig nem vették figyelembe kérésünket. A tagosítás után egyes intézkedések következtében – mely az állami gazdaság vezetőségétől – keletkeztek olyan helytelen utasítások, hogy a volt vitézi földem mellett lévő fasorból több száz fát derékban lefűrészeltek. Ezek természetesen nem csak engem, hanem másokat is bosszantott, s majd azt mondtam, hogy pocsókolják vagyonomat.

Hazudik! Ön ügyében több tanú egyöntetűen vallomást tett arról, hogy várja azt a pillanatot, hogy földjét újból birtokba vehesse, s majd gondja lesz azokra a személyekre, akik elpocsókolják birtokát! Milyen kijelentéseket tett földjének betagosítása után?

*Tagadom továbbra is, hogy tettem volna bárki előtt ellenséges kijelentéseket. A tanúk által elmondottak nem fedik a valóságot, mivel ilyent nem mondtam.
Erre a kérdésre majd visszatérek!*⁸

A jegyzőkönyvből az derül ki, hogy Szerencsi Miklós a kihallgatás elején még nem lehetett tisztában azzal, hogy mivel is vádolják. Így nem tehetett mást, mint tagadja, hogy bármiféle politikai témában beszélgetett volna a munkatársaival. Kihallgatója ezt természetesen nem fogadta el, s csak ekkor fogalmazott meg konkrét vádakot Szerencsivel szemben. Németh alhadnagy „több tanú egyöntetű” vallomására hivatkozott, ám azokat elolvasva „egyöntetűségük” nem teljesen nyilvánvaló. Szerencsi mindenesetre ezt követően is tagadta, hogy ellenséges kijelentéseket tett volna. Ennek ellenére, nem meglepő, március 26-án határozatot hoztak előzetes letartóztatásáról, a házkutatásról, illetve államvédelmi eljárás megindításáról.⁹ (Mint láttuk, a házkutatásra már három nappal korábban sort kerítettek.) Németh József alhadnagy is hivatalosan ekkor kezdte meg a vizsgálati munkát.¹⁰

A megyei államvédelmi szerv az ügyről két nap múlva, azaz március 28-án – szigorúan titkos távmondattal – tájékoztatta a Belügyminisztériumba integrált államvédelem Vizsgálati Főosztályának Felügyeleti Osztályát:

A VI. osztály adatai alapján 1955. március 26-án előzetes letartóztatásba helyeztük:

Szerencsi Miklós (Gebe, 1925, Lemák Anna) kulák származású, volt vitéz, segédmunkás, 6 elemi végzettségű, pártonkívüli, magyar állampolgárságú és nemzetiségű, gebei lakost népi demokrácia ellenes izgatás gyanúja miatt.

Szerencsi Miklós 1954 tavaszától folyamatosan 1955. márciusig rendszeresen hallgatta a „Szabad Európa” magyar nyelvű adásait, melyet az állami gazdaságban több személy előtt terjesztett.

1955. március első felében pl. azt a hírt terjesztette az állami gazdaságban, hogy Malenkov lemondása, valamint Nagy Imre Minisztertanács Elnökének megbetegedése azért történt, mivel gyengül a kommunista rendszer, s nemsokára meg fog változni.

A nevezett bűnös tevékenységét 4 egyöntetű tanúvallomási jegyzőkönyv bizonyítja.

A nevezett ez idáig beismerte, hogy az állami gazdaságon belül tett olyan kijelentést a dolgozók között, hogy Nagy Imre betegsége azért történt, mert gyengül a kommunista rendszer. Azonban tagadja azt, hogy hallgatta volna a „Szabad Európa” magyar nyelvű adásait és azt terjesztette volna.

*Szerencsi Miklós kihallgatását megkezdtük.*¹¹

A megyei államvédelem tehát bizonyított ténynek tartotta, hogy Szerencsi rendszeresen hallgatta a Szabad Európa Rádiót, terjesztette annak híreit. A jelentés ismételt négy tanúvallomásra hivatkozik, bár például a Malenkov leváltására és Nagy Imre betegségére vonatkozó állítólagos kijelentései egyedül Lebujós kihallgatási jegyzőkönyvében szerepelnek. A távmondattal szerint ez utóbbi kijelentését már beismerte Szerencsi. Ez annál inkább különös, hogy a március 24-i kihallgatása során felvett jegyzőkönyvben semmi ilyesmi nem szerepel. Lehetséges, hogy volt olyan kihallgatása, amelyen nem készült jegyzőkönyv, vagy ha készült, nem található a dossziében? Ezen a ponton ezt még nem tudni, csak az biztos, hogy március 24-e után majdnem három hétig nincs nyoma annak, hogy kihallgatták volna Szerencsit.

Az iratok tanúsága szerint nem sok egyéb intézkedés történt az ügyben: a központ értesítése után Szerencsi Miklós környezettanulmányának elkészítését kérték az illetékes mátészalkai járási osztálytól, amely március 31-én küldte azt meg a megyei főosztály vizsgálati osztályának:

Szerencsi Miklós, szül. 1925. március hó 6-án Gebe községben [...] származása: kulák, szociális helyzete: vagyontalan, iskolai végzettsége: 6 elemi, foglalkozása: segédmunkás, munkahelye: Hodászi Állami Gazdaság, pártállása: p. k., nőtlen, katona nem volt, nemzetisége, állampolgársága: magyar, lakik: [...].

Nevezett személy kulák családból származik. Apjának a felszabadulás előtt 31 kh földje volt, amit vitézségi birtok címen kapott. Földjüknek a megmunkálására szülei egy ideig cselédek és harmados munkásokat alkalmazott [sic!], akiket igyekeztek a legmesszebbmenőkig kizsákmányolni. Ő maga mint kulákcsemete a 6 elemi iskolájának az elvégzése után felsőbb iskolát nem végzett, a szülei házában tartózkodott és az apjának segített a cselédek és a harmados munkások irányításában.

Mint fiatal személy 1953. évben állandóan az apja házában tartózkodott. És mint már fentebb is írtam, a vitézségi éremmel a mellén gőgösködött. Majd később 1953-ban, amikor már a szülei a földet leadták, elment Budapestre dolgozni, azonban itt nem érezte jól magát, és 1954-ben ismét hazakerült Gebe községben [sic!]. Hazakerülése után a hodászi állami gazdaságban [sic!] igyekezett befurakodni. Azonban az akkori személyzeti előadó, Kiss Menyhért a felvételét nem eszközölte, mivel ismerte származását és politikai beállítottságát. Ennek dacára a személyzeti előadó leváltása után az új személyzeti előadó a felvételi kérelmének eleget tett, és így a gazdaságba való felvételét eszközölte, 1954. március havában, ahol dolgozott a letartóztatásáig, 1955. március 23-ig. A gazdaságban dolgozása ideje alatt mint osztályidegen személy a munkatársai között állandóan izgatott és bujtogatott népi demokratikus államrendünk és annak alapintézményei ellen. A „Szabadeurópa” [sic!] magyarnyelvű adásaiból hallottakat rendszeresen terjesztette és állandóan egy általa várt „rendszerváltozásról” álmodozott.

Nevezett személy a felszabadulás előtt fiatal koránál fogva semmiféle politikai pártnak tagja nem volt. Azonban a leventében a segédoktatói teendővel volt megbízva, ahol gőgös és büszke magatartása következtében a szegényebb sorú leventekötelezett személyeket lenézte és azokkal durván és fölényesen viselkedett. A felszabadulás után a KALOT-nak [Katolikus Legényegyletek Országos Testülete] volt a tagja, ahol aktív tevékenységet fejtett ki, és még emellett apjának a pártja mellett, a FKGP mellett harcolt.

Jelenleg p[árton] k[ívüli], a Párthoz, a Szovjetunióhoz és a népi demokráciához való viszonya nem jó, ami megmutatkozik a fentebb írt magatartásában is. Rokoni kapcsolata hozzá hasonló osztályidegen személyekből tevődnek [sic!] össze. Külföldi rokona és külföldi kapcsolata nincs.

Baráti kapcsolatait főleg a rokoni környezetéből igyekezett kiválasztani. Így pl. Verner Ferenc fiával, akikhez több kulákokkal együtt rendszeresen eljárta külföldi rádiók magyarnyelvű adásainak a meghallgatására.

[...]

Jelleme az, hogy erősen ellenséges beállítottságú. Azt bizonyítja az is, mint már fentebb is írtam, hogy munkahelyén munkatársai között állandóan bujtogatott és izgatott népi demokratikus államrendünk és annak alapintézményei ellen. Gőgös, büszke, fölényes magatartású. Egyébként értelmes, jó felfogó képességű, gyenge jellemű ember. Politikailag képzetlen. Azonban erkölcsi vonalon rendes, erkölcsös életet él, a szeszest italt csak mérsékelten fogyasztja. Káros szenvedélye az, hogy vagyonthajhászó, ellenséges beállítottságú személy.

Adatokat szereztem: Tóth János MDP-tag, VB-titkár, Varga Gyula MDP-tag, VB-elnök gebei lakosoktól és a hálózati személyektől.¹²

Íme az ellenség: gőgös, cselédek sanyargató és kizsákmányoló kulák, akinek az apja ráadásul vitéz is. A környezettanulmányt olvasva az lehet az érzésünk, hogy a klisék mögül alig tűnik elő a valódi személy. Ám a feladat most nem is a „valódi” személyiségrajz megalkotása, hanem éppen a sematikus kép megrajzolása. A Szerencsiről alkotott kép ugyanis kísértetiesen hasonlít a tanúk által előadottakéra. Ez vagy azt jelenti, hogy a Szerencsiről szóló értesülések ugyanabból a forrásból (azaz a tanácsai vezetőktől vagy besúgóktól) származnak, vagy azt, hogy az államvédelem szervezetén belül válnak sematikusá az információk. Az államvédelem által konstruált ügy államvédelem által létrehozott iratai alapján a kérdés nem megválaszolható.

A vizsgálati dossziében található iratok tanúsága szerint Szerencsi Miklós következő kihallgatására 1955. április 12-én került sor:

1955. március 24-i vallomása során tagadta, hogy a volt vitézi földje mellett tett volna rendszerellenes kijelentést! Fenntartja még ezen vallomását?

Nem. Beismerem, hogy 1955. március 10-én délután, kb. 14 óra után kerékpárral mentem haza Lebujós István és Horváth Endre gebei lakosokkal. Útközben, amikor a volt vitézi földemhez értünk, Lebujós azt kérdezte tőlem, hogy adnék-e a részére a volt földem mellett húzódó fasorból, ha az sajátom volna. Én persze azt mondtam, hogy nem. De eljön még az az idő egy változás után, hogy a föld saját tulajdonomat fogja képezni, s majd gondom lesz azokra a kommunistákra, akik a földem mellett lévő fasort elpocsékolják.

Milyen híreket terjesztett az állami gazdaságon belül?

1955. február hónapban az állami gazdaság építési brigádján belül egyik ebéd szünet alkalmával többen összejöttünk, ahol politikai kérdésekről beszélgettünk. Ez a beszélgetésünk az építés irodájában történt, ahol elmondtam, hogy Amerika felfegyverzi Nyugat-Németországot a demokratikus országok elleni harcra, akik majd fegyveres beavatkozással megdöntik a rendszert.

Kik voltak jelen az építés irodában?

Emlékezetem szerint jelen volt Papp János nyírmeggyesi, Gere Gábor, Horváth Endre, Gere László gebei lakosok. Több idegen személy is volt, akiknek nevük nem jut eszembe.

Mi volt a jelenlévők véleménye Nyugat-Németország felfegyverzésével kapcsolatosan?

A jelenlévők nem szóltak hozzá, látva azt, hogy nem szoktak politizálni. Gere László volt **cső. törm.** Miután Nyugat-Németország felfegyverzésével kapcsolatos véleményemet elmondtam, említést tett arról, hogy hallgatta [az] „Amerika Hangja” magyar nyelvű híreit. A rádió beszélt Nagy Imre Minisztertanács Elnökének betegségével [sic!], melyet a magyar kormány hazug politikájának tartott. Ugyanis az amerikai rádió azt mondta, hogy Nagy Imre nem beteg, s ezt csak a magyar kormány találta ki azzal, hogy kivonja Nagy Imrét egyes intézkedésekből. A magyar kormány Nagy Imre felgyógyulását április 1-re várja, de jelenleg erről még nem lehet hallani semmit.

Erre a kérdésre majd visszatérek!¹³

Szerencsi Miklós látszólag feladta tagadását, ám valójában csak a volt földjük melletti fasor kivágásával kapcsolatban tett kijelentéseit ismerte be, amiről már korábban is beszélt. Sokkal lényegesebb azonban, hogy Németh alhadnagy első kérdésében a március 24-i kihallgatásról mint az előző kihallgatásról történik említés. Ez azt jelenti, hogy közben nem volt szabályos, jegyzőkönyvbe foglalt kihallgatás, vagyis Szerencsi nem ismerhette be a Malenkovra és Nagy Imrére vonatkozó kijelentéseket. A megyei államvédelem tehát a március 28-i távmondattal dezinformálta a budapesti központot, vagy már előre tudták, hogy Szerencsi úgy is be fogja vallani azt. A mostani kihallgatásán valóban tett erre vonatkozó vallomást, ám elmondása szerint azokat nem ő, hanem Gere László tette, ő csupán hallgatója volt azoknak. Itt érdemes „előreszaladni” egy kicsit. Az ügy lezárásakor Németh József alhadnagy határozatot hozott, hogy a Szerencsi ügyében állítólag terhelő adatokkal szereplő Gere László volt csendőr szakaszvezető ügyét további kivizsgálás céljából elkülönítik.¹⁴ Miután Gerére vonatkozóan ez az egyetlen terhelő adat a dossziében, ez azt sugallja, hogy a vizsgálók valamiképpen mégiscsak elfogadták azt, hogy az ominózus kijelentéseket Gere László tette. (Nem árulok el sokat, ha elmondom, hogy Szerencsi is beismerte ezeket.)

De térjünk vissza április közepére. Az iratokból nem derül ki, hogy mi történt Szerencsi Miklóssal a két kihallgatása közti időben, milyen módon „dolgozták meg”. Az államvédelmi módszerekről persze valamit elárul a vizsgálati dossziében található két, 1955. április 15-én és 16-án kelt fogdaügynöki jelentés, amely Szerencsi Miklós zárkai magatartásáról tájékoztat. Ezek lehetővé teszik, hogy kilépjünk a kihallgató-szobából, és – képletesen persze – a fogdába is kövessük Szerencsit. A „Márkus István” fedőnevet kapott fogdaügynök először a következőket jelentette:

1955. április 14-én kerültem össze Szerencsi Miklós 30 éves gebei lakossal az egyes számú cellában. A cellában való elhelyezkedésem után pár perc múlva kezdtünk

megismerkedni és egymás dolgairól beszélgetni. Szerencsi Miklós elmondta rövid életrajzát, letartóztatásának eddigi folyamatát, valamint ügyével kapcsolatos megjegyzéseit, a következőképpen:

Szerencsi Miklós 30 éves, nőtlen, gebei lakos, apja 31 holdas kulák, aki az 1914-es háborúban vitézséget szerzett, érdemei alapján vitézzé avatták és jutalmul 25 hold földet kapott. Jelenleg csak kb. 3 hold földjük van, mivel a többit 1951. évben leadták az államnak. Apja 63 éves, beteges ember, aki dolgozni nem bír. Jelenleg a hodászi állami gazdaságban dolgozott, mint állandó munkás, építkezésnél. Elmondta továbbá, hogy 1955. március 23-án a hodászi állami gazdaság területén elfekvő munkahelyén behivatták az irodába és ott a Belügyminisztérium államvédelmi hatóság emberei letartóztatták és Nyíregyházára szállították, ahol egy alhadnagy rendfokozattal ellátott nyomozó tiszt demokrácia elleni izgatás miatt vont felelősségre, miért még máig is zaklatja. Szerencsi elmondta, hogy emlékezete szerint munkahelyükön és munkahelyről való hazautazások alkalmával valóban tett olyan kijelentést munkatársai között, amely kicsi rosszindulatú kiigazítással az említett bűncselekmény tárgyát képezi. Ezeket az alábbiakban nevezte meg:

1955. február havában az előbb már említett munkahelyről hazafelé menet Lebujós István és Horváth Endre gebei lakos munkatársaival, a Szerencsiék az államnak leadott 28 hold földjük mellett elhaladva azt mondta, hogy nézzétek, mennyire megpocsékolták ezt a fasort. De ha a helyzet megváltozna, hogy a földet visszakapnánk, még volna annyi, hogy volna mivel tüzelni. Erre Lebujós István azt mondta, hogy akkor nekem is adnál egy szekérrel. Mire ő azt válaszolta, hogy nem adna. Mire Lebujós azt mondta, csak benned van a kulák vér. Ezután több ilyen irányú beszélgetést nem folytattak. Elmondta továbbá, hogy egyik alkalomkor a munkahelyén étkezés közben ő újságot olvasott és a Szabad Népből egy újságcikk a nyugat-német felfegyverzésről és a háború előkészítésének politikájáról beszélt, aminek elolvasása után ő munkatársainak azt a kijelentést tette, hogy „ezek” csak nem nyugodnak addig, míg valami háborút ki nem robbantanak.

Elmondta még, hogy egyik alkalomkor elmondott egy Szabad Európa által elmondott viccet, amely Nagy Imre miniszterelnökről szólt, ezt ő nem a rádióból hallotta, hanem közvetve egy személytől. Előtte azt a személyt, akitől hallotta, vagy akinek elmondta, nem nevezte meg.

Elmondta még Szerencsi azt, hogy az ügyét vizsgáló tiszt minden áron arra a vallomásra akarja rábírni, hogy ő rádiót járt hallgatni és annak az amerikai és nyugati propagandáját terjesztette. Szerencsi azt mondja, hogy ez egyáltalán kizárt dolog, mert ő azzal nem foglalkozott, és ha az ellene bizonyul, akkor bármilyen súlyos büntetést vállal. Szerencsi általános magatartása a cellában nem mutatkozik demokrácia-ellenesnek.

Szerencsi előtte úgy nyilatkozott, hogy ő nem sajnálja a múltat és a 31 hold földjüket. Ha azt visszakapnák, elfogadná, de ha megnősül és földje nem lesz is, megél a munkája után és kevesebb gondal, mint míg a földje megvolt, mert addig nem győzték a beszolgáltatást és az adót fizetni.

Szerencsi azt mondta, hogy az ő elgondolása szerint őt nem is az ő rendszer elleni izgatásáért vették őrizetbe, hanem az állami gazdaságban dolgozó több reakciónak minősített személyek megfélemlítése végett őt szemelték ki áldozatul.

A nyomozó hatóság személyei ellen kifogása nincsen

„Márkus István”¹⁵

Másnap a következőkről számolt be:

1955. április 15-én délután a zárkába való visszatérésem után megvacsoráztam, és Szerencsi kérdezte, hogy hol voltam olyan sokáig. Azt mondtam, hogy kihallgatáson ügyeim rendezése végett. Mivelhogy már régen itt vagyok, még mindig nyomoznak utánam odahaza, és újabb bizonyítékok kellene a hatóság birtokába. Mondottam, hogy jobb lett volna először mindent őszintén beismerni, és már talán rég túl volnék a vizsgálaton, és kevesebb bűnnel kerültem volna a bíróság elé. Ezek után Szerencsi ismét

az ő ügyéről kezdett beszélni, és véleményemet kérte, hogy ő mit csinált helyesen és mit nem a vallomást illetően.

Elmondta, hogy ő az ő elgondolása és emlékezete szerint a terhére rótt bűncselekményt nem úgy mondotta el, mint ahogyan azzal vádolva van, de talán jobb lett volna beismerni, illetve azt korábban elvállalni, és már túljutott volna ezeken a zaklatásokon. Gondolata szerint úgy sem ússza meg büntetés nélkül. Aggasztóan hat rá édesanyja betegsége, aki őmiatta bánkódik. Egyik gondolata a másikat üti agyon. Más gondolata szerint pedig miért vállaljon magára olyan bűnt, amiben nem részes, csak legfentebb részben. Elmondta kérésemre, hogy azt a nyugat-német kérdést ő az újságból kiértékelve úgy mondotta el, hogy ezek nem nyugosznak addig, míg valami háborút ki nem robbantanak és ránk nem törnek.

A vizsgáló tisztje pedig a jegyzőkönyvbe úgy foglalta bele, hogy azok biztosan ránk fognak törni. Ez a kérdés nyugtalanítja, és azt a bíróságon nem fogja vállalni. Szerinte a tanúk sem mondhatnak olyat ellene, amiben nem bűnös. Más gondolata szerint meg azt mondja, hogy már vállalna egy évi elzárást is, csak innét szabaduljon minél előbb. [...]

Mikor az őrszobán a csengő szavát, illetve berregését hallja, már előre fél, hogy őt hívják, különösen, mikor az az alacsony szőke őrmester van szolgálatban, mert annak tekintete úgy szegeződik rá, mint valami gyilkosra. Máskülönbén úgy az őrség, mint a vizsgáló tisztek bánása ellen kifogása nincsen.

Elmondta, hogy ha még egyszer szabadlábra kerül, és ahol újságot olvasásról vagy bármilyen politikáról fognak beszélni, még a fülét is bedugja, és az édesanyjának sem mond semmit. Továbbá elmondta, hogy az ő politikai álláspontja az, hogy még az is bolond, aki ezután is vár valami külföldi benyomásra történt rendszerváltozást. E már soha meg nem fog változni olyanra, mint régen volt.

Ő, ha hazakerül, az eddigi munkahelyét is otthagyja, és elmegy dolgozni olyan távoli munkahelyre, ahol nem ismerik, hogy kulák származású, és nem kötnek bele. Mert itt, véleménye szerint, ha nem bűnös is, ráfognak valamit.

„Márkus István”¹⁶

A kihallgatás fizikai és lelki megpróbáltatásai alól időlegesen felszabadult gyanúsított a sorstársainak olyan dolgokat is elmondhatott, amelyek kompromittálhatták őt. Az így megszerzett értesülések birtokában azután a kihallgatók helyzeti előnyben voltak a kihallgatottal szemben. Jelen esetben, úgy tűnik, a vizsgálóknak nem sikerült ilyen terhelő adatokat szerezni, hiszen Szerencsi zárkatársának is azt mondta, hogy semmilyen ellenséges kijelentést nem tett. Ám a fogdaügynök szerepe nem merült ki az információszerezésben, feladat volt a megfigyelt zárkatárs megdolgozása is. A második jelentés egyértelműen megmutatja, hogyan igyekszik „Márkus” rávenni Szerencsire, hogy valljon be mindent, és így hamarabb túl lesz az egészen. Szerencsi ingadozik: nem kíván olyat beismerni, amit nem követett el, ugyanakkor láthatóan hatással vannak rá „Márkus” szavai. Mindkétszer elmondja a fogdaügynöknek, hogy egészen biztosan el fogják ítélni, ügye amúgy is mások megfélemlítését szolgálja.

A fogdaügynöki jelentések szerepe eredetileg az államvédelem információszerezése volt, ám az irattárakból kikerülve, amikor a történész olvassa ezeket a szövegeket, az tájékoztatás iránya megváltozik, azaz nem az államvédelemnek, hanem az államvédelemről szolgáltat információkat. Megtudhatjuk például, hogy a kihallgatási jegyzőkönyveket nem egészen az elhangzottaknak megfelelően vették fel, így kimaradt például, hogy a nyugati fegyverkezésről és az Egyesült Államok világháborús készülődéséről Szerencsi Miklós a Szabad Népből olvasott. Mindez általában is felveti az államvédelmi jegyzőkönyvek forrásértékének problémáját: hiába írta alá a vallomástevő a jegyzőkönyvet, nem feltétlenül volt abban a helyzetben, hogy a szövegét módosítsa. Mindez kérdésessé teszi e szövegek szerzőségének a kérdését is: hiába adják a szavakat Szerencsi Miklós szájába, a szerzőség legalábbis közös, én azonban hajlok arra, hogy az elsődleges szerzőnek Németh József államvédelmi hadnagyot tekintsem.

A fogdában történő beszélgetésből, pontosabban a Szerencsi által elmondottakból figyelmet érdemel azon kijelentése, hogy ha lezárul az ügye, többé politikáról nem hogy beszélni, olvasni sem lesz hajlandó. Úgy tűnik, az apolitikussá válás nem a Kádár-korszak

produktuma, az már korábban megindult, bár kétségtelen, hogy szélesebb társadalmi méretekben az 1956-os forradalom leverésének tapasztalata nagy lökést adott ennek a folyamatnak. Tény az is, hogy a hatvanas évek elejétől Kádárék rájátszottak erre az attitűdre, míg 1956 előtt a vezetés nem volt rá vevő.

Időközben Németh József más módon is igyekezett Szerencsi bűnlajstromát növelni. Április 15-én a gebei tanácsháza helyiségében kihallgatta a községi mezőőrt, aki elmondta, hogy 1951 (!) nyarán Szerencsiék földjét beszántatlanul találta. A mezőőr figyelmeztetésére Szerencsi Ferenc azt mondta, hogy ha lesz rá ideje, beszántja, míg a fia, Miklós durván rátámadt a mezőőrré, hogy akkor szántja fel a saját földjét, amikor akarja, a kommunisták neki nem parancsolnak.¹⁷ Németh alhadnagy is érezhette, (vagy ha nem, akkor felettesei a tudtára adhatták,) hogy ezzel a vallomással, egy több évvel korábbi neveltséges konfliktussal semmit sem tud kezdeni. Ez a momentum nem is jött elő a vizsgálat későbbi szakaszában.

Másnap, április 16-án ismét kihallgatásra vitték Szerencsi Miklóst, erről azonban jegyzőkönyvet nem, csak egy jelentés készített Németh József alhadnagy:

Jelentem, hogy 1955. április 16-án Szerencsi Miklóst kihallgatásra felvezettettem az 5-ös számú szobába, hogy a rádióhallgatást tisztázzam.

A kihallgatása során Szerencsi Miklós elmondta, hogy a közelmúltban ügyészi ellenőrzést kapott az I. számú cellában, ahol jelen volt Mikó Ferenc cellatársa. Az ügyészi ellenőrzés a cellában kihallgatásra terjedt Szerencsi bűncselekményére vonatkozóan, s majd ennek végeztével felhívta a figyelmet arra, hogy valótlan dolgokról ne beszéljen, mert ennek ellenkező esetében a bíróságról vissza fogja kísértetni a vizsgálati osztályra, ahol meg fogják „pufolni”.

Véleményem szerint helytelennek tartom az ilyen ügyészi ellenőrzéseket, mert ezzel csak a vizsgálat további menetét nehezíti meg, amely megmutatkozott Szerencsi Miklós mai kihallgatásán. Helyesebb volna az ügyészi részről, ha a törvényesség felett gyakorolnának ellenőrzést, nem pedig egyes intézkedéssel – kihallgatásokkal – informálják az előzetes letartóztatásban lévő személyeket.¹⁸

Igazából nem tudni, mi vágta ki a biztosítékot Némethnél: az, hogy az ügyész a valótlanságoktól akarta elriasztani Szerencsit, vagy az, hogy egészen nyers és leplezetlen formában tárta fel a gyanúsított előtt, hogy mi vár rá, ha visszaviszik az „ávóra”. Mindenesetre ez a jelentés azt mutatja, hogy az ügyészségen tisztában voltak, milyen módszerekkel dolgoznak az államvédelemnél. Megjegyzem, Németh alhadnagy ezekben a napokban egy másik ügyben, amelyet ugyancsak nyugati rádiót hallgató parasztember ellen folytatott, szintén összetűzésbe keveredett az ügyészséggel.¹⁹

A fenti affér, úgy tűnik, valóban hátráltatta a vizsgálati munkát, hiszen Szerencsi Miklós a következő kihallgatása alkalmával, amelyre április 18-án került sor, továbbra is tagadott:

Tegyen vallomást arról, hogy mikor és hány esetben tett rendszerellenes kijelentést az állami gazdaságban?

Az előző kihallgatásomon vallottakon kívül többet mondani nem tudok.

Hazudik! Ügyében tanúként kihallgatott Lebujós István vallomást tett arról, hogy Ön 1955. március elején több személy előtt tett olyan kijelentést az állami gazdaságban, hogy „gyengül a kommunista rendszer”. Tegyen erre vonatkozólag vallomást!

Tagadom, hogy több személy előtt tettem volna rendszerellenes kijelentést Lebujós István jelenlétében.

Ezt a vallomását nem fogadom el! 1955 márciusában tanúként kihallgatott Horváth Endre is vallomást tett Ön kijelentéseire vonatkozóan. Milyen kijelentéseket tett Lebujós és Horváth jelenléte alkalmával?

Elmondottakon kívül mást mondani nem tudok. Előzőleg felvett jegyzőkönyvemben vallomást tettem arról, hogy egy esetben volt vitézi földem mellett tettem rendszerellenes kijelentést. Második esetben pedig az állami gazdaság építkezési irodájában beszéltem Nyugat-Németország felfegyverzésének jelentőségéről. Ezért mindenkor vállalom a felelősséget, de olyanokért felelősséget nem vállalok, melyeket a

tanúk mondtak, mivel azok által vallott kijelentések nem fedik a valóságot. Emellett mindenkor kiállok, bárhol is kerül sor ügyemben tárgyalásra.

Hazudik! Ismételten figyelmeztetem az őszinte vallomásra. Bizonyítékaink vannak ön tevékenységére vonatkozólag, melyet előzőleg és most is felolvastam. Tegyen vallomást arról, hogy Horváth Endrével történt beszélgetése során miért figyelmeztette a titoktartásra!

Horváth Endrével nem beszéltem olyan dolgokról, melyre fel kellett volna hívni a figyelmeztetést a titoktartásra. Én ilyen irányban mint munkatársammal nem beszéltem, s ha beszéltem is de erre visszaemlékezni nem tudok. Horváthnak arról tudomása van, hogy azt a kijelentést tettem volt vitézi földem mellett, hogy ezek a kommunisták a betagosított földem mellett lévő fasort elpocsékolják azzal, hogy azt derékban lefűrészelték, de eljön még az idő, amikor még számolni fognak ezen tevékenységükért. Erre vonatkozólag nem kellett felhívnom Horváthnak a figyelmeztetést a titoktartásra, mivel ezt Lebujs István is hallotta.

Ön nem ezen kijelentése után figyelmeztette Horváth Endrét, hanem ezt követő rendszerellenes kijelentésére, melyet személyében [sic!] mondott el. Beszéljen arról, hogy mikor és milyen kijelentésére figyelmeztette Horváth Endrét a titoktartásra!

Erre nem emlékszem vissza. Az állami gazdaságon belül tudtommal nem mondtam olyan kijelentést, melyre figyelmeztetnem kellett volna Horváth Endrét, hogy arról ne beszéljen.

Mikor közölte Horváth Endrével, hogy hallgatta a „Szabad Európa” adását?

Tagadom, hogy Horváth Endrével közöltem volna azt, hogy hallgattam a „Szabad Európa” adását. Ilyen célból nem jártam senkinél rádiót hallgatni, s erről nem is beszélhettem. Egy esetben 1954. augusztusban vagy szeptemberben voltam Verner Ferencnél, akinek van rádiója, de nem rádióhallgatás céljából. [...]

Több tanú egyöntetű vallomása bizonyítja, hogy az állami gazdaságon belül mondta el, hogy hallgatta a „Szabad Európa” adását! Mi a célja sorozatos hazudozó vallomásaival?

Nincs célom, hogy hazudozó vallomásokot tegyek az ügyemben. Azokról azonban nincs tudomásom, melyekről a tanúk beszélnek.

Erre a kérdésre majd visszatérek!²⁰

Németh József vagy tudatosan hazudik vagy nem jól emlékszik, hogy mit mondott Horváth Endre. Az ő tanúvallomásában ugyanis Szerencsi a betagosított földjénél mondottakkal kapcsolatban hívott fel titoktartásra, amikor viszont – mint Szerencsi most meg is jegyezte – többen is jelen voltak, így teljesen értelmetlen volt egyetlen személy arra kérni, hogy erről ne beszéljen senkinek. Szerencsi Miklós szempontjából persze ennek szinte semmi jelentősége nem volt, hiszen ő nem tudhatta, mi szerepel Horváth kihallgatási jegyzőkönyvében. Németh számára is csak azért lehetett jelentősége, mert ahol valamit titkolnak, ott könnyű összeesküvést kreálni. Még akkor is, ha csupán egyetlen tanú könnyen megcáfolható kijelentése állt rendelkezésre.

A következő napokban, bár iratokat nem termeltek, a vizsgálók nem tétlenkedtek. Ezt mutatja legalábbis Szerencsi Miklós önvallomása, amely április 22-én készült el:

Hosszabb gondolkodásom során rátérek arra, hogy az előbbi vallomásom nem volt kielégítő. Visszaemlékszem arra, hogy 1954 tavaszán vagy előbb, pontosan nem emlékszem rá, voltam Verner Ferencnél a kerékpárhoz kérni valamilyen részt. Otthol [sic!] nem volt más, csak Verner Ferencné. Az azt mondta, hogy várjam meg a fiát, hazajön nemsokára. Az asszony végezte a dolgát és én addig a rádióval foglalkoztam, közben rátaláltam „Amerika Hangjára”.

Kevés idő után hazajött Verner Ferenc és én lekapcsoltam a rádiót és más beszédbe kerültünk. Az Amerika Hangját részletesen nem értettem meg, csak annyit, hogy az a demokratikus rendszert rágalmazta és fenyegette. Arról beszélt, hogy ez már nem tart sokáig és az atomfegyver gyártását is szükségesnek tartja. Majd valamikor időnként elmentem a munkatársakkal együtt voltunk. Emlékezetem szerint ott volt Horváth Endre és Lebujs István, többekre nem emlékszem, hogy kik voltak jelen.

Valamilyen formában felhozódott a politika és én erre azt mondtam, hogy Amerikának csak a szája jár, de ő is fél. Erre elmondtam nekik, Amerikának mi volna a szándéka, hogy erősen készül ahhoz, hogy háborút kezdjen és megdöntse a demokratikus rendszert, és ezért gyártja az atomfegyvert.

Erre, hogy én Horváth Endrét figyelmeztettem volna, erről nem tudok, és azt sem tudom, hogy ki vette ezt figyelembe.

A Malenkov lemondására és a Nagy Imre megbetegedésére azt a megjegyzést tettem, hogy ezzel a rendszer is változhat. Ezen kijelentésemem kik voltak jelen, nem emlékszem rá. Ilyen dolgokról többet nem tudok.

Szerencsi Miklós²¹

Mivel vették rá vallomása megváltoztatására, nem tudni. Az igazat megvallva azonban csak annyiban módosította korábbi vallomásait, hogy beismerte, egyszer, még 1954 tavaszán hallgatta az Amerika Hangját, és az ott hallottakat később valamikor elmondta pár embernek. (Korábban a Szabad Európa hallgatásával vádolták, de ilyen apróságokon az államvédelmi szervek nem akadtak fel, vagy el.) Azonban továbbra is ragaszkodott hozzá, hogy nem ő kezdeményezte a beszélgetést, és a szöveg alapján megjegyzését távolról sem lehet ellenséges kijelentésként értelmezni. Emellett „bevallotta” azt is, hogy amikor Malenkov „lemondása” és Nagy Imre betegsége került szóba, ő is kommentálta azokat. Önvallomásából tehát hiányzik annak beismerése, hogy folyamatosan rendszerellenes kijelentéseket tett, nyugati rádióadókat hallgatott stb. Németh Józsefnek azonban ez is elég volt, és az önvallomásban leírtakat pár nappal később formális kihallgatás keretében újra előadatta Szerencsi Miklóssal:

Szerencsi, előző kihallgatása során nem volt őszinte. Annak ellenére, hogy több esetben felhívtam figyelmét az őszinte vallomásra, továbbra is igyekezett hazudozó félrebeszélő vallomásokat tenni. Tegyen vallomást arról, hogy mikor és kinél hallgatta a „Szabad Európa” magyar adásait?

Beismerem, hogy eddigi vallomásaimban hazudtam. Beismerem, hogy 1954 tavaszán elmentem Verner Ferenc lakására azzal a céllal, hogy a kerékpáromhoz alkatrészeket kérjek. Verner nem volt otthon [sic!], ezért édesanyjával beszélgettem, aki azt mondta, várjam meg fiát, rövidesen haza kell, hogy jöjjön. Vernerre kb. másfél órát vártam a lakásban, mely idő alatt a szobában lévő világvevő készüléket bekapcsoltam és meghallgattam az „Amerika Hangját”, mely a demokratikus rendszert gyalázta. Verner hazatérése után a rádiót kikapcsoltam és a kerékpárral kapcsolatosan beszélgettünk.

Ki volt jelen, amikor Ön hallgatta [az] „Amerika Hangja” magyar adását?

Verner lakásán – rajtam kívül – csak Vernerné volt, aki több esetben az udvaron és a konyhán dolgozott. Nem tudom, hogy ő hallotta-e a híreket, mivel igyekeztem jelenléte alkalmával a rádiót más állomásra vinni, hogy ne tudja meg, mit hallgatok.

Meddig hallgatta [az] „Amerika Hangja” magyar adását?

Az „Amerika Hangja” magyar adását kb. 10–15 percig hallgattam.

Miről beszélt ez alkalommal [az] „Amerika Hangja” a magyar hírekben?

Beismerem, hogy [az] „Amerika Hangja” magyar híreiben a Magyar Dolgozók Pártjával foglalkozott, azt gyalázta és rosszindulatúan bírálta, rágalmazta. Mint a rádió hangsúlyozta, nem tart sokáig a „magyar nép elnyomása”, mivel a nyugati államok megkezdték az atomfegyverek gyártását és ezzel készülnek a népi demokratikus rendszer megdöntésére. [Az] „Amerika Hangja” egyébként rágalmazta és fenyegette a demokratikus rendszert Magyarországon. Később a rádiót kikapcsoltam, mert az nagyon recsegett és zavarta a híreket.

Kiknek és hol mondta el az általa hallott „Amerika Hangja” híreit?

Beismerem, hogy Malenkov lemondása után és 1955. március elején az állami gazdaság építkezési brigádján belül valahogy felvetődött a külpolitikai helyzet. Ez alkalommal jelen volt Lebujs István és Horváth Endre gebei lakosok. Beszélgetés közben elmondtam, hogy Malenkov lemondása után a rendszer is megváltozhat, mivel ilyen esetekben a kormány is változni szokott. A „rendszerátalakítást” alátámasztottam azzal, hogy a nyugati államok rátértek az atomfegyver gyártására, melyet „Amerika Hangján” keresztül tudtam meg, és készülnek a III. világháború kirobbantására.

Ön elmondta az ott lévő személyeknek, hogy hallgatta [az] „Amerika Hangja” magyar adását?

Igen. Beismerem, hogy az általam hallott „Amerika Hangja” magyar adásának híreit elmondtam az állami gazdaságban Lebujós Istvánnak és Horváth Endrének. Ezen beszélgetésünkön többen is voltak, de azok neveire konkrétan nem emlékszem vissza.

Hányan hallották Ön fenti kijelentését?

Nem tudom meghatározni pontosan, hogy hányan lehettek, mivel ebédszüneti alkalmával csoportosan mentek ebédelni. Úgy emlékszem vissza, hogy 2–3 ember lehetett jelen.

Mi volt a jelenlévők véleménye Ön által elmondott izgató hírek után?

Erre nem emlékszem vissza.

Mi célból terjesztette az állami gazdaságban „Amerika Hangját”?

Beismerem, hogy részben ellenséges beállítottságom révén igyekeztem az állami gazdaságon belül demokratikus meggyőződő [sic!] embereknek elmondani [az] „Amerika Hangja” magyar híreit azzal a céllal, hogy ellenségesen lássák a nemzetközi helyzetet, s úgy foglaljanak álláspontot a napi életben.

Ön a bizonyítékok ellenére miért tett sorozatos hazug vallomásokat?

Beismerem, hogy a kihallgatásaim során a rossz emlékező tehetségemre hivatkozva igyekeztem elkövetett bűncselekményemet tagadni arra gondolva, hogy ezzel kivonom magam a vizsgálati eljárás alól és szabadlábra kerülök. A későbbiek során azonban meggondoltam magam és beismerő vallomást tettem, látva azt, hogy ezen magatartásommal nem érek el eredményt.²²

Ahhoz, hogy valaki a nyugati hatalmak fegyverkezéséről, a „népi demokráciák” megdöntésére irányuló terveikről értesüljön, nem kellett az Amerika Hangját és más nyugati „ellenséges” adókat hallgatnia, elég volt a Szabad Népet vagy más hazai újságot kézbe vennie. Mint ahogy Szerencsi is a fogdaügynöknek még azt mondta, hogy a központi pártlapban olvasott ezekről. Úgy tűnik, államvédelmi szempontból egy hírt vagy kijelentést nem annak tartalma, hanem a hírforrás teszi rendszerellenessé vagy rendszerhűvé. Érdeemes még felhívni a figyelmet a kihallgató stratégiájára: a gyanúsított elmondása szerint csak egyszer hallgatta az Amerika Hangját, és az ott (?) hallottakat is egyszer adta tovább munkatársainak, az ávós tiszt ezt mégis a hírek „terjesztésének” nevezte, azt sugallva, hogy ez a tevékenység rendszeres és folyamatos volt.

Szerencsi beismerő vallomásával Németh alhadnagy elérte, amit akart, így másnap határozatot hozott a vizsgálat befejezéséről, illetve Szerencsi Miklósnak terheltként való felelősségre vonásáról, amelyekkel Pánczél Károly százados, a vizsgálati osztály vezetője is egyetértett.²³ Ezek után május 7-én Végső Gyula ügyész jelenlétében sort kerítettek az összefoglaló kihallgatásra, ahol Szerencsi ismételten mindent bevallott. A kihallgatás a bűnös tevékenységről szóló határozat felolvasásával kezdődött.

A határozatban foglalt gyanúsítást megértette?

Igen, a gyanúsítást megértettem és bűnösnek érzem magam abban, hogy az általam hallgatott „Amerika Hangja” magyar nyelvű híreit az állami gazdaságban terjesztettem a dolgozók között.

Tegyen vallomást arról, hogy mikor és kinél hallgatta az „Amerika Hangja” magyar nyelvű híreit!

Beismerem, hogy 1954 tavaszán elmentem Verner Ferenc kulák ismerősömhöz, hogy a tőle vett kerékpáromhoz alkatrészeket kérjek. Verner ez alkalommal mivel nem volt jelen, – édesanyja engedélyével – bementem a szobába, és az ott lévő világvevő készüléket bekapcsoltam [az] „Amerika Hangjára”. A rádió az alkalommal becsmérelte és rágalmazta a magyar népi demokráciát, s azzal fenyegette, hogy a nyugati államok rátérnek az atomfegyver gyártására, és ezzel nagymértékben felkészülnek a harmadik világháborúra.

Kik voltak jelen a rádió hallgatásánál?

A szobában csak egyedül tartózkodtam. Vernerné ez alkalommal a konyhán és az udvaron dolgozott, s úgy gondolom, hogy ő nem hallotta [az] „Amerika Hangját”.

Mikor és kiknek mondta el, hogy hallgatta [az] „Amerika Hangja” magyar híreit?

1955. március elején az állami gazdaság építkezési irodájánál elmondtam Lebujós István és Horváth Endre gebei lakosoknak, hogy hallgattam [az] „Amerika Hangja” magyar híreit. Tudomásom szerint jelen volt több olyan személy is, akik neveire nem emlékszem vissza.

Hogyan vetődött fel ezen beszélgetésen a rádióhallgatás?

Az összejövetelem nem tudom, hogyan vetődött fel a politika. Csak arra emlékszem vissza, hogy a politikai kérdéseknél bekapcsolódtam a beszélgetésbe, és elmondtam, hogy [az] „Amerika Hangja” foglalkozott a Magyar Dolgozók Pártjával és azt rosszindulatúan gyalázta és rágalmazta. Kitértem ezen beszélgetésen arra is, hogy [az] „Amerika Hangja” magyar híreiben úgy tünteti fel a dolgot, hogy a „magyar nép elnyomás alatt szenved”, de ez nem tart sokáig, mivel az Egyesült Államok megkezdte [sic!] az atomfegyver gyártását, s ezzel készülnek a „népi demokratikus rendszer megdöntésére”. Szó esett még ezen a beszélgetésen Malenkov lemondásáról is. S majd megjegyeztem, hogy ilyen esetekben a kormány is szokott változni.

Tegyen vallomást arról, hogy földjük betagosítása után kivel és miről beszélgetett!

1955. március elején több esetben mentem az állami gazdaságba dolgozni Horváth Endre és Lebujós István gebei lakosokkal. Ilyen esetekben – útközben – gyakran felvetődött volt vitézi földem végénél Lebujós István részéről, hogy adnék-e részére a földem mellett lévő fasorból, ha az enyém volna. Ekkor azt a megjegyzést tettem, hogy nekem sem volna elég, mivel a kommunisták már nagyobb részét elpocsékolták. De ezért majd számolni kell valakinek, ha „változik a rendszer”, s akkor majd gondom lesz azokra a kommunistákra, akik a fasort elpocsékolták.

Mi célból terjesztette [az] „Amerika Hangja” magyar híreit és tette a „rendszerváltozással” kapcsolatos kijelentéseit?

Úgy gondoltam, kijelentéseim után azok, kik hallották, a napi életben az elhangzottak szerint foglalnak álláspontot munkájukban.

Mit kíván védelmére előadni?

*Védelmemre előadni nem tudok semmit.*²⁴

Ezen a kihallgatáson új dolgok már nem kerültek elő. Ami mégis figyelmünkre érdemessé teszi a szöveget, az a kérdések rendje által irányított, ezáltal konstruált történet. Szerencsi az eseményeket látszólag a maguk kronologikus rendjében adja elő, ám valójában időben nagyon is távol eső dolgok kerültek egymás mellé (az 1954 tavaszán történt rádióhallgatást az egy évvel későbbi beszélgetés követi, az 1952-es tagosítást egy több évvel későbbi kijelentés), mintha egyikből következne a másik. A közöttük lévő ok-okozati viszonyt azonban ebben a nyers és közvetlen formában a kihallgatás teremti meg, az esetleges életútbeli epizódok csak itt állnak össze egy célirányos és céltudatos cselekménysorrá. A céltalan és tulajdonképpen véletlen rádióhallgatásból és a közeli munkatársak közötti mindennapos ártatlan politikálás közben elejtett megjegyzésekből így lett népi demokrácia elleni izgatás.

Szerencsi Miklóssal május 13-án ismertették az ügy iratait, melynek során csupán Lebujós István vallomásával kapcsolatban volt kifogása:

Önnek átadtuk az ügyben keletkezett anyagokat tanulmányozás céljából. Áttanulmányozta-e Ön az ügyére vonatkozó összes anyagokat?

Igen, az ügyre vonatkozó összes anyagokat áttanulmányoztam.

Van-e észrevétele vagy indítványa az áttanulmányozott anyaggal kapcsolatban?

Az anyaggal kapcsolatban észrevételem az alábbi:

Lebujós István tanúvallomása szerint jó kapcsolatot tartottam a csendőréggel. Ez nem fedi a valóságot, mivel én nem jártam a csendőrsre. Nem tettem előtte olyan kijelentést, hogy a „piszkos kommunistákat adott esetben fel fogom akasztani”. A többi vallomása megfelel az igazságnak.

*A jegyzőkönyv észrevételemet helyesen tartalmazza, melyet aláírással igazolok.*²⁵

Szerencsi Miklóst – az ügy iratainak egyidejű megküldésével – még ezen a napon átkísérték az ügyészségre.²⁶ Ennek feladata már nem is lehetett más, mint a vádirat elkészítése. Németh József államvédelmi tiszt azonban megelőzte őket, és május 9-én maga is elkészített egy vádiratot. Az ötvenes években általánosan mondható, hogy a vizsgálat befejeztével készített államvédelmi összefoglaló jelentések szinte szó szerint megegyeznek a vádiratokkal, de legalábbis egész szövegrészeket emelnek át oda (és onnan a bírósági ítélet indoklásába), ám jelen esetben Németh a jogi formaságokra is fittyet hányt, és vizsgálóként legott vádat is emelt a gyanúsított ellen:

*BM. Szabolcs-Szatmár megyei Főosztály
Áv. Vizsgálati Osztálya*

Szigorúan titkos!

Tárgy: Szerencsi Miklós elleni bűnügy

Vádirat

Szerencsi Miklós kulák ellen a BHÖ 2. pont (b) bekezdésében foglalt népi dem. ellenes izgatás büntette miatt.

Szerencsi Miklós népi dem. ellenes izgatás gyanúja miatt 1955. március 26-án került előzetes letartóztatásba.

A vizsgálat a következőket állapította meg:

A terhelt 31 holdas kulák családból származik. Apját 1925-ben, nevezettet pedig, mint várományost, 1943-ban avatták vitézzé. Vagyonuk nagy része 1952-ben tagosítás alá esett. A föld tagosítása után több esetben tett rendszerellenes becsmérő kijelentéseket. Ilyen esetekben rendes, becsületes dolgozóknak elmondta, hogy addig nem fog megnyugodni, míg adott esetben a kommunistákkal el nem bánik, mivel földjüket betagosították.

A hodászi állami gazdaság építkezési brigádján belül – ahol dolgozott – elmondta, hogy hallgatta [az] „Amerika Hangja” magyar híreit, s tudja, hogy Magyarországon rövidesen „rendszerváltás” lesz. Ezt azzal igyekezett megmagyarázni, hogy az Egyesült Államok rátértek [sic!] az atomfegyverek gyártására, és felfegyverzik Nyugat-Németországot, és nagymértékben felkészültek a népi demokratikus országok elleni harcra. A Szovjetunióban történt kormányváltozást is úgy igyekezett beállítani, hogy utána a népi demokratikus országokban könnyen rendszerváltás lesz. A terhelt folyamatos izgató kijelentéseivel igyekezett megfélemlíteni a dolgozókat, és azokban ellenséges érzületet kelteni a népi demokratikus rendszerrel szemben.

Ezt bizonyítja:

- 1. A terhelt beismerő vallomása (2–4. számú jegyzőkönyv)*
- 2. Horváth Endre*
- 3. Lebujós István*
- 4. Lőrincz István*
- 5. Jászai Miklós tanúvallomási jegyzőkönyve.*

Fentiek alapján:

Az 1955. március 26. óta előzetes letartóztatásban lévő Szerencsi Miklós terhelt ellen [...]

vádat emelek,

mert a BHÖ 2. pont (b) alpontjában foglalt népi demokratikus államrend elleni izgatás büntettét követte el.

Bíróság elé idézendők:

- 1. Szerencsi Miklós terhelt (Megyei börtön pk-ság útján)*
- 2. Horváth Endre tanú [...]*
- 3. Lebujós István tanú [...]*
- 4. Lőrincz István tanú [...]*
- 5. Jászai Miklós tanú [...]*

A tárgyalás megtartására a Bp. 23. § (a) pontja alapján a megyei bíróság az illetékes.

Nyíregyháza, 1955. május 9.

Németh József áv. alhdgy.²⁷

A megyei ügyészségen 1955. május 16-án készült el az immáron szabályos vádirat:

Szabolcs-Szatmár megyei Ügyészség
Különleges Ügyek Csoportja
Nyíregyháza

1955. Bül. 009/2 szám.

„Letartóztatott”

Megyei Bíróság Büntető Tanácsa Elnökének

Nyíregyháza

Vádirat

Az 1955. március 26. napja óta előzetes letartóztatásban lévő Szerencsi Miklós gebei kulák ellen népi demokratikus államrend ellenei izgatás miatt.

A BM. Szabolcs-Szatmár megyei Főosztály áv. vizsgálati osztály által lefolytatott nyomozás során keletkezett bűnügyi iratok alapján a következőket állapítottam meg:

Terhelt 31 holdas kulák családból származik. Apját 1925-ben, terheltet pedig, mint várományost, 1943-ban avatták vitézzé. Vagyonuk túlnyomó része 1952-ben tagosítás alá esett. Terhelt a tagosítás után a dolgozók között több esetben tett rendszert becsmélő kijelentéseket, miszerint a dolgozóknak elmondta, hogy addig nem fog megnyugodni, amíg egy adott esetben a kommunistákkal le nem számol földjüknek betagosítása miatt.

Terhelt 1954. január hó óta a hodászi állami gazdaságban dolgozott mint segédmunkás az építkezésnél. 1955. március elején munkatársai között elmondta, hogy korábban hallgatta az ún. „Amerika Hangja” nyugati rádió magyar nyelvű híreit, amely rágalmozta és becsmérelte a népi demokratikus rendszert. Elmondta azt is, hogy a rádió ez alkalommal bejelentette, hogy a nyugati államok rátérnek az atomfegyver gyártására. Ezzel készülnek fel egy újabb, III. világháború kirobbantására, melynek során megdöntik a népi demokratikus rendszert. Elmondta azt is, hogy az „amerikaiak” ennek érdekében felfegyverzik Nyugat-Németországot, és a népi demokratikus rendszer megdöntésében segítségül azt is bevonják. Malenkov elvtárs lemondásával kapcsolatban a szovjet kormányban történt változást terhelt a dolgozók között úgy tüntette fel, hogy ez nem más, mint az ilyen nagyobb politikai események előzményei, miszerint az ilyen esetekben a kormány is szokott változni.

Terhelt, mint az állami gazdaság dolgozója, Lebujós István és Horváth Endre dolgozó társaival munkába menet több alkalommal elment a földterületnek a végénél, amely korábban az ő tulajdonukat képezte. Tekintve, hogy a földterület végén lévő fasor egy része már hiányzott, kijelentette, hogy azt a kommunisták elpocsékolták. Dolgozó társai előtt megjegyezte azonban, hogy a fasorban keletkezett hiányokért valakinek még számolnia kell. Megjegyezte, hogy ha majd megváltozik a rendszer, gondja lesz a kommunistákra, akik szerinte a fasort elpocsékolták.

Terhelt, mint a népi demokratikus rendszer aktív ellensége, kijelentéseivel igyekezett megfélemlíteni dolgozó társait, elhíttetni velük, hogy rendszerváltozás lesz, és ezen keresztül azokban ellenséges érzületet kelteni a népi demokratikus rendszerrel szemben.

A fenti tényállást a terhelt beismerő vallomásán kívül bizonyítja még Horváth Endre, Lebujós István, Lőrincz István és Jászai Miklós tanúk vallomása.

A fentiek alapján Szerencsi Miklós [...] terhelt ellen

vádat emelek

mert 1955. március hónapban munkahelyén a dolgozó társai között terjesztette az „Amerika Hangja” nyugati rádió magyar nyelvű adásait, amely rágalmazta és becsmérelte a magyar népi demokratikus rendszert. Ugyanez alkalommal rendszerváltozásról beszélt, melynek előkészítésében a jelenleg felfegyverzés alatt álló Nyugat-Németországot is be akarják vonni. Terhelt kijelentéseit úgy igyekezett előadni, hogy a rendszerváltozásról a dolgozókat meggyőzze. Különösen kidomborodott ez abban, hogy dolgozó társa előtt arról beszélt, hogy a rendszerváltozás után a volt vitézi földterületének végében lévő fasorból hiányzó fák miatt a kommunistákat fogja leszámoltatni.

Ezzel elkövette a BHÖ. 2. pont (b) alpontjába ütköző népi demokratikus rendszer elleni izgatás bűntettét.

A tárgyalás megtartására a nyíregyházi megyei bíróságnak van hatásköre és illetékessége.

Indítványozom a zárt tárgyalás megtartását, valamint a terhelt előzetes letartóztatásának fenntartását.

A tárgyaláson részt kívánok venni.

A tárgyalásra idézendők:

Terhelt a megyei börtönből.

Tanúként: 1. Horváth Endre tanú [...]

2. Lebujós István tanú [...]

3. Lőrincz István tanú [...]

4. Jászai Miklós tanú [...]

Nyíregyháza, 1955. évi május hó 16. napján.

Végső Gyula sk. ügyész

Alexa Miklós sk. megyei ügyész

A kiadmány hitelül:
[olvashatatlan aláírás]
kiadó²⁸

A vádiratokkal kapcsolatban, inkább csak azok ürügyén, egy szembetűnő mozzanatra kell utalni. A vádpontok közül hiányzik a Nagy Imre betegségével kapcsolatban tett állítólagos megjegyzése. Bizonyosan nem arról van szó, hogy ezt nem találták bizonyítottnak, ezért nem foglalták bele a vádiratba, hiszen Malenkov lemondása (amellyel korábban mindig együtt említették) szerepel ezekben. Az ok sokkal inkább abban keresendő, hogy miközben zajlott a vizsgálat, Nagy Imrét eltávolították a hatalomból. Áruklodó, hogy Nagy Imre leváltása után kizárólag Szerencsi április 22-i önvallomásában bukkan fel Nagy neve.

Szerencsi Miklós ügyének további menete nem ismert, az esetleges bírósági ítélet másolata nem található meg a dossziéjában, amelyet 1955. május 27-én zártak le. Vizsgálódásom amúgy is az államvédelmi vizsgálat által létrehozott szövegvalóságra irányult. Ebből ismételtelen csak az tűnik ki, hogy az ötvenes években az ártatlanság vélelmét nem ismerték, az államvédelem által kiszemelteket már az őrizetbe vétel előtt bűnösnek tekintették, és ennek megfelelően is bántak vele.

Megválaszolendő marad a kiinduló kérdés: vizsgálható-e egy múltbeli ügy a maga (szöveg)valóságában, sőt, megalkotható-e ez a szövegvalóság? Ugy gondolom, írásom azt bizonyítja, hogy nem. Nem lehetnek illúzióink: a történész sohasem képes egy dokumentumot önmagában olvasni: habár tudatosan nem hivatkoztam a korszakkal és különösen az államvédelemmel foglalkozó szakirodalmat (még ha önkéntelenül adódott is volna, például Nagy Imre betegségével kapcsolatban), a források olvasásában, értelmezésében ott rejtőznek az előzetes ismeretek, származzanak azok akár a történeti feldolgozásokból, akár az ötvenes évekről a kollektív emlékezetben meglévő képből. Egy példát szeretnék felhozni: ezekből az iratokból nem derül ki, hogy megverték-e Szerencsi Miklóst fogva tartása során. Az persze közismert lehetett akkor is (lásd az ügyészségi ellenőrzés során Szerencsinek kilátásba helyezett „elpüfölést”), és ma is, hogy milyen lelki és fizikai terror alatt álltak az államvédelmi szervek által bevitt emberek, milyen

eszközökkel igyekeztek beismerő vallomásokat kicsikarni a lefogottaktól. Így feltételezhetjük, hogy Szerencsi Miklóst is verésekkel kényszerítették a beismerő vallomásra: két kihallgatása közötti hosszú időszakba szinte önkéntelenül „belelátjuk”, miként dolgozhatták őt meg. Ez azonban olyan hipotézis, amelyet az ügyre vonatkozó levéltári források alapján sem igazolni, sem cáfolni nem tudunk. Helyzetünket nem könnyíti meg Szerencsinek a szüleihez írt levele sem, amelyben arról számol be nekik, hogy jól van, semmi bántódás nem érte, ne aggódjanak érte.²⁹ Az ávósok ilyen levelek megírását is kikényszeríthették a fogva tartottjaikból. Az persze már önmagában is sokat mond az államvédelmi módszerek embertelenségéről, hogy a levél nem jutott el a címzettekhez, hanem a vizsgálati dossziéba került.

Kérdéses az is, hogy megtudhatjuk-e ezekből az iratokból, hogy Szerencsi Miklós mit tett vagy mit mondott 1954-ben vagy 1955-ben. Vagy akárcsak azt, hogy valóban tett-e rendszerellenes kijelentéseket a munkatársai előtt. Véleményem szerint egyértelmű választ most sem adhatunk: elképzelhető, de igazolni nem lehet. Ám talán már a kérdés is rossz: hiszen nem arról van-e szó, hogy egy tett (rádióhallgatás) vagy egy kijelentés nem önmagában „ellenséges”, hanem a kontextus szabja azt meg? Láthattuk, hogy a Szabad Népből megjelenő szöveg azonnal „ellenséges” lesz, ha egy „kulákcsemete” (tehát a származása révén eleve ellenségnek tekintett személy) idézi. Az „ellenséges” kijelentést tehát az államvédelmi környezet teremti meg, és mivel mi szükségszerűen csak az ebben a kontextusban létrejövő szövegeket ismerjük, így a fenti kérdés is felesleges: az ávósok számára egy kulák minden cselekedete és minden mondata ellenséges. Elsődlegesen tehát ezek az iratok mégiscsak az államvédelemről szólnak, ezért írásom tulajdonképpen főszereplője nem is Szerencsi Miklós, hanem Németh József alhadnagy.

Miből fakadnak a megválaszolatlan kérdések, a bizonytalanságok? Abból, hogy a források nem fedhetik le az elmúlt valóság minden részletét, azaz szigorúan pozitív tudásunk csak az e szövegekből előálló szövegvalóságról lehet. Ám a történész tudása és érdeklődése nem áll meg itt, az egyik szövegvalóságot egy másikkal ütköztet, és nem utolsó sorban minduntalan egy a jelenben már nem létező, mert elmúlt világra vonatkozóan teszi fel a kérdéseit. Lényegében ez különbözteti meg a történetírást a szépirodalomtól. Irodalmi szöveggént olvasva ezek a források önmagukért, önmagukban is megállnak. Történeti szöveggént („forrásként”) olvasva azonban feltételezzük, hogy valamilyen módon referálnak egy valamikori valóságra. Az is igaz ugyanakkor, hogy ez a referencia távolról sem egyértelmű, már csak azért sem, mert a múltbeli szövegeket forrásként mindig az aktuális jelenben élő történész szólaltja meg.

- ¹ ÁBTL 3.1.9. V-127555. 5. Előállítási (őrizetbevételi) határozat, 1955. március 23.
- ² ÁBTL 3.1.9. V-127555. 11–12. Házkutatási jegyzőkönyv, 1955. március 23.
- ³ ÁBTL 3.1.9. V-127555. 71. Határozat Szerencsi Miklós házkutatási anyagának rendezéséről, 1955. április 26.
- ⁴ ÁBTL 3.1.9. V-127555. 36–37. Horváth Endre tanúkihallg. jkv. 1955. március 22.
- ⁵ ÁBTL 3.1.9. V-127555. 38–40. Lebujós István tanúkihallg. jkv. 1955. március 22.
- ⁶ ÁBTL 3.1.9. V-127555. 43–45. Jászai Miklós tanúkihallg. jkv. 1955. március 22.
- ⁷ ÁBTL 3.1.9. V-127555. 41–42. Lőrincz István tanúkihallg. jkv. 1955. március 23.
- ⁸ ÁBTL 3.1.9. V-127555. 25–27. Szerencsi Miklós kihallg. jkv. 1955. március 24.
- ⁹ ÁBTL 3.1.9. V-127555. 6–7. Határozat az előzetes letartóztatásról és a házkutatásról, 1955. március 26.
- ¹⁰ ÁBTL 3.1.9. V-127555. 24. Határozat az ügy átvételéről és a vizsgálati munka megkezdéséről, 1955. március 26.
- ¹¹ ÁBTL 3.1.9. V-127555. 23. Távmondatt, 1955. március 28. A dokumentumot Tóth György rendőr alezredes, főosztályvezető jegyzi.
- ¹² ÁBTL 3.1.9. V-127555. 60–61. Környezetanulmány, 1955. március 31. (A környezetanulmányt Boros Lajos államvédelmi alhadnagy készítette.) A március 29-i kérés illetve a március 31-i kísérelőlevél: uo. 58. és 59.
- ¹³ ÁBTL 3.1.9. V-127555. 28–29. Szerencsi Miklós kihallg. jkv. 1955. április 12.
- ¹⁴ ÁBTL 3.1.9. V-127555. 73. Határozat ügyek elkülönítéséről, 1955. április 26.
- ¹⁵ ÁBTL 3.1.9. V-127555. 50–51. Fogdaügynöki jelentés, 1955. április 15. A kézzel írt eredeti: uo. 46–49.
- ¹⁶ ÁBTL 3.1.9. V-127555. 55–56. Fogdaügynöki jelentés, 1955. április 16. A kézzel írt eredeti: uo. 52–54.
- ¹⁷ ÁBTL 3.1.9. V-127555. 57. Farkas Mihály tanúkihallg. jkv. 1955. április 15.
- ¹⁸ ÁBTL 3.1.9. V-127555. 64. Jelentés, 1955. április 16.
- ¹⁹ Ennek az ügynek az iratait lásd: Takács Tibor: „Szól a rádió” – Egy államvédelmi tiszt esete a szocialista törvényességgel. *ArchivNet*, 2004/1. www.archivnet.hu/rovat/cikk.phtml?cikk_kod=63
- ²⁰ ÁBTL 3.1.9. V-127555. 30–31. Szerencsi Miklós kihallg. jkv. 1955. április 18.
- ²¹ ÁBTL 3.1.9. V-127555. 35. Szerencsi Miklós önvallomása, 1955. április 22. A vallomás eredetije nem maradt meg, a dossziében csupán a gépelt, Szerencsi által aláírt tisztázatot találhatók.
- ²² ÁBTL 3.1.9. V-127555. 32–34. Szerencsi Miklós kihallg. jkv. 1955. április 25.
- ²³ ÁBTL 3.1.9. V-127555. 70. Határozat a vizsgálat befejezéséről, 1955. április 26.; uo. 72. Határozat Szerencsi Miklós terheltként való felelősségre vonásáról, 1955. április 26.
- ²⁴ ÁBTL 3.1.9. V-127555. 75–77. Szerencsi Miklós kihallg. jkv. 1955. május 7.
- ²⁵ ÁBTL 3.1.9. V-127555. 74. Szerencsi Miklós kihallg. jkv. 1955. május 13.
- ²⁶ ÁBTL 3.1.9. V-127555. 82. Átirat, 1955. május 13. Szerencsi Miklós (a személy, és nem az iratok!) átvételi elismervénye: uo. 83.
- ²⁷ ÁBTL 3.1.9. V-127555. 78–79. Vádirat, 1955. május 9.
- ²⁸ ÁBTL 3.1.9. V-127555. 80–81. Vádirat, 1955. május 16.
- ²⁹ ÁBTL 3.1.9. V-127555. 62. Szerencsi Miklós kézzel írt levele szüleinek, dátum nélkül.

Lupkovics György

Az 56-os deportáltak iratai a KGB irattárában

A kutatók egy része azt mondja, hogy ma már nem kerülhetnek elő új, eddig még nem ismert, forrásértékkel bíró iratok. Amikor az 56-os deportáltak iratait kezdtem felkutatni, előkészületeim során csak kétkedéssel találkoztam, a téma ismerői sem hittek abban, hogy ezek egyáltalán léteznek, vagy ha igen, akkor nyomukra bukkanhatok. Az iratokat a KGB ukrán jogutód szervénél, az Ukrán Nemzetbiztonsági Hivatalban kezdtem el keresni. Egy nehézkes hivatalos procedúra után az első fénymásolatokat Kijevben a Hivatal központjában vehettem át. Sokan úgy gondolják, hogy a Kádár-korszakban, különösen a forradalom megtorlásának időszakában keletkezett iratok, beleértve a büntetőeljárás iratait is, annyira torzítanak, hogy történeti vizsgálódás alapjául nem szolgálhatnak. Rainer M. János úgy tette fel a kérdést: „Megismerhető-e a múltról bármiféle igazság olyan forrásokból, amelyeket az intézményesített hazudozás műhelyei, a kommunista állambiztonsági szervek hoztak létre?”¹ Szerintem a megtorló hatóságok dokumentumai, különösen a büntető eljárások iratai nem vethetők el teljes egészükben. Igaz, hogy ezek többnyire előre megadott szempontok szerint, hazug történetet konstruáltak a gyanúsítottokról, megfigyeltokról, azért a források mégiscsak beszédesek. Igaznak tartom ezt az olyan, eddig még nem ismert, magyarországi levéltárakban nem található, nem publikált iratokra is, mint a KGB irattárában lévő. A forráskritikára vonatkozó megállapításom rájuk is vonatkozik, az idegen hatalom foglyaira rányomta bélyegét a szovjet börtönfogság, az orosz nyelvű kihallgatások okozta stressz, és mindebből eredő nagyfokú létbizonytalanság. Írásomban ezeket a forrásokat mutatom be.

Az 1956-os deportálások során készült KGB-s iratok – eddigi ismereteim szerint – névsorokra, a fogva tartottak kihallgatásáról készített jegyzőkönyvekre, feljegyzésekre, a fogva tartók megállapításait tartalmazó iratokra, a hatóságok egymás közötti levelezéseire, valamint a Magyarországról érkezett magyar nyelvű iratokra, ezek fordításaira csoportosíthatók.

Még a mai napig sem ismert, hogy pontosan hányan és személy szerint kik is voltak a Szovjetunióban. Azt sem tudjuk pontosan, miért vitték el őket. A deportáltakról a szovjet hatóságok különböző névsorokat állítottak össze. Így jött létre egy összesítő névsor a Magyarországról elvittek neveivel, és egy másik a visszaadott, visszaküldött személyekről. Még az összesítő névsorok készítése előtt születtek olyan jegyzékek, amelyek egy-egy transzport tagjait sorolják fel, vagy például azt tartalmazzák, hogy mely magyarországi városból hány főt vittek a Szovjetunióba. Ez nem azt jelenti, hogy csak ezekből a városokból voltak elvitelek, a feltüntetett városnevek inkább gócpontoknak tekinthetők. Ezek jelölhetik a nagyobb harcok helyeit, mint például Budapest, Veszprém, vagy azt, hogy hol volt eredményes az ügynökhálózat, hol vettek revánsot a visszatérő volt ÁVH-sok, erre jó példa Nyíregyháza.² Egy ilyen összesítés szerint összesen 846 főt vittek el, közülük 329-et Ungvárra, 463-at Sztrijbe, míg 54-en visszatértek. (A visszatértek alatt még a névsor összeállítása előtt visszaküldött foglyok értendők. Róluk semmilyen kimutatást nem találtam, így személyük, fogva tartásuk helye, valamint visszaszállításuk ideje sem ismert.) A foglyok Budapest, Veszprém, Szombathely, Pécs, Dombóvár, Székesfehérvár, Szolnok, Debrecen és Nyíregyháza városokból, mint gyűjtőhelyekről kerültek ki. A deportálások több részletben, különböző helyekről történtek. Az elhurcoltakról *A Magyarországról érkezett letartóztatott személyek* címmel készítettek kimutatást a szovjetek. Ez a névsor azok neveit tartalmazza, akik az SZKP KB részére írt jelentésekben jelzett 848 fő deportált volt.³ A sorszámozott névsor a fogoly nevét, apjának keresztnévét, születésének évét és helyét, valamint azt tartalmazza, hogy mikor és mely településről vitték el. (1. melléklet.)⁴ A foglyok többségénél nem voltak személyes iratok, ezért azonosításuk nehézkes volt.

A deportáltakról készített másik összesítés a *Magyarországra visszaküldöttek* címet kapta. Annak ellenére, hogy ezek a névsorok gépírással készültek, sok bennük az elírás, és közöttük is akad ellentmondás. Sokszor számszerinti különbségek is fellelhetők. Az irattári példányok másodlatok és nem eredetiek. Véleményem szerint ezeknek, de utóbbi egy példányát biztosan átadták Magyarországra valamelyik belügyi szervnek.

Ennek azonban nem akadtam nyomára. Előbbi az átfogóbb, a rendezettebb. A sorszámozott névsor előnye, hogy külön rovatban szerepel, hogy mikor és honnan, mely magyarországi településről vitték el a letartóztatottat. Előnye még az is, hogy a sorszámok elé kézzel írva feltüntették visszaszállításuk dátumát is. Készítője eredetileg azt is számba akarta venni, hogy a Szovjetunióba érkezésekor az illetővel együtt érkeztek-e „anyagok.” Ez alatt az általam előíratnak nevezett, a deportálás előtt készült hatósági feljegyzéseket, kihallgatási jegyzőkönyveket értették. Hátránya, hogy végül ilyen bejegyzéseket nem tettek, egyetlen név mellett sem szerepel, hogy volt-e gazdájára valamilyen anyag, vagy sem. Az orosz névképzést követve nem a deportált anyjának nevét, hanem apjának keresztnévét tartalmazza a név rovat. Hiányossága, hogy csak a születés helye és évszáma került bejegyzésre, míg a hónap, nap egyöntetűen elmaradt. Valamennyi orosz nyelvű iratra elmondható, hogy a magyar nevek, helységnevek cirill betűs átírása olyan torzításokat eredményezett, amely a latin betűs visszafordításkor egyes nevek már az azonosíthatatlanságig torzulnak. A kézírás pedig helyenként olvashatatlan. Tovább rontja a helyzetet, hogy mindezek fénymásolata van a birtokomban, így a fénymásolás további minőségromlást eredményezett.

Az utóbbi lista a visszaadást lett volna hivatva dokumentálni, de ez hevenyészettebbre sikerült, mint előbb ismertetett társa. Kevesebb nevet tartalmaz, rendszertelen, helyenként ismétléseket is találtam benne. Előnye az lehetne, hogy ebben rövid, egy-két mondatos összefoglalóját adták a fogoly kihallgatásának eredményéről, arról, hogy milyen benyomást tett kihallgatóira, bűnösnek tartották-e ezek alapján, vagy nem látják bizonyítottnak a vele szemben megfogalmazott gyanút, netán nem is vett rész semmilyen forradalmi eseményben. Kijelenthetjük azt is, hogy ezek nem tartalmazzák az összes deportált nevét. Azért nem, mert a *Magyarországról elvittek* című összeállítás is a deportálások közben készült, akkor, amikor többeket már visszavittek Magyarországra. Az első deportáltak Záhonyból kerültek a Tisza túloldalára. November 4-e után közülük csak ketten, Szücs Sándor állomásfőnök és Könczöl Ernő határőr hadnagy maradtak tartósan szovjet fogságban, így a rövid idő múlva visszaküldöttek nevei nem maradtak fenn. Szücs Sándor visszaemlékezésében ötvennyolc emberről tesz említést.⁵ Kettőjük november 5-i szovjet fogsága kihallgatási jegyzőkönyvekkel bizonyított, a névsorban mégis november 8-a szerepel elvitelük időpontjául. Ennek éppen a későbbi összeállítás az oka. Idősebb, egykori KGB-s nyomozókkal beszélgetve, a deportáltak létszámát két-háromezer körülire becsülik. Mint minden becslés, ez is magában hordozza a nagyobb fokú tévedés lehetőségét, de ez a szám is jóval kevesebb, mint egy-egy Magyarországon napvilágra került tízezres számadat.⁶ A tízezres létszám már olyan nagy elhelyezési gondot jelentett volna, hogy annak több bizonyítéka maradt volna ránk. A szovjet hatóságok fentebb ismertetett hevenyészett névsorai miatt nem lehet ma már pontos számot mondani a szovjet börtönökben raboskodott magyarokról. A szovjet KGB által készített névsorokon szereplők neveit vizsgálva biztonsággal jelenthetjük ki, hogy többen lehettek az elhurcoltak. Olyanok is beszámoltak kényszerű kint tartózkodásukról, akiknek a neve a listákon nem található. A KGB irattári anyagában is több olyan személy iratát, kihallgatási jegyzőkönyvét, róluk szóló levelezést találtam, ami az ottlétüket bizonyossá teszi, nevük az összesítő listán mégsem szerepel, mint például a német állampolgár Otto Franke.⁷ Más forrásokból is tudunk ilyenekről, például Kálmán Béla,⁸ vagy Mikes Tamás⁹ esete is ezt bizonyítja. Az irattári anyagok között található rövidebb névsorokkal, egyéb neveket tartalmazó iratokkal összehasonlítva is kijelenthető, hogy ezekben az iratokban szereplő nevek közül sem mindegyik szerepel az összesítő kimutatáson.

A Magyarországra visszaküldött, visszaszállított emberekről készített összesített lista tehát több adatot tartalmaz, mint az előbbi, mert röviden leírták benne, hogy milyen szerepet játszottak az eseményekben, valamint azt, hogy milyen megjegyzéssel adták át őket a magyar hatóságoknak. Külön említést érdemel, hogy egy rovatban – mivel fontosnak tartották – a pártállásra vonatkozó bejegyzések is szerepelnek. Ebből kiderül, hogy nemcsak a kiscgazda- és más jobboldali pártok tagjait, hanem nagyon sok MDP és DISZ tagot is elvittek. A további eljárásra utaló intézkedések között leggyakrabban előforduló bejegyzések: „Átadni a magyar hatóságoknak.” „Átadni a magyar hatóságoknak kivizsgálásra.” „Átadni a magyar hatóságoknak felderítés céljából.”

„Átadni, hogy tisztazzák a kiszabadítás törvényességét és a lázadásban való részvételét. (Bebörtönzött felkelőket szabadított ki, mint a nemzetőrség tagja).” „Átadni a magyar hatóságoknak, hogy állapítsák meg a bűnösség mértékét.” „Átadni a magyar hatóságoknak felelősségre vonás céljából.” „Átadni a magyar hatóságoknak ellenőrzés céljából.” „Átadni, hogy tisztazzák a lázadásban való részvételét.” „Visszaadni Magyarországra.” (2. melléklet.)¹⁰ A megjegyzések megfogalmazásukban utasítás jellegűek, amiből levezethető, hogy a szovjetek a felelősségre vonást, a további vizsgálatot szükségesnek tartották. Ennek az összeállításnak az lehetett a rendeltetése, hogy a magyar belügyi szerveket tájékoztassák a megállapításaikról, ezért is gondolom azt, hogy egy példányát átadták a magyar hatóságoknak. Ezt valószínűleg valamelyik magyar államigazgatási szerv irattárában még meg lehetne találni.

A visszaadás, visszaszállítás nem egyszerre, hanem több részletben történt. Ezek dokumentálása a legbizonytalanabb. A visszaadás időpontjára vonatkozóan az elvittek listájának bal oldali margóján kézzel írott dátumok képezik az eddig ismert legátfogóbb nyilvántartást. A visszaadás rendszerint valamelyik magyarországi börtönben történt. A visszaszállított foglyok átvételét igazolták, ezekből az igazolásokból néhány fennmaradt. (3. melléklet.)¹¹

Az egész irattári anyagra igaz, hogy nem tekinthető rendezettnek. Bizonyos rendezőelvek szerint csoportosították ugyan az iratokat, de ez a kutatást nem segíti. Csak az összesítő névsor alapján tudtam azt megállapítani, hogy Nyíregyházáról kiket is deportáltak. A nyíregyházáról elhurcoltak kihallgatási jegyzőkönyvei és egyéb iratai – négy ember kivételével – egy kötetbe lettek összegyűjtve.¹² Ebből hármat más kötetekben megtaláltam, egyet nem.

Standeisky Éva *Az írók és a hatalom* című könyvében feltette azt a kérdést, hogy „Szabad-e az emberi esendőséget, a pillanatnyi megingást, a lelki bajt az utókor elé tárni? A börtönbeli magatartás nem csupán a hősiesség helytállása lehet; a viselkedési skála a konok hallgatástól a megalkuvásig, sőt az árulásig is terjedhet. Szabad-e kiadni azokat, akik fogságuk bizonyos szakaszában olykor eltértek az erkölcsi normáktól, amelyeket maguk és mások számára is kötelezőnek tartottak.”¹³ Úgy gondolom, hogy szabad. A mi történt és miért történt kérdésekre ezek nélkül pontos válaszok nem adhatók. A KGB irattári anyaga nemcsak azért jelentős, mert a deportáltakról, magatartásukról, esetenként társaikra tett terhelő vallomásokról adnak tájékoztatást. Az orosz nyelvű iratokból több, eddig még nem ismert, vagy nem eléggé ismert magyarországi eseményre is választ kaphatunk. Ilyen például a magyar államvédelmisek eddig alig ismert ungvári, a KGB-vel közös működése.

A Jelcin-dossziéból is ismert, hogy a nagyszámú fogoly elhelyezése gondot okozott. A volt deportáltak közül többen mondták, hogy az első napokban utaztatták őket, mert még keresték, hogy hová is helyezték el őket. A szándék, az előre eltervezett manőver nem volt kérdés, ezt már korábban elhatározták. Szerov 4-5000 fő letartóztatotról tájékoztatta Holodkov belügyminisztert. Valószínűleg ezért írta jelentésében, hogy az ungvári börtönön kívül Sztrij, Drogobics, Csernovci és Sztanyiszlav börtöneiben tervezték elhelyezni a foglyokat.¹⁴ Az összesítő névsor olyan megjelölést nem tartalmaz, hogy ki melyik börtönben volt. Erre nézve a legbizonytalanabbak az iratok. Közvetett módon tudtam meghatározni, hogy sokan kerültek az Ungvártól távol eső Sztrij börtönébe. Grocenko alezredes, a KGB drogobicsi kerületi vezetője levelet küldött kárpátaljai kollégájának, amiben leírta, hogy a november 19-én kihallgatott 147 ember közül 32-en vallották be, hogy fegyverrel voltak letartóztatva, kettő bevallotta, hogy részt vett a tüntetéseken, 113 ember azt vallotta, hogy semmilyen törvényteleniséget nem csinált. Ekkor még nem volt kihallgatva 120 ember. Ebből következik, hogy a levél írásának időpontjában (dátum nem szerepel rajta) legalább 267 ember volt Sztrijben. Más városok börtöneibe való elhelyezésről iratot nem találtam. A foglyok utaztatása nem csak a korai időszakra volt jellemző.

Az Oral History Archívum riportalanyai közül többen mondták, hogy az ungvári börtönből kihallgatásra a KGB épületébe vitték őket. Ennek megállapítására a jegyzőkönyvek, feljegyzések nem alkalmasak. Az ungvári kihallgatások eredményeképpen a Kárpátontúli Megyei Belügyi Osztály átkért Sztrijből 76 főt a kihallgatottak közül, valamint 44 még ki nem hallgatott személyt.¹⁵ Sokszor a szovjetek

sem tudták, hogy hol is vannak a letartóztatottak. Klimenko ezredes elküldött egy névsort Glebov ezredesnek, amelyen 140 név szerepelt. Erre Glebov azt válaszolta, hogy a listán szereplők közül mindössze 16-an vannak náluk.¹⁶

A szovjet pártvezetőket birodalmi szemlélet, gondolkodásmód jellemezte. A magyar forradalom a szovjet impériumot veszélyeztette, és ezt a birodalmi vezetők az ellene intézett támadásként kezelték. Ezért döntöttek a KGB-s beavatkozás, a letartóztatások és deportálások mellett. A Szovjetunióbeli kihallgatások egyik célja is annak kiderítése volt, hogy mennyiben irányult a felkelés a Szovjetunió ellen, mennyire veszélyeztette a szovjet érdekszféra egységét. A deportálások végén megérkeztek a térségbe vezényelt KGB-s tisztek, hogy a nagyszámú fogoly kihallgatásában helyi kollégáiknak segítsenek. Az ungvári kihallgatásokról csak néhány ember esetében vettek fel kihallgatási jegyzőkönyvet. Ez kapkodásra, átgondolatlanságra vall, de az is oka lehetett, hogy nem csak a feljegyzéseket, hanem a jegyzőkönyveket is kézzel írták, ami nagyon lelassította a folyamatot. A foglyok többségét csak kikérdezték, és erről, valamint a Magyarországról érkezett rájuk vonatkozó iratok adataiból állította össze és foglalta feljegyzésbe a kihallgató tiszt a szerinte fontos dolgokat. A képzetesebb, felkészültebb nyomozók a fontosabb személyek esetében feljegyzés helyett kihallgatási jegyzőkönyveket készítettek. A jegyzőkönyvek formai hiányosságai miatt nem állapítható meg belőlük készítésük helye. Holodkov belügyminiszter jelentéséből kiderül, hogy a letartóztatottakat a „nyomozati szakaszban lévő foglyokra vonatkozó szabályok” szerint kezelték.¹⁷ Azonban a szovjet KGB-nek nem volt joghatósága a magyar állampolgárok Magyarországon elkövetett cselekményeinek vizsgálatára. A jegyzőkönyvezés sem jelentette azt, hogy akár a magyar, akár a Szovjetunió valamely tagköztársaságának büntetőeljárási jogszabályának megfeleltek volna ezek az eljárások, vagy a jegyzőkönyvek.

Az iratok címe esetenként ugyan kihallgatási jegyzőkönyv, tartalmazza, hogy mikor készült, azt hogy kit hallgattak ki, hogy a kihallgatott milyen nyelven tett vallomást, ha volt tolmács, feltüntették annak nevét és azt is, hogy figyelmeztették arra, hogy a valótlan fordítással elkövetheti az ukrán Btk. 89. cikkébe foglalt hamis tanúzás bűntettét. (4. melléklet.)¹⁸ Azonban a kihallgatott személlyel a kihallgatás okát, azt hogy mivel is gyanúsítják, valamint jogait ők sem közölték, mint ahogyan azt sem, hogy egyáltalán miért is van a Szovjetunióban. A kihallgatásokra esetükben is a korábbi, magyarországi kihallgatások kérdéseinek megismétlése, jellemzően önvallomásra készítés a jellemző. A kihallgató tiszt egyes szám harmadik személyben diktálta, vagy írta a gyanúsított vallomását. A jegyzőkönyvek, de gyakran a feljegyzések is, vegyesen tartalmazzák a vallomást, hol a diktálás szerinti egyes szám harmadik személyben, hol egyes szám első személyben. Ezért nem zárható ki, hogy ezeket a tolmácsok írták, amikor a Magyarországról érkezett iratokat próbálták meg lefordítani. Kevés iraton szerepel olyan jegyzet, amiből egyértelműen megállapítható, hogy az irat eredetije magyar nyelven készült, és azt fordították le oroszra. Az esetek döntő többségében, az iratok keletkezésének dátumát egybevetve a deportálás időpontjával lehet keletkezésük helyére következtetni. A Szovjetunió távoli tagköztársaságaiból Kárpátaljára érkezett nyomozók nem ismerték sem a magyarországi eseményeket, sem a résztvevőket. Ezért akikről nem voltak előiratok, azoktól furcsamód megkérdezték, hogy miért vannak ott, mikor, ki és hogyan tartóztatta le, mivel gyanúsítják őket. Az első kihallgatásokról készített feljegyzéseikre a KGB-s nyomozók legtöbbször azt írták, hogy a gyanúsított vallomásán kívül más bizonyíték ellene nincs.

Az orosz névképzésnek megfelelően a kihallgatott neve után apja keresztnévét tüntették fel és nem az anyja nevét. Ezt következetesen minden iraton így alkalmazták. Az irattári anyagban csak a Tökölről elhurcoltak névsorában szerepel apjuk neve helyett a magyar szokásnak megfelelően az anyjuk neve.¹⁹ A fordítások pontatlanok, elnagyoltak. A magyar szavaknak nem mindig sikerült megtalálni az orosz megfelelőjét. Az Oral History Archívum interjúalanyai közül többen is észlelték a tolmácsok hiányos nyelvtudását. Így az idegen nyelvű szöveg visszafordításakor, ha ragaszkodunk a szó szerinti fordításhoz, nagyon furcsa eredmények születnek. Az orosz kihallgatók, ha voltak ilyenek, akkor a Magyarországról érkezett iratok, a letartóztatáskor felvett kihallgatási jegyzőkönyvek adataira támaszkodtak. Ezeket a kihallgató tiszt maga, vagy valamelyik

felettese kiértékelte, a fontosnak tartott kijelentéseket aláhúzta, megjegyzéseket, utasításokat írt melléjük. A jegyzőkönyvekhez, feljegyzésekhez egy-egy kis noteszlapot is hozzátűztek, ezeken egymondatos összefoglalása található a mögöttes irat tartalmának.

Külön figyelmet érdemelnek azok a dossziék, amelyekben a hivatalok egymás közötti és házon belüli levelezései találhatóak. Feltételeztem, hogy ilyenek léteznek, logikusnak tűnt, hogy történtek ilyen levélváltások. Ezek kikutatása volt az egyik legnehezebb feladat a fondjegyzék hiánya miatt. Ezekből az állapítható meg, hogy szigorú hierarchia volt a KGB-n belül, a kihallgatások anyagait időről időre a felettesekhez kellett betekintésre megküldeni. Annak a kérdésnek a megválaszolása, hogy a magyar állampolgárok sorsára hatással lehettek-e a KGB-s, vagy szovjet pártvezetők véleményei, sokakat foglalkoztatnak. Vannak olyan vélemények, amelyek ezt tényként kezelik. Vajon adtak-e utasítást, presszionálták-e magyar kollégáikat a szovjetek egy-egy eljárás kimenetelét illetően? Azt gondolom, hogy az orosz nyelvű iratanyagok ismeretében ezt meg lehet erősíteni. A belső levelezések igazolják, hogy a kihallgatást végzők felettesei időről időre betekintést nyertek a kihallgatások menetébe, és utasításokkal látták el beosztottaikat. A forradalom központi alakjai esetében biztos, hogy így volt.²⁰ A forradalom Szabolcs-Szatmár megyei vezéralakjának, Szilágyi Lászlónak az iratai is megjárták Moszkvát. (5. melléklet.)²¹

A szovjet kihallgatók és a magyarországi KGB-s és katonai egységek parancsnokai között is állandó és élénk kapcsolat volt. A kinti fogságban lévő emberek beazonosítása után, ha nem voltak rájuk vonatkozó adatok, iratok, megpróbálták Magyarországról beszerezni ilyeneket. A kapkodásban azonban az is előfordult, hogy olyanok iratait küldték ki, akik nem voltak a Szovjetunióban. Ez derül ki a Debrecenbe Kozlov ezredesnek küldött levélből is. Ebben tévedésből kiküldött 84 oldalnyi iratot küldtek vissza. Tartalmazta Földesi István, november 7-i és 8-i magyar nyelvű kihallgatási jegyzőkönyveit, személyes iratait, pártkönyvét és útlevelét. Brusznjai Árpád november 11-i és 12-i magyar nyelvű kihallgatási jegyzőkönyveit, Kis Gál Imre november 11-i és 12-i magyar nyelvű kihallgatási jegyzőkönyveit, Dormány László november 12-i kihallgatási jegyzőkönyvét, Mackó Miklós november 12-i magyar nyelvű kihallgatási jegyzőkönyvét, és Ferenczi (volt párttitkár) magyarul írott kérvényét Brusznairól, Kisgálról és Lóránt Imréről. Hogy ez a kérvény és az iratok mit tartalmaztak, arra adatot nem találtam. Az iratok között volt még 9 db, Dormány és Mackó aláírással ellátott fegyverek kiadására vonatkozó meghatalmazás Veszprém város és a környező falvak „forradalmi tanácsainak” és „a nemzetőrségnek” címezve. Veszprémből nagyszámú foglyot vittek ki, ezért gondolhatta a küldő, hogy ezek a személyek is közöttük vannak. Feltehetően egy Kovács nevű veszprémi nyomozó százados küldhette ki, mert az általa november 9-én kiállított igazolások (az érintettekről szóló feljegyzései) és ezek fordításai is az iratok között szerepeltek. Az aláírás nélküli irat azzal zárul, hogy ezek tévesen voltak elküldve a Szovjetunióba, mert a levél írójának tudomása szerint az érintett személyek akkor a debreceni börtönben voltak.²²

A fogva tartottakról kétféle iratanyag volt. Egy a szovjet kihallgatók részére szóló, és egy, amely Magyarországról érkezett, illetve amelyet oda küldtek vissza. A KGB irattárában maradt feljegyzések tartalmaznak olyan megállapításokat, hogy a feljegyzésekhez csatoltak olyan igazolásokat, amelyeket a kihallgatott személyi anyagából vettek ki. Ez a személyi anyag lehetett a magyarországi keletkezésű, onnan érkezett, illetve oda visszaküldött anyag.

A Magyarországon keletkezett iratok közül néhány megtalálható a KGB irattárában. Vannak, amelyeket lefordítottak és fordítással együtt az irattárban vannak, de olyan is akad, amelynek csak orosz nyelvű változata található meg. A deportáltakra vonatkozó feljegyzések és kihallgatási jegyzőkönyvek között több, nem rendszerezett, kézzel írt rövid feljegyzés található. Ezek részben a tolmácsoktól erednek, mert a magyar nyelv különleges szakszavai gondot okoztak nekik, ezeket próbálgatták különböző szavakkal lefordítani, másrészt a kihallgatók is papírra vetették a számukra érdekes mondatokat. Oroszul zajlott a kihallgatás is, ezért több magyar nyelvű tolmácsra is szükség volt. Róluk alig tudunk valamit. A túlélők elmondása szerint kárpátaljai lakosok, főleg egyetemisták, főiskolai hallgatók tolmácsoltak. Ez is magyarázat lehet a helyenként igen gyenge színvonalú fordításra. Az is előfordult, hogy váltották őket, nehogy ugyanaz

a személy tolmácsoljon az ismétlődő kihallgatásokon. Az oroszul is tudó foglyok közül pedig többen oroszul tettek vallomást. Ezt úgy rögzítették, hogy a gyanúsított saját kérésére tette meg vallomását orosz nyelven. Ez is képzettebb nyomozóra valló megállapítás. Arra senkit sem lehetett kényszeríteni, hogy ne anyanyelvén tegyen vallomást. Így volt ez a Nyíregyházáról elvitt Pintér István esetében is. A volt katonatiszt, a Frunze Akadémián is tanult, az orosz nyelvet jól beszélte. (6. melléklet.)²³ Oroszul tett vallomást a két záhonyi fogvatartott, Könczöl Ernő és Szücs Sándor, vagy Maléter kíséretének néhány tagja is.

A kihallgatók tájékozatlansága, néhol gyenge felkészültsége, eszköztelensége hosszú kihallgatásokat eredményezett. A fentebb idézett Pintér István ungvári kihallgatása, annak ellenére, hogy ő maga oroszul beszélt és orosz nyelven tett vallomást 1956. november 13-án 10 óra 15 perckor kezdődött és aznap 20 óráig tartott. Az eredmény egy 7 oldalas kézzel írott kihallgatási jegyzőkönyv. Ezt másnap 14-én 9 óra 50 perces kezdettel folytatták. Közben 13 óra 15 perctől 15 óráig szünetet tartottak. A kihallgatást 18 óra 10 perckor fejezték be, az eredmény 10 oldalnyi szöveg. Hogy mi vetett véget az önkéntesen vállalt orosz nyelvű vallomástételnek, nem tudni. Ennek oka lehetett betegsége, de a vele szembeni bizalmatlanság is. Azonban tény, hogy Pintér István november 16-i kihallgatásán már tolmács is jelen volt, mégpedig Varga Magdaléna Andrejevna személyében. Pintér István kihallgatása azért is sajátos lehetett, mert cellatársa elbeszélése szerint Pintér cukorbetegséggel küzdött és fogva tartása alatt gyakran esett kómába. Emiatt az ungvári kórházba is bekerült. Egy hevenyészett névsor az ungvári kórházban ápoltak neveit sorolja fel.²⁴ Betegségük, kezelésük oka ebből nem derül ki, de jelzi, hogy a szovjet fogva tartók nagyobb gondossággal őrizték foglyaikat, mint Magyarországon az ÁVH-sok. A kihallgatások pontos végrehajtásáról nem árulnak el részletet a fennmaradt iratok. Azt lehet csak biztosan tudni, hogy a Szovjetunió belső részeiből Kárpátaljára vezényelt nyomozókat és környékbeli tolmácsokat alkalmaztak. A kivonatokat, feljegyzéseket értékelő személy, a számára fontos részeket aláhúzta. Így jelölte meg azt, hogy Pintér István a Magyar Dolgozók Pártjának volt tagja, azt hogy alezredesi rendfokozatot ért el, és hogy a felkelés idején tolmácsolt a szovjet hadseregnek.

A deportáltak több részletben tértek vissza. Egy-egy ilyen szállítmányról, kíséretének tagjairól is található feljegyzés, de ezek sem ölelik fel a deportáltak teljes körét. Így csak az összesítő névsorra kézzel írt dátumok adnak valamennyire is eligazítást.

1. melléklet

1	2	3	4	5
115	УЛЕСЕНЕЦИ Тибор Яношович	1933 г., г. Кишлалол, обл. Пешт	14.V.1.56г., г. Будапешт.	
116	УЛИБУИ Матьяш Матьяшович	1933 г., с. Медековачака, область Бикшиш	14.V.1.56г., г. Будапешт.	
117	УЛШЕ Геза Гезович	1918г., с. Ромога/Чехословакия	10.V.1.56г.,	
118	УЛУКОВИЧ Дьердь Йожефович	1891 г., г. Питра /Чехословакия/	10.V.1.56г., г. Ниредьгаса	
119	УЛТОНИ Алайош Алайшович	1925 г., г. Будапешт	14.V.1.56г., г. Будапешт.	
120	УМАКАИ Тибор Яношович	1933 г., г. Мишкольд, обл. Борлод	14.V.1.56г., г. Будапешт.	
121	УМАЛЕЦКИ Миглош Йожефович	1933 г., г. Ниредьгаса	10.V.1.56г., г. Ниредьгаса	
122	УМАРОШ Йонаш Йожефович	1925 г., г. Байа, обл. Бачкишкун	14.V.1.56г., г. Будапешт.	
123	УМАТИ Мигай Ференцович	1937 г. с. Геренфалва, обл. Чин	14.V.1.56г., г. Будапешт.	
124	УМАРЕВЦИ Иштван Йожефович	1907 г., г. Ниредьгаса, обл. Соболч	10.V.1.56г., г. Ниредьгаса	
125	УМАТКОВИЧ Андраш Викторевич	1933 г., г. Будапешт	14.V.1.56г., г. Будапешт.	
126	УМБЛЕГ Агост Ференцович	1937г., г. Будапешт	14.V.1.56г., г. Будапешт.	
127	УМЕЧИЯ Янош Мигайович	1920 г., г. Дьер, обл. Дьер	10.V.1.56г., г. Будапешт.	
128	УМИНЯ Пал Палович	1923г., г. Таткомлош, Орштваского района Бекешской области	3.V.1.56г., г. Дебрецен	
129	УМОЛНАР Балинт Балинтович	1934 г., с. Тисокечке, Бачкишкунской области	11.V.1.56г., г. Будапешт.	
130	УМОЛНАР Кароль Имревич	1937г., г. Подмызешварий, область Чонград.	14.V.1.56г., г. Будапешт.	

2. melléklet

30	УЛУКОВИЧ Дьердь Йожефович 118	1931	член аг.партии.	Бухгалтер швейной мастерской.	Член областного совета мятежников в г. Ниредьгаса.	Передать венгерским властям.
31	УМАКАИ Тибор Яношевич 115	1908	б/п	Лесоруб	Участник отряда национальной охраны в городе Бадакеси, призывал население не сдавать оружие, а убивать советских солдат.	Передать венгерским властям.
32	УМАРЕВЦИ Иштван Йожефович 114	1907	член аг.партии.	Крестьянин	Сведений не имеется	Передать венгерским властям
33	УМОЛНАР Балинт Балинтович 129	1934	член ВПТ	Лейтенант-командир взвода в/ч 1872 в гор. Кашкунголош.	Участвовал в подавлении мятежников.	Передать венгерс. властям
34	УМОДЬ Томаш Томашевич 135	1932	член ВПТ	Сотрудник газеты в гор. Копошвар.	Сведений не имеется	Передать венгерским властям.
35	УМОРШАИ Деже Ласлович 145	1931	б/п	Освобожден из лагеря мятежниками	Сведений не имеется.	Передать венгерским властям.
36	УМЕРШИ Иштван Яношевич 147	1938	член ДИС	Рабочий электротехнического завода в городе Будапеште.	Задержан при распространении листовки против правительства КАДОРА.	Передать венгерским властям.
37	УМЕРШИ Имре Имревич 137	1936	член ДИС	Содержался в тюрьме, освобожден мятежниками.	Данных не имеется	Передать венгерским властям.
38	УМЕТРОВАН Оскар Оскарович 160	1914	б/п	Преподаватель немецко-итальянского языка-шмонное звание наков. Директор торгового техникума.	Прочитал контрреволюционный и итальянский язык-шмонное звание наков. Директор торгового итальянском языке.	Передать венгерским властям.

3. melléklet

декабря 1960

Клименко /КЛИМЕНКО/

A fenti 30, azaz Larmine nemény és neményi
skizmányaikat 24 borítékban (24 neményre!)
átvettem. A kisebb neményzet és a fogvatartá-
mkaalato az "öt" neményzet ellen kifogást,
panaszt nem emeltek.

Veszprém, 1956. december 16-án 21 óra 30perc.

Rathó Pándor st. helyi
Meppei Rendőrkapitány ml.

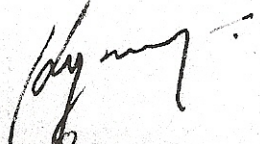
Üveglap szolgálat
VESZPRÉM, MEGYEI BORTON

4. melléklet

Другое начало в 12¹⁰-7.

Другое произведен через переводчика
Кузьма В.М., который со своей ответ-
ственностью за лопенский перевод предпринимает
дел по ст. 89 УК УССР

11

5. melléklet

г. Ужгород, 13 ноября 1956 года

Вопрос начал в 10 час. 15 м.
Минтер выразил желание давать
показания на русском языке. J. Smith

6.5.5.17.2.2.2

- ¹ Rainer M. János: Állambiztonsági szervezet és személyes történelem. Gondolatok dossziénk előtt, Timothy Garton Ash könyve kapcsán. In: *Évkönyv VII. 1999. Magyarország a jelenkorban*. Budapest, 1956-os Intézet, 1999. 11.
- ² A „Jelcin-dosszié”. *Szovjet dokumentumok 1956-ról*. Szerk. Gál Éva, Hegedűs B. András, Litván György, Rainer M. János. Budapest, Századvég Kiadó–56-os Intézet, 1993. 76–80.
- ³ *Hiányzó lapok 1956 történetéből. Dokumentumok a volt SZKP KB Levéltárából*. Vál., az előszót és a jegyzeteket írta Vjacseszlav Szereda, Alekszandr Sztikalin. Budapest, Móra Könyvkiadó, 1993. 154–155.
- ⁴ Ukrajna Állambiztonsági Hivatalának Archívuma, KGB Ukrajnai Nyomozó Osztálya, Kárpátontúli Terület. Iratok a Magyarországról érkezett letartóztatott személyekről 1956. 43-as fond, 1/17.
- ⁵ Forradalom a keleti végeken (2. rész). Szűcs Sándor egykori záhonyi MÁV főnök visszaemlékezése. <http://1956.mti.hu/Pages/News.aspx?ID=151296> (2008. november 11.)
- ⁶ Lipták Béla: 1956 üzenete. Család volt a nemzet, legyen újra az! II. rész. <http://www.mbk.org/Article362.html> (2008. november 11.)
- ⁷ Ukrajna Állambiztonsági Hivatalának Archívuma, KGB Ukrajnai Nyomozó Osztálya Kárpátontúli Terület. 1956. 43-as fond 1/1. 1.
- ⁸ Orbán Éva: *Iránytűnk '56*. 2., javított és átdolgozott kiad. Budapest, Összmagyar Testület Gloria Victis, 2001. 281–309.
- ⁹ 1956-os Intézet Oral History Archívuma, Mikes Tamás interjú.
- ¹⁰ Ukrajna Állambiztonsági Hivatalának Archívuma, KGB Ukrajnai Nyomozó Osztálya, Kárpátontúli Terület. Iratok a visszaküldött magyar állampolgárokról, 1956. 43-as fond, 1/15.
- ¹¹ Ukrajna Állambiztonsági Hivatalának Archívuma, KGB Ukrajnai Nyomozó Osztálya, Kárpátontúli Terület. A Veszprém városába visszaküldött magyar állampolgárok anyagai, 1956. 43-as fond, 1/9. 303.
- ¹² „A nyíregyházáról elvittek” című iratcsomóba a szovjet hatóságok Pintér István, Szabó Károly, Tót Imre, Csóka Sándor, Marofka Imre, Bihari István, Dandos Gyula, Simák Miklós, Márföldi István, Lupkovics György, Ruha József, Szilágyi László, Marján György, Pócsfalvi-Szkiba György, Komár József, Kaló Ernő, Acsai István, Kabai Dezső, Lengyel Antal, Könczöl Ernő, és Szűcs Sándor anyagait gyűjtötték egybe. (Ukrajna Állambiztonsági Hivatalának Archívuma, KGB Ukrajnai Nyomozó Osztálya Kárpátontúli Terület, 1956. 43-as fond I/8. 1.)
- ¹³ Standeisky Éva: *Az írók és a hatalom, 1956-1963*. Budapest, 1956-os Intézet, 1996. 14.
- ¹⁴ *Hiányzó lapok*, i. m. 154–155.
- ¹⁵ Ukrajna Állambiztonsági Hivatalának Archívuma, KGB Ukrajnai Nyomozó Osztálya Kárpátontúli Terület, 1956. 43-as fond, I/21. 97.
- ¹⁶ Ukrajna Állambiztonsági Hivatalának Archívuma, KGB Ukrajnai Nyomozó Osztálya Kárpátontúli Terület, 1956. 43-as fond, I/21. 25.
- ¹⁷ *Hiányzó lapok*, i. m. 155.
- ¹⁸ Ukrajna Állambiztonsági Hivatalának Archívuma, KGB Ukrajnai Nyomozó Osztálya Kárpátontúli Terület, 1956. 43-as fond I/8.72.
- ¹⁹ Ezt nyilvánvalóan magyar ember készítette, és később ezt fordították le oroszra. Maléter kíséretének két tagja is azt vallotta, hogy őket magyar ÁVH-s tisztek tartóztatták le.
- ²⁰ Király Béla, Maléter Pál, Váradi Gyula és Marján István a szovjet vezetés szerint olyanok voltak, akiknek az esetére különös figyelmet kellett fordítani. (Ukrajna Állambiztonsági Hivatalának Archívuma, KGB Ukrajnai Nyomozó Osztálya Kárpátontúli Terület, 1956. 43-as fond I/9. 171.)
- ²¹ Ukrajna Állambiztonsági Hivatalának Archívuma, KGB Ukrajnai Nyomozó Osztálya Kárpátontúli Terület, 1956. 43-as fond I/9.
- ²² Ukrajna Állambiztonsági Hivatalának Archívuma, KGB Ukrajnai Nyomozó Osztálya Kárpátontúli Terület, 1956. 43-as fond, I/21. 68.
- ²³ Ukrajna Állambiztonsági Hivatalának Archívuma, KGB Ukrajnai Nyomozó Osztálya Kárpátontúli Terület, 1956. 43-as fond I/8. 1–9. p.
- ²⁴ Tamás Ferenc, Negele Tibor, Stic István, Balog Béla, Pfeffer Gyula, Pintér István, Juhász Tibor, és Kárpáti Antal voltak kórházban. (Ukrajna Állambiztonsági Hivatalának Archívuma, KGB Ukrajnai Nyomozó Osztálya Kárpátontúli Terület, 1956. 43-as fond, I/5.)

Cseh Gergő Bendegúz

Magyarországról – Dániából

Konferencia az 1945 utáni magyar történelemről a dél-dániai Odense egyetemén

A skandináv és a magyar történelem ritka érintkezési pontjai ismeretében meglepő kísérletre vállalkozott a dél-dániai egyetem (Syddansk Universitet) hidegháború-történeti kutató központja (Center for Koldkriegsstudier): Magyarország II. világháború utáni történetének szentelt nemzetközi konferenciát 2008. március 29–30-án. Hangsúlyozottan nem a 20. századi dán-magyar kapcsolatok vizsgálata volt a szervezők célja, sokkal inkább a Skandináviában általában kevésbé ismert újkori magyar történelem néhány szeletének bemutatása, illetőleg ezen események dániai reflexióinak kimutatása – egy kétnapos konferencia ennél többre aligha vállalkozhat.

A tág és kissé lazán definiált tematikához illeszkedően vegyes volt az előadók köre is: történész és diplomata, levéltáros és politikus, nyelvész és külügyi tisztviselő váltotta egymást az előadói pulpituson. A konferencia „célközönsége” elsősorban az egyetem történész és/vagy politológia szakos hallgatói voltak – ők a hét végi időpont és a nem is alacsony részvételi díj ellenére hazai szakmai konferenciákat megszégyenítő számban vettek részt a rendezvényen. Rajtuk kívül az Egyetem oktatói, a hidegháború korszakával foglalkozó történészek, valamint dániai magyar emigránsok voltak kíváncsiak az elhangzottakra.

A konferencia magyarországi meghívott előadói a Történeti Levéltár munkatársai – Baráth Magdolna, Okváth Imre és Cseh Gergő Bendegúz – voltak, rajtuk kívül a dániai helyettes magyar nagykövet, Szabó Ferenc, valamint Horváth Judit nyelvész, a dániai Aarhus Egyetem oktatója képviselte Magyarországot előadóként.

Szabó Ferenc személyes hangvételű megnyitóját követően Baráth Magdolna és Okváth Imre a 20. század második felének két nagy korszakát – leegyszerűsítve a Rákosi- és a Kádár-rendszert – igyekezett szakaszokra osztani és főbb jellemzőiket a korszakot és az ország történelmét kevésbé ismerők számára is érthető módon vázolni.

Baráth a Rákosi-érát, mint a klasszikus sztálinizmus időszakát a II. világháború végét követően megkezdődött szovjetizálástól egészen a Nagy Imre-kísérlet kudarcáig tekintette át, különös tekintettel a rendszer elnyomó funkcióira a politikai stabilitás fenntartásában.

Okváth Imre nem kevésbé kimerítő előadása a forradalom leverésétől a rendszerváltás előestéjéig (1988) igyekezett képet adni az ún. Kádár-rendszer szakaszairól és ezek jellegzetességeiről. A korszak általánosan elfogadott felosztását követve a tömeges elnyomás és megtorlás periódusától (1956–1962/63) élesen elválasztotta a „legvidámabb barakk” korszakát (1962/63–1988): míg előbbit a forradalmárok elleni tömeges megtorlással, politikai perekkel, a diktatúra intézményeinek konszolidálásával jellemezte, utóbbit egy fokozatos átmenetként értelmezte a totalitárius rendszerből egy autoriter politikai berendezkedésbe, mely az életminőség fokozatos javításával, a társadalom különböző szegmenseinek viszonylagos gazdasági, kulturális függetlenségével „fizetett” az egypártrendszer és a Varsói Szerződés fenntartásáért. Az előadó Kádár történelmi szerepét értékelve állást nem foglalt, de röviden igyekezett érzékeltetni a hallgatósággal a rendszer névadójának megítélésében jelenleg is érezhető végtelen ellentétes vélekedéseket.

A két előadást követő kérdések, illetve Mark Kramer, a Harvard Egyetem Hidegháború-kutatási Központja (Cold War Studies at Harvard University) igazgatójának hozzászólásai elsősorban a korszak levéltári forrásainak hozzáférhetőségét, valamint a magyar bel- és külpolitikai döntéshozatal „szovjet-függőségének” bizonyítékait, bizonyíthatóságát firtatták.

A konferencia első napja „magyar szekciónak” volt tekinthető: ekkor hangzott el *Cseh Gergő Bendegúz* előadása is az 1944 és 1990 közötti magyarországi állambiztonsági szervek megmaradt iratanyagáról, valamint azok kutathatóságának kérdéseiről. Az előadó röviden áttekintette a jelenleg a Történeti Levéltárban őrzött irategyüttesek főbb csoportjait és az iratanyag formai és tartalmi jellemzőit. Az

állambiztonsági iratok kutathatóságának korlátai közül az előadó kiemelte a személyes adatok védelmével kapcsolatos korlátozásokat, valamint azt a tényt, hogy a kutatás szabadságát az adatvédelmi előírásoknál nagyságrendekkel komolyabb mértékben korlátozza az eredeti működési iratok, valamint az egykorú irattári segédletek rendkívül hiányos állapota. Az előadást követően a hozzászólók – ezúttal is elsősorban Mark Kramer – kérdései az állambiztonsági iratok digitalizálásának nagyságrendjét és ütemét, valamint az interneten keresztüli kutatási lehetőségeket érintették.

Budapesti egyetemi tanulmányai és kiváló magyar nyelvtudása okán is az első napi programban kapott helyet *Berd-Rainer Barth* előadása a Noel Field-ügy szerepéről a Rajk-per és más hazai és közép-európai koncepciók perek kapcsán. Barth DVD-vel, 76 fényképpel és faximile dokumentumokkal illusztrált kétkötetes Noel-monográfiája – *Der Fall Noel Field – 2005-ben jelent meg Berlinben*, a szerző e kötet kapcsán a tőle megszokott részletgazdag előadásmódban elemezte az ügy helyét a kelet-európai koncepciók perek sorában. Előadásában a német történész külön hangsúlyt helyezett arra, hogy a Rákosi pozícióit megerősítő „kémügy” kreálása a korábbi hiedelmekkel ellentétben nem a centrumból, szovjet kezdeményezésre történt, hanem a perifériáról, nevezetesen Budapestről, s az ügy „nemzetközisítése” eredményeként hasonló eljárások indulhattak meg más közép-európai pártvezetőségek soraiban is.

A konferencia második napján elsősorban dán, vagy Dániában oktató előadók kaptak lehetőséget arra, hogy a 20. századi magyar eseménytörténet néhány területére reflektáljanak, vagy a korabeli reflexiókat elemezzék.

Jesper Hesselund Vesterbaek, a dél-dániai egyetem kutatója az egykori dániai koncentrációs táborok rabjainak különböző társadalmi szervezeti, egyesületei történetével foglalkozik, e téma kapcsán vizsgálta előadásában az 1956-os magyar forradalom leverése híreinek hatását. Ezek a társadalmi szervezetek a világháború befejezése után kifejezetten politikamentes, érdekvédelmi közösségekként szerveződtek meg, azonban a hidegháború kiéleződésével fokozatosan antikommunista irányban tolódtak el, ami jól nyomon követhető folyamatosan megjelentetett periodikáik hasábjain. Az antikommunista beállítottság hozzájárult ahhoz, hogy ezen szervezetek, egyesületek a legelsőők között ítélték el a szovjet beavatkozást és igyekeztek humanitárius segítséget is nyújtani a magyar menekülteknek.

A konferencia fő szervezője, *Thomas Wegener Friis*, az odense-i egyetem tanára a varsói szerződés Dánia elleni hírszerzésének forrásairól és kutatási lehetőségeiről tartott előadást. Földrajzi helyzetükből és katonai érdekeltségeikből adódóan ezen a téren elsősorban az NDK, Lengyelország és természetesen a Szovjetunió volt közvetlenül is érdekelt (háborús katonai stratégiájukban Dánia lerohanása is szerepelt), ezért katonai, politikai hírszerzés területén meglehetősen komoly, ipari és gazdasági kémkedés területén valamivel csekélyebb aktivitást fejtettek ki. A három említett VSZ-tagállam közül a Szovjetunió és Lengyelország dokumentumokkal is alátámaszthatóan komoly hírszerző központot működtetett Koppenhágában, az NDK viszont – kisebb központi létszám mellett – egy olyan komolyabb illegális hálózatot szervezett Dániában, melynek részleteiről csak az elmúlt években szerezhettek tudomást a kutatók. Magyarország földrajzi távolsága okán is távolabb állt ezektől a konfliktusoktól, azonban az elmúlt évek során dán, német és magyar levéltárakból olyan források kerültek elő, melyek a 80-as években folytatott aktív dániai magyar hírszerző tevékenységre utalnak. A 80-as években – a szokásos kelet-nyugati szembenálláson túl – nem terhelték a két ország viszonyát megoldatlan diplomáciai, politikai vagy egyéb konfliktusok, ezért e fokozott hírszerzési aktivitás magyarozatával – kellő forrásanyag híján – még adósak a téma kutatói.

A konferencia „dán napjának” egyetlen magyar előadója az évek óta az észak-dániai Aarhus egyetemének oktatójaként dolgozó *Horváth Judit* nyelvész volt. Az újkori demokratikus többpártrendszer ki- majd átalakulását taglaló előadása a rendszerváltástól egészen a közelmúlt eseménytörténetéig igyekezett áttekinteni a 80-as évek végén (újja-)született pártok és mozgalmak gyökereit, történelmi előképeit és kapcsolatrendszerét. A Timothy Garton Ash-tól kölcsönzött *refolution* (félíg reform, félíg forradalom) fogalmával aposztrofált rendszerváltást megelőző és közvetlenül követő folyamatokat, a választásokat és népszavazási procedúrákat az előadó idő híján nem tudta mélyebb politikátörténeti, társadalomtörténeti összefüggésbe ágyazni, a

rendszerátváltó mozgalmak, pártok egymáshoz, valamint a magyar politika- és eszmetörténet gyökereihez való viszonyának elemzését pedig valószínűleg csak a konferencia magyar, ráadásul Magyarországon élő résztvevői tudták nyomon követni. Ez utóbbihoz ugyanis nem csak a 20. századi magyar politikatörténet, de a mai magyar belpolitikai viszonyok napra kész ismerete is szükségeltetett (volna).

A helyi egyetem oktatója (korábbi dán parlamenti képviselő és külügyi szóvivő, az Európa Tanács korábbi tagja), *Søren Riishøj* szintén a rendszerátváltást követő magyar belpolitikai folyamatokat tekintette át elsősorban az európai struktúrákhoz való csatlakozásunk és alkalmazkodásunk szempontjából. Előadásában a 90-es évek elejének kedvező folyamatai (stabil kormányzat, megszilárdult pártstruktúra, kevésbé polarizált politikai szisztéma) után bekövetkezett fordulat (radikalizálódó közélet, romló gazdasági teljesítmény, magas munkanélküliség, komoly költségvetési hiány stb.) lehetséges hazai és nemzetközi következményeit igyekezett bemutatni. Az előadó véleménye szerint a 90-es évek második felétől fokozatosan radikalizálódó, konfrontációs magyar belpolitikai élet – melynek normalizálódásához sem az ország EU-, sem pedig NATO-tagsága nem tudott hozzájárulni – tette gyakorlatilag „Európa beteg emberévé” a hajdani legvidámabb barakkot és élenjáró reformországot, s a jelenlegi helyzetben felmerülhetne annak a kérdése, hogy hasonló közállapotok esetén van-e értelme az európai struktúrákhoz való alkalmazkodásról beszélni és az ország további integrációját erőltetni. (Ne feledjük: a konferencia idején a Magyarországról szélesebb körben is ismertté, vagy inkább hírhedtté vált legfrissebb eseménysor a 2006. őszi utcai zavargás volt!)

A konferenciát lezáró, a korábbiaknál diplomatikusabb és – akár kincstárinak is tekinthető – optimizmussal áthatott előadásában a dán külügyminisztérium tisztviselője, *Morten Skovgard Hansen* nyomon követte az ország 1999-es NATO, majd 2004-es EU-tagságának lépéseit, majd a schengeni rendszerhez történő csatlakozásunkat, mint a folyamatos integrálódás újabb, hangsúlyos lépcsőfokát – és természetesen Dánia ezekben játszott támogató szerepét – méltatta.

A konferencia második napjára némileg megfogyatkozott számú hallgatóság motivációinak eltérő voltára leginkább az előadásokat követő formális és informális kérdésfelvetések mutattak rá. Az egyetemisták leginkább a jelenkori magyar belpolitika aktuális, vagy a tömegtájékoztatás révén ekként tált kérdéseire: a szélsőséges mozgalmak szerepére és befolyására, az erőszakba torkolló demonstrációk gyökereire, az irredentizmus és határrevíziós igények valós társadalmi támogatottságára kerestek és kértek válaszokat. Velük szemben a kutató történészek inkább a kutatási lehetőségek változásaira és a források hozzáférhetőségére voltak kíváncsiak, a dániai magyarok pedig elsősorban saját élettörténetükkel és élményeikkel gazdagították az elhangzottakat.

Bár véletlen egybeesés, hogy a hazánk II. világháború utáni történetével foglalkozó és arra dán szempontból reflektáló kétnapos konferenciát a világszerte talán leghíresebb dán, Hans Christian Andersen szülővárosában rendezték, az a két nap után csak még bizonyosabbá vált a résztvevők számára, hogy Skandinávia és Magyarország kapcsolatában még számos megírandó és elmesélendő történet maradt.

Ungváry Krisztián

Megjegyzések Nagy-Csere Áron recenziójához

A recenzálnak általában nem feladata a műveikről írottakról vitatkozni. El kell fogadnia, ha hiányosságaira felhívják a figyelmet, és el kell fogadnia azt is, ha kritikusa véleménye az övétől gyökeresen eltér. Egy tudományos munka ismertetése azonban bizonyos szabályokat követ: először ismertetni kell a kérdés tudományos irodalmát, és ennek kontextusában kell elhelyezni a recenzálandó szöveget. Illendő, hogy ennek kapcsán általánosságban is tárgyalásra kerüljön, hogy az adott tudományos téma hogyan és mennyiben érdekes, mi a történeti jelentősége. Ez után jön a mű tárgyalása.

Nagy-Csere Áron azonban más módszert követett.¹ Feleslegesnek tartotta annak ismertetését, hogy az általunk vizsgált kérdésről, az állambiztonság működéséről 2008 előtt született-e egyáltalán monografikus jellegű munka, illetve hogy ahhoz képest ami erről korábban megjelent (pl. Kiszely Gábor: *Állambiztonság* című kötete) a recenzált mű mennyiben új, jobb vagy rosszabb, több vagy kevesebb. Mindez azért elfogadhatatlan, mert ennek tisztázása nélkül etikátlan és tudományos szempontból megtévesztő a recenzió, függetlenül annak tartalmától. Etikátlan azért, mert a szerzőket olyan abszolút mérce elé állítja, amelyet referencia hiányában ők nem ismerhetnek, megtévesztő azért, mert az olvasó semmi információt sem kap arról, hogy a munka az adott társadalmi és tudományos diskurzusban hol helyezkedik el.

Előrebocsátom, tisztában vagyok azzal, hogy Tabajdi Gáborral közösen írt kötetünkben sok vitatni való akad. Hálás vagyok mindenkinek, aki ezekre rámutat. Nem fogadom el, ha valaki tudományos köntösbe öltöztetve, de valójában a tudományos eszköztárat felrúgva lejáratja munkánkat.

Nagy-Csere Áron eltekint a részletes elemzéstől. A kötet második részében szereplő 17 esettanulmányt „novellának” nevezi, majd kettőről kijelenti, hogy azok szépirodalmi alkotások, és ezért elemzésében nem kompetens. A maradék tizenötről sem ír semmit, az elemzést azzal intézi el, hogy a tanulmányok egy részét napi- és hetilapokban már megjelentették.

Ez a beállítás rosszindulatú. Recenzensnek először is bizonyítania kellene, hogy mire alapozza azt az állítását, hogy az esettanulmányok nem történeti munkák. Az ugyanis eléggé *ad hominem* érvelés, hogy azért nem elemzi őket, mert nem azok, amikor a recenzió feladata épp annak kimutatása volna, hogy miért nem azok. Rosszindulatú az a beállítás is, hogy a tanulmányok „egy része” korábban már megjelent a sajtóban. Mintha ebből az következne, hogy ezért (sem) képviselnek tudományos értéket! Valójában a tanulmányok közül hétnek erősen rövidített verziója jelent meg. A kötetben megjelent szövegek egy kivétellel legalább kétszer olyan hosszúak, mint korábbi változatuk. Nem menti fel tehát recenzenst semmi az alól, hogy ezekkel a szövegekkel mint tudományosan vizsgálandó produktumokkal nézzen szembe.

Nagy-Csere Áron jogosan kritizálja, hogy kötetünknek három alcíme is van – a címadást pontosabban kellett volna megoldani. Méltánytalan azonban, hogy ennek ürügyén a múltfeltárást mint olyat fikciónak nevezi. Még méltánytalanabb, hogy egy alapadatokat feltáró monográfián társadalomtörténeti és szovjetológiai kutatásokat kér számon.

Hozzá kell tennem: a legméltánytalanabb hogy ezt éppen az ÁBTL egyik alkalmazottja teszi, akinek tudnia kellene, hogy munkahelyét a magyar kormány elvileg a múltfeltárást céljából hozta létre. Tudnia kellene azt is, hogy az állambiztonsági vezetők életrajzainak és az állambiztonság szervezet- és intézménytörténetének megírása elsősorban az ÁBTL feladata lett volna. Nem én tehetek arról, hogy ezt a feladatot a levéltár rendkívül hiányosan végezte el. Cseh Gergő 1999-ben megjelent tanulmánya óta ebben a tárgyban érdemi publikáció nem született.

Ez a méltánytalanság csúcsonyul abban, hogy Nagy-Csere Áron kijelenti: „múlt” nem létezik, legfeljebb interpretációk vannak. Pontosán tudnia kellene, hogy ezen interpretációkhoz mégiscsak szükségesek volnának bizonyos alapadatok. Bár abból ítélve, hogy én voltam az első, aki a fogyatéki anyagot kutatta, és az ÁBTL évekig még azt sem tartotta szükségesnek, hogy Harangozó Szilveszter személyi anyagát

szerepeltesse katalógusában, arra kellene következtetnem, hogy nemcsak ő gondolja úgy, hogy a történelmi alapadatok ismerete csak zavaró tényező, hanem azok is, akik miatt az ÁBTL katalógusa olyan, amilyen. Azt pedig egyenesen botrányosnak tartom, hogy az ÁBTL egyik alkalmazottja a „felejtés fontosságát” emeli ki a pártállami múlt feldolgozása kapcsán. Nem ad azonban választ arra a kérdésre, hogy akkor mi legyen az információs kárpótlással? Milyen adatokra támaszkodjon a korszak oktatása?

A recenzensnek azt is tudnia kellene, hogy a tárgyalt munka milyen erőterben mozog. Nagy-Csere Áron szerint azzal, hogy munkánk az „Elhallgatott múlt” címet viseli, saját szerepünket is megkonstruáljuk, heroikus küzdelemnek ábrázolva azt. Tehát Nagy-Csere Áron szerint az állambiztonsági anyagokhoz történő hozzáférés és a nyilvánosságra hozatal tökéletesen rendezett, ezzel kapcsolatos küzdelmekre nincs szükség? Ha ez a véleménye, akkor meg kellene indokolnia, miért tévesek a 2003. évi III. törvényt érő kritikák, miért járnak tévúton azok, akik a pártállami besúgók neveinek nyilvánosságra hozatalát is követelik? Meg kellene magyaráznia, miért tartja igazságosnak, hogy pl. a volt rádióelnök és külügyminiszter átlátszó jogi csűrés-csavarás alapján mosatja tisztára magát? Miért tartja tét nélkülinek azokat a pereket, amelyeket volt besúgók történészekkel szemben indítanak? Állításából ugyanis ez következik.

Nagy-Csere Áron több bekezdésen keresztül élcelődik azon, hogy munkánk „intertextuális” jellege miatt posztmodern mű. Ennek kapcsán példának két bekezdés idézőjelek nélkül történt átvételét is említi. Hálás vagyok, hogy ezt felvetette, mert így módomban van annak elmondására, amit magamtól ebben az ügyben nem írtam volna le, mivel nem akartam teregetni a szennyest.

Könyvünk születésében az ÁBTL-nek nemcsak azért van döntő szerepe, mert nagyrészt az itt található dokumentumokat dolgoztuk fel. 2006-ig nem állt szándékomban állambiztonsági monográfiát írni. A lengyel IPN [Nemzeti Emlékezet Intézete] vezetője, dr. Pawel Machewicz ekkor kért arra, hogy írjunk egy kb. 50–70 oldalas összefoglalót a magyar állambiztonságról egy tervezett kézikönyv számára. Panaszkodott, hogy ezt a feladatot eredetileg Gyarmati György több mint egy éve elvállalta, de a határidő lejárta után többszöri kérésre sem adta le a szöveget, sőt a hozzá ez ügyben intézett mailekre nem is válaszolt. Belátva, hogy ez a helyzet nemcsak az ÁBTL-re hanem a magyar tudományra nézve is igen kellemetlen, Gáborral ketten elvállaltuk, hogy három hónap alatt, a tanulmányokra alapozva írunk egy összefoglalót. A munka embertelen tempót követelt meg, különös tekintettel arra, hogy mindkettőnknek főállásban mást kellett csinálni. Így fordulhatott elő, hogy a kérdéses szöveget Gábor áttemelte közös anyagunkba, a hozzá tartozó lábjegyzetet azonban elfelejtette. Mindez nem menti, de magyarázza azt, hogy miért történt meg egy szöveg hivatkozás nélküli átvétele – hangsúlyoznom kell azonban hogy ez az egyetlen ilyen eset.

Egy kollégától elvárható, hogy kritikai állításait alátámassza. Nagy-Csere Áron szerint a kötetben meglehetősen gyakori a helyesírási, nyelvhelyességi és stilisztikai hiba. Ha így van, miért nem mondja meg, hogy mihez képest gyakori? Miért nem hoz példákat? Nyilvánvaló, hogy egy 30 ív terjedelmű anyagban vannak ilyenek, de nem mindegy, hogy minden második vagy minden huszadik oldalon. Annál is inkább indokolt volna Nagy-Csere Árontól a pontosság, mert velünk szemben gyökeresen más mércét alkalmaz. A PRO „zsidó származású” vezetői kapcsán azt kéri számon, hogy erről mi alapján teszünk állításokat, amikor a kérdést empirikusan még senki sem kutatta. Ebben egyébként nincs igaza, mert Ritter László a CEU-n igenis kutatta a PRO vezetők életrajzát ebből a szempontból, de ez mindegy, mivel a kötetben a PRO vezetők életrajzát külön nem tárgyaljuk. Megadjuk több PRO-tag életrajzát és azoknál szerepel az, hogy az illetőt zsidó származása miatt 1945 előtt üldöztetés érte. Ezt Nagy-Csere kritizálja azzal, hogy nem adunk meg pontos számokat és százalékokat. Ő azonban miért nem jár el ugyanúgy, amikor hibáink mennyiségén élcelődik? Szemben a PRO kérdésével, amely deklaráltan nem tárgya a kötetnek, a recenzens alapfeladata volna a hibák kapcsán egzakt megállapításokat tenni...

Nagy-Csere Áron tesz egy kitérőt a származás kapcsán szerinte „korántsem megbízható adatok” ügyében, de nem árulja el, hogy milyen adatokat miért tart megbízhatatlannak. Külön foglalkozik a zsidó származás kérdésével, ami szerinte különböző szempontoktól függ, de mi ezekről szót sem ejtünk. Holott a helyzet egyszerű:

mi csak azzal foglalkoztunk, hogy ki az, akit származása miatt üldöztetés ért. Magának az üldöztetésnek a ténye (munkaszolgálat, koncentrációs tábor, meggyilkolt rokonok stb.) tagadhatatlan és nem kell különösebb társadalomtörténeti felkészültség, hogy belássuk, hogy ezek a rasszista alapon motivált üldöztetések az emberek világképére meghatározóak voltak. Annyiban biztos, hogy tudatosították bennük, miért üldözik őket. Ettől persze mindenki adhatott erre ilyen vagy olyan válaszokat, beléphetett a PRO-ba, vagy lehetett cionista, esetleg mindkettő, lehetett antikommunista, kivándorolhatott Izraelbe, menekülhetett vegyes házasságba vagy újra folytathatta azt az életet, amelyet az üldöztetés megszakított. Könyvünkben mi ezekből csak egy, létszámában deklaráltan elenyésző csoporttal, az elsővel foglalkoztunk. Miért kellett volna a többivel is, amikor az vizsgálatunknak nem tárgya? Ennek kapcsán Nagy-Csere Áron a szerinte „didaktikus” Szabó István: A napfény íze című filmet hozza fel, de nem teszi egyértelművé hogy mit akar ezzel bizonyítani. A filmet a magyar sajtóban erős kritika fogadta (pl. György Péter: Sorsválasztók. *ÉS*, 2000. február 11.), másrészt kötetünk éppen nem az „ávós zsidó” narratíváját erősíti, hiszen rámutat arra, hogy (1) bár a kezdeti állományban magasan felülreprezentáltak a származásuk miatt üldözöttek, de az ő számuk az összes túlélőhöz képest rendkívül csekély; (2) áldozataik között származási alapon nem válogattak; (3) túlnyomó többségüket 1946-tól több hullámban elbocsátották és a „népi káderek” beáramlásával arányuk az ÁVH-ban jelentősen csökkent; (4) 1950-től „zsidó kispolgári káder” címszó alatt ők is üldözötté váltak. Ezek után azt írni rólunk, hogy mi „nem is vagyunk kíváncsiak” arra hogy az érintettek milyen származásúnak tartották magukat, hamisítás.

¹ Nagy-Csere Áron: A múltfeltárók esete a posztmodernnel. Tabajdi Gábor és Ungváry Krisztián könyvéről. *Betekintő*, 2008/2. www.betekinto.hu/Default.aspx?cikkId=88

A teregetett szennyes és az elhallgatott folt

Amennyiben jól értelmezem Ungváry Krisztián megjegyzéseit, akkor nehéz szívvel ugyan, de be kell ismernem, hogy korábbi sejtésem beigazolódott: az *Elhallgatott múlt* szerzői nem szándékosan alkalmazták könyvük írása során a posztmodern narráció eszköztárát. Módfelett sajnálom, hogy Ungváry teljesen félreérti mondanivalómat, ugyanakkor – vele ellentétben – elfogadom szövegem szabad értelmezését.

Mindezekén túl színt kell, hogy valljak: bár Ungváry személyét ért intézményes támadásként értékeli írásomat (ennek megfelelően is reagál), valójában azt én egymagam, előre megfontolt hátsó szándékkal és önös érdekből (mivel pénzt is kaptam érte: anyagi haszonszerzés céljából, aljas indokból) követtem el. Legfontosabb célom (hátsó szándékom) az volt, hogy bemutassam: még egy olyan szövegen is ki lehet tapintani a *nyelvi fordulat* utáni – ha úgy tetszik: posztmodern – történetírás eszköztárának nyomait, amely szöveg szerzőinek láthatóan fogalmuk sincs a *nyelvi fordulat* utáni történetírásról. Mindezzel azt kívántam szemléltetni, hogy még a leginkább hagyományos szemléletű (a levéltári forrásokat fetiszizáló, a „múlt megismerésében, feltárásában” vakon hívó) történészek sem kerülhetik el, hogy szembenézzenek a „posztmodern állapot” kihívásaival.

Úgy ítéltém meg, hogy írásom mondanivalójának leginkább az ironikus stílus felel meg. Csakis ezért, s nem a szerzők személye miatt hangszereltem tehát szövegemet ilyenre. Recenziómban kizárólag a szerzők szövegével, illetve a konkrét textus létrehozóival mint történetírókkal (mindvégig a vizsgált szövegből kiindulva) foglalkozom, személyeskedésnek (ha jól értelmezem a fogalmat) nyoma sincs írásomban, amit talán az is magyaráz, hogy személyesen nem ismertem a szerzőket. Ungváry megjegyzéseiről ellenben nem mondható el, hogy szorososan kapcsolódnak bírálatomhoz, de erről később még szót ejtek.

Ungváry Krisztiántól többek között megtudhattam, mi „a recenzens mestersége”: szerinte foglalkoznom kellett volna szövegük „társadalmi és tudományos diskurzusban” betöltött helyével és a téma irodalmával. Ami az első felvetést illeti: a recepcióesztétika meglehetősen tág teret enged a szöveg értelmezőjének, vagyis nem a kontextualizáció az egyetlen lehetséges út, legitim módszer egy textust önmagában elemezni. (Vajon a szerzőket tényleg kielégítette volna, ha leírom: könyvük „jobb”, mint az Ungváry által írásomból hiányolt Kiszely-féle monográfia, amelyet ők még arra sem tartottak méltónak, hogy a bibliográfiájukba kerüljön?) Ami a második felvetést illeti: mivel a szerzők könyvükben nem vizsgálták részletesen a téma irodalmát, el kell ismernem, hogy hiányt pótolhattam volna.

Néhány dolgot azonban mégiscsak megemlítettem a téma irodalmával kapcsolatban, amit Ungváry ugyancsak nehezményez. Meg kell jegyezmem, hogy állításával ellentétben nem szovjetológiai kutatásokat kértem rajtuk számon, hanem néhány alapvető szovjetológiai munka *ismeretét*, ami árnyalhatta volna az általuk – mindenféle magyarázat, valamint az erre vonatkozó irodalom érintése nélkül – totalitáriusnak nevezett rendszerek jellegéről alkotott véleményüket. Úgy vélem, hogy esetünkben a Szovjetunióval való összehasonlítás már csak azért is indokolt lett volna, mert a magyarországi állambiztonság kiépítésében és működésében minden bizonnyal döntő szerepet játszott a szovjet minta.

Ezen túlmenően Ungváry méltánytalannak tartja azt is, hogy társadalomtörténeti kutatásokat is számon kérek rajtuk. Mivel a szerzők deklaráltan társadalomtörténeti igényű elemzésre vállalkoznak könyvükben, nem igazán értem, miért méltánytalan, hogy ezen elemzésüket a recenzens vizsgálja.

Bírálatomban világosan kifejezésre juttattam, hogy csak a társadalomtörténethez köthető szövegeket vizsgálom, a monográfiához szervesen nem kapcsolódó „esettanulmányokkal” nem foglalkozom. Mivel jómagam a történetírást – Hayden White nyomán – a művészi próza egyik fajtájának tartom, egyáltalán nem szántam sértőnek az egyébként értéksemleges „novella” megnevezést, mellyel a kérdéses írások műfaját illettem. (Definíció szerint a novella olyan kispikái műfaj, mely rendszerint egyetlen,

rövidre fogott, de nagyon jellemző eseményt mond el.) Ha mégis megbántottam volna a szerzőket, ezennel megkövetem őket.

Ungváry Krisztián téved abban, hogy statisztikai adatokat várok tőlük a PRO – szerintük – „főként zsidó származású” vezetőivel kapcsolatban. Mondandóm lényege pont ennek ellenkezője volt: nem tartok relevánsnak egy ilyen irányú kvantifikációt, mert nem érzem meggyőzőnek a „zsidó származás” terminust, nem tartom a „származást” az „identitás” (ráadásul Paul Ricoeurre hallgatva ma már nem is beszélhetünk az egyén egységes identitásáról, hiszen az ember nem azonos korábbi önmagával), az „identitást” pedig az egyéni cselekvés feltétlen és kizárólagos magyarázójának. (Mellesleg Ritter Lászlónak a Történettudományi Intézet honlapján olvasható publikációs jegyzékében nem találtam meg az Ungváry által említett kutatás eredményeként megszületett munkát.) Amennyiben Ungváry figyelmesen elolvasta volna Majtényi György – általuk hibásan hivatkozott – könyvét, nem kérdezné meg tőlem, miért tartom a munkás–paraszt–értelmiség fogalmi triászt konstrukciónak, az (ön)életrajzokban és hivatalos statisztikákban szereplő konstruált származási kategóriákat pedig megbízhatatlanoknak.

Ehhez a kérdéshez szorosan kapcsolódva reagál Ungváry a szöveg általam említett helyesírási és a nyelvhelyességi problémáira. Felvetésére csak annyit válaszolhatok, hogy a helyesírási hibák tételes felsorolása az olvasószervező, kvantitatív vizsgálata a magyartanár feladata, nem a recenzensé. Mindenesetre maradjunk annyiban: engem zavarna, ha ennyi hiba lenne saját szövegemben.

A továbbiakban Ungváry Krisztián vélt megrágalmazását ürügyként használja ahhoz, hogy megfogalmazza gondolatait számos politikai, igazságszolgáltatási, közéleti, levéltárszakmai és magántermészetű kérdéstről. Olyan problémákkal kapcsolja össze személyemet és szövegemet, amelyek nem tartoznak a könyvről és a recenzióról folytatott vitához (saját szavaival: teregeti a szennyest), ezért ezekre a felvetésekre – a konkrét szöveghez szorosan kapcsolódó egyetlen kivétellel – nem kívánok válaszolni.

Ungvárynak igaza van abban, hogy az ÁBTL-nek feladata az archontológiai kutatás, bár nem értem, ennek léte vagy nemléte mennyiben befolyásolta könyvük azon elemeit (elsősorban a történelmi módszert), melyeket bírálattal illetem. Az ÁBTL-be 2003 és 2005 között több részletben került az Ungváry által emlegetett – de nem elsőként kutatott – személyi fegyveranyag és az állományparancsok nagy része. 2005 nyarán kezdte meg az Iratfeldolgozó Osztály a III. Főcsoportfőnökséggel kapcsolatos archontológiai kutatásokat. Ennek eddigi eredményei másfél éve az ÁBTL honlapján is olvashatóak, míg a könyv szerzői külön, még a honlapra való felkerülése előtt megkapták a III/III. Csoportfőnökség elkészült vezetői névsorát, amit köszönet és hivatkozás nélkül fel is használtak. Ám Ungváry bosszúra való gyanakodása ellenére ezért senki sem neheztel rájuk. Ezt a „háttérinformációt” azért nem osztottam meg az olvasókkal recenziómban (az elhallgatott folt), hogy még a látszatát is kerüljem a személyeskedő intézményi támadásnak, amiként Ungváry értékeli szövegemet. Tettem ezt annak ellenére, hogy ez az adalék kiválóan illeszkedett volna írásom „vendégszövegekkel” foglalkozó részébe...